

Josep Matas

Els estanys eixuts

QUADERNS
de la
REVISTA
de
GIRONA

4 GUIES

ELS ESTANYS EIXUTS

Josep Matas i Balaguer

7 QUADERNS de la REVISTA de GIRONA

DIPUTACIÓ de GIRONA
CAIXA d'ESTALVIS PROVINCIAL

Quaderns de la Revista de Girona, Núm. 7

Sèrie: Guies (Núm. 4)

Primera edició en català: Octubre de 1986
Tiratge: 1.500 exemplars

Editen:
Diputació de Girona/Caixa d'Estalvis Provincial

Gerència editorial:
Xavier Carbó

Director de la col·lecció:
Jaume Fabre

Consell assessor:
*Ramon Alberch, Narcís-Jordi Aragó, Enric Bonmatí,
Josep Clara, Manuel Colomer, Miquel Gil, Ferran Juncà,
Jaume Marquès, Aurora Martín, Enric Mirambell, Joan
Miró, Joaquim Nadal, Gabriel Planella, Modest Prats,
Carles Sapena, Mariàngela Vilaloga.*

Disseny de la col·lecció i de la portada:
Pozo & Viñeta

Maquetació:
Enric Marquès

Correcció:
Rosa Gallart

Redacció i administració:
*Servei d'Estudis, Documentació i Informació de la Diputació
de Girona, Pujada a Sant Martí, 5. Telèfon (972) 205700.
Apartat de Correus 11, 17080 Girona.
Secretària: *Aurèlia Planas*. Subscripcions: *Nuri Sumsi*.
Distribució: *Marta Déu*. Arxiu: *Fina Poch*.*

Fotocomposició i impressió:
Alzamora Artgràfica, S.A. Olot

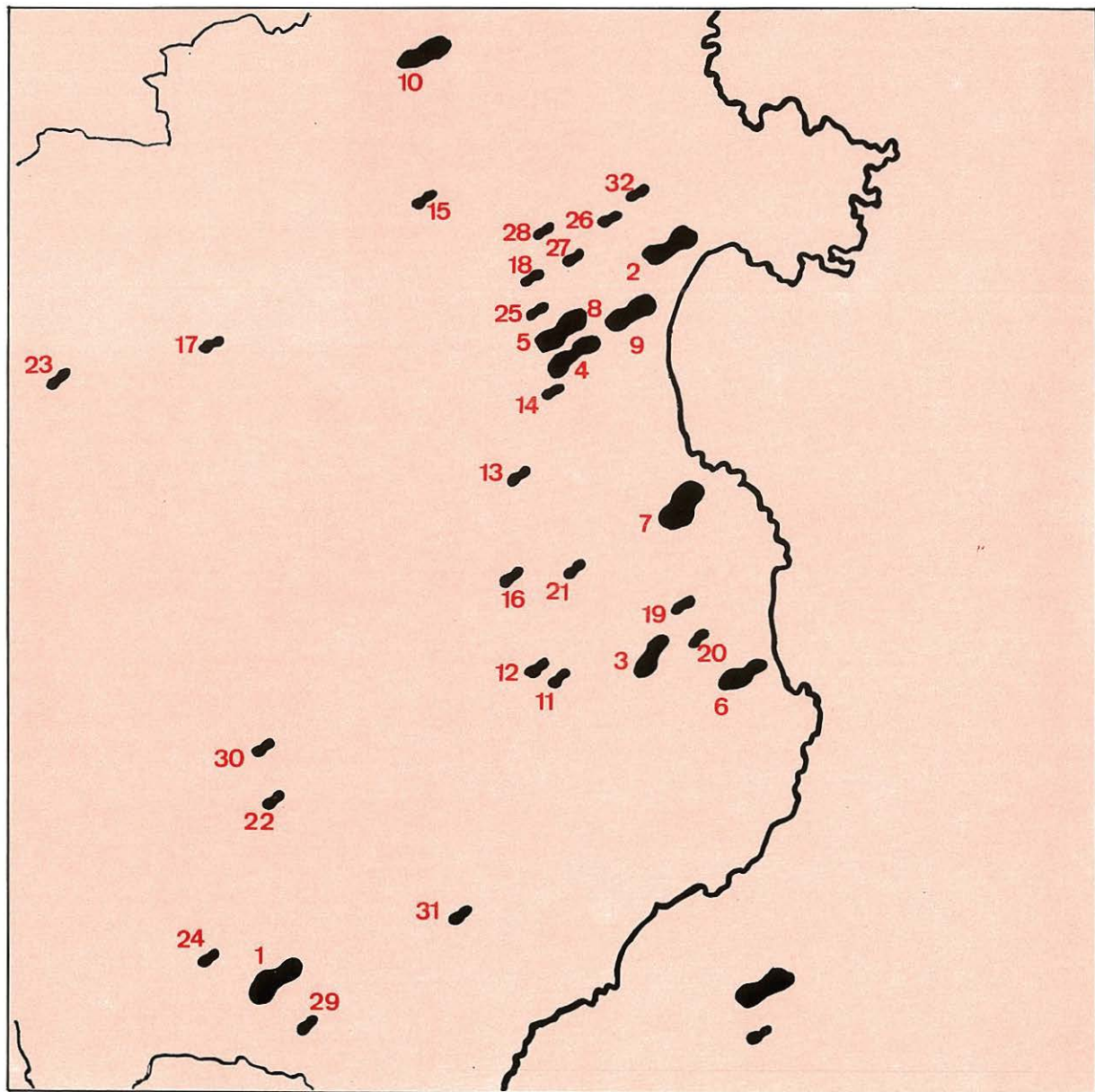
ISBN: 84-86377-20-4
Dipòsit legal: GI-719/86.

LA NOSTRA PORTADA

Abans d'una de les obres de dessecació de l'estany de Sils practicades en el segle XVIII, es plantaren tot un seguit de fites resseguint-ne el perímetre que avui ens permeten fer-nos una idea de les extraordinàries dimensions d'aquest antic estany.
(Foto: Carles Mitjà).

Índex

Situació.....	4
Cronologia.....	6
1 – Terra i aigua.....	8
2 – Dessecació dels estanys.....	10
3 – Tècniques de dessecació.....	12
— Un contracte de desguàs.....	14
4 – Eren malsans?.....	16
5 – La memòria col·lectiva.....	18
6 – Goges i dimonis.....	20
7 – El record en els noms.....	22
— Els estanys en els mapes.....	24
8 – L'estany de Sils.....	26
9 – Boires i pestilències.....	28
10 – Dessecació de l'estany de Sils.....	30
— El cas d'en Pere Portes.....	32
11 – L'estany de Castelló.....	34
12 – La pesca a Castelló.....	36
13 – La propietat de les aigües.....	38
14 – Dessecament de l'estany de Castelló.....	40
— El "Bruel" de Castelló.....	42
15 – L'estany d'Ullastret.....	44
16 – La ciutat ibèrica.....	46
17 – Els drets sobre l'estany.....	48
18 – L'estany recula.....	50
19 – L'assecatge de l'estany d'Ullastret.....	52
20 – Topònims d'Ullastret.....	54
— Constitució d'una societat.....	56
21 – Pals i Boada.....	58
22 – Dos estanys bessons.....	60
23 – El terme de Siurana.....	62
24 – Entre rius.....	64
25 – Millars i Monells.....	66
26 – Estanys de l'Albera.....	68
27 – Aiguamoixos i aigualleixos.....	70
— Arrendament d'un estany.....	72
28 – Antics cronistes ens en parlen.....	74
29 – La pesca als estanys.....	76
30 – La cacera.....	78
31 – La pastura.....	80
32 – Aprofitament de plantes.....	82
33 – Fabricació de glaç.....	84
— Vocabulari.....	86
— Índex d'estanys.....	88
— Bibliografia, agraïments i procedència de les il·lustracions.....	94
— Títols publicats i propers títols de la col·lecció.....	95

Situació

L'objecte d'aquest llibre és parlar dels estanys que havien existit en el territori que avui coneixem com a comarques gironines. Com s'aprecia en el mapa de la pàgina anterior, la majoria dels estanys quedaven situats a les planes litoral i pre-litoral, zones amb poca inclinació de terreny i a poca altura sobre el nivell del mar. Molts d'ells no eren sinó les restes d'estanys de dimensions superiors existents abans de la nostra era. Només excepcionalment en trobem en territoris enlairats, com ara el de Llers o els coneguts com estanys de Campmany. Queden fora del nostre estudi les llacunes més petites, les basses i bassiols. La seva inclusió hauria fet que la relació fos inacabable i ens hauria apartat dels objectius principals del llibre.

1 - Sils	17 - Besalú
2 - Castelló d'Empúries	18 - El Far
3 - Ullastret	19 - Gualta
4 - Vilacolum	20 - Fontanilles
5 - Siurana	21 - La Sala (Foixà)
6 - Pals	22 - Sant Dalmai (Vilobí d'Onyar)
7 - Bellcaire	23 - Begudà (Sant Joan les Fonts)
8 - Riumors	24 - Riudarenes
9 - Sant Pere Pescador	25 - Vilamalla
10 - Campmany	26 - Vilanova de la Muga
11 - Sies (Monells)	27 - Vila-sacra
12 - Millars (Madremanya)	28 - Vilatenim
13 - Camallera	29 - Vidreres
14 - Sant Tomàs de Fluvià	30 - L'Estanyol
15 - Llers	31 - Llagostera
16 - Flaçà	32 - Pedret

Cronologia

S. X Data probable del buidatge de l'estany de Millars.

945 El Comte Guifré d'Empúries fa donació al Monestir de Sant Pere de Rodes de l'estany de Castelló i dels drets de la seva explotació.

974 El Papa Benet VI confirma els drets del Monestir de Sant Pere de Roda sobre l'estany de Castelló.

1008 Hug I, Comte d'Empúries, fa donació del gran estany de Bellcaire juntament amb el dret de pescar-hi.

1027 Els documents esmenten el llac de Capellada, a les portes de Besalú.

1247 S'han acabat dessecacions practicades a la zona de l'estany de Sils.

1402-07 Martí l'Humà ordena la realització de treballs de drenatge a prats i estanys del Comtat d'Empúries.

1421 Pluges torrencials provoquen inundacions generals arreu. Els rius i els estanys desborden.

1470 Notícia de treballs de dessecació a la zona de Vilacolum.

1574 La propietat de l'estany de Sils passa a la família dels Montcada.

1598 El Comú del poble d'Ullastret compra l'estany a la família dels Senesterra.

1605 Greus inundacions afecten tota la zona del litoral.

1621 Plet entre la família Fivaller i la Universitat de Siurana per la possessió de l'estany de Vilacolum.

1658 Aprofitant un temps d'eixut Pere de Marca cerca restes de la Via Augusta a la vora de l'estany de Sils.

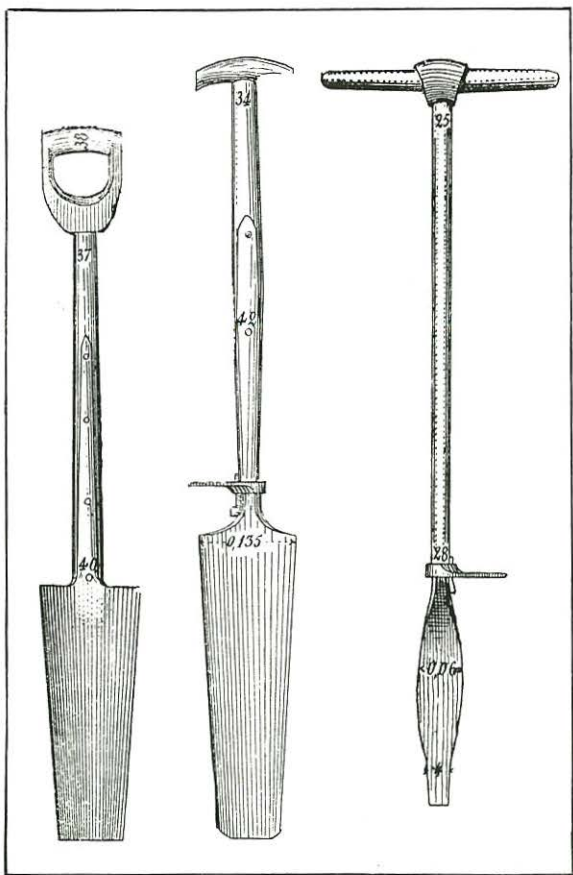
1703 Guillem Ramon de Montcada signa un contracte amb Martí Mariscal per aconseguir l'eixugament de l'estany de Sils. Les obres no es porten a terme.

1709 L'estany d'Ullastret ha quedat completament glaçat. Els carros el travessen sense perill.

1721 Es concedeix autorització per al buidatge de l'estany de Bellcaire.

1745 Autorització per a dessecar l'estany de Boada. Poc després comencen les obres en el de Pals.

Models de pales - aixades emprats en el segle XIX per a l'obertura de recs de drenatge.

1763 Establiment de pagesos a terres drenades de la zona de Vilamacolum i Sant Pere Pescador. Poc després el Senyor de Xammar es fa amb el domini de molta superfície del sector.

Inundacions generals. Tornen a omplir-se molts estanys que havien estat dessecats.

1767-68 Dessecació de l'estany de Sils impulsada pel Duc de Medinaceli.

1769 Notícia de l'acabament de treballs de dessecació als estanys de Vilacolum i Siurana.

1772 Una sentència favorable a Ullastret posa fi al plet que enfrontava aquesta vila amb la de Serra per la possessió de l'estany.

1790 El viatger Francisco de Zamora comenta que ha començat la dessecació de l'estany de Castelló.

A Ullastret es procedeix al repartiment de terres resultants de la reculada experimentada per l'estany.

1840 Inundació de tota la zona de l'estany de Sils.

1851 Comencen els treballs definitius de dessecació de l'estany de Sils.

1856 Comencen els treballs de dessecació de l'estany d'Ullastret.

TERRA I AIGUA

1

8

La relació entre l'home i el medi natural: vet aquí una qüestió ben complexa. Molts pensadors de totes les èpoques han donat voltes sobre el tema. Si llegim les seves reflexions ens adonem que durant molts segles va predominar una visió clarament determinista: el medi ambient condicionaria, en considerable mesura, la manera de ser i de fer de l'home, la vida del qual estaria pràcticament supeditada a les condicions del sòl, a la benignitat o inclemència del temps, als cicles biològics naturals.

Actualment, mentre desgranem els darrers anys del segon mil·lenni de la nostra era, tot fa

pensar que els paràmetres d'aquesta relació han canviat sensiblement. La incidència de l'acció de l'home sobre la natura ha estat i és tan enorme que seria fàcil posar en qüestió bona part de les afirmacions d'aquells pensadors. Tot i així, la qüestió continua essent objecte de moltes reflexions, i en la seva complexitat es van obrir sempre nous temes motiu de debat, definits avui per termes desconeguts fins fa pocs anys, com ara degradació ambiental, pol·lució atmosfèrica, perill de desertització, conservació d'espècies...

La relació entre l'home i el medi natural: aquest és el teló de fons del text que teniu a les mans.

A les pàgines següents descriurem uns paisatges caracteritzats per la coexistència de la terra i l'aigua; ens referirem als estanys que en altre temps havien existit en aquesta part del nostre país. En resulta una llista llarga que inclou estanys de característiques i naturalesa molt diverses. Des dels grans estanys de Castelló, Sils i Ullastret, als quals dedicarem una atenció especial, fins als petits estanyols que es formaven a l'interior dels cons volcànics. Però, de tot plegat, el que ens proposem és descobrir alguna cosa de la singular relació que l'home mantenia amb aquell medi. Per això parlarem de

Aspecte de l'estany de Campmany després d'una temporada de pluges, quan les aigües tornen a ser les mestresses dels espais que ocupaven des de sempre.

"Quan començarà a ploure..."

La preocupació per controlar les aigües és un tema que es troba ja en els més antics manuals d'agricultura escrits per l'home. Cató (Segles III i II a. C.) va escriure les següents recomanacions:

"A l'hivern l'aigua ha d'ésser treta del camp conradís. En rost cal obrir recs, tenir-los nets: a primària de tardor, quan hi ha pols, llavors principalment hi ha perill de l'aigua. Quan començarà a ploure cal que la família surti amb forques de ferro i aixades, obri recs, tregui l'aigua a les vies, i tingui esment de conradís que se n'escoli (...) En temps de sembra, si dins sementers o dins guarets o dins clots l'aigua s'atura enlloc o té embús, cal apartar-la, obrir via i donar-li eixida".

CATÓ, M. Porci: D'Agricola. Fundació Bernat Metge. Barcelona, 1927.

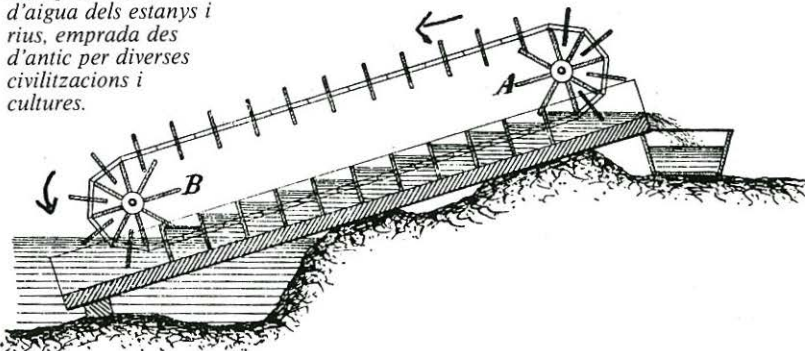
l'aprofitament dels recursos naturals dels estanys, de les disputes i enfrontaments que això provocava, de les creences populars nascudes de les seves aigües, de les causes i el procés de dessecació. Ens centrarem en els estanys que han deixat testimonis escrits i que avui ja no existeixen. Queden fora d'aquestes pàgines tant els llacs prehistòrics que havien cobert part del nostre territori, com

l'estany de Banyoles o altres llacunes que encara avui perduren.

Els capítols d'aquest llibre es refereixen bàsicament als períodes de la història en els quals l'activitat agrària era la principal, la que més ocupava les hores de la majoria de les dones i els homes. Aquest caràcter primordial subratllava la importància dels nexes entre home i natura. Parlarem de com l'home s'inseria en l'espai dels estanys avui desapareguts, uns paisatges on el pas del temps, l'evolució de les societats, van fer sentir els seus efectes, lliscant sempre sobre el treball i la fatiga secular dels pagesos.

9

Esquema d'una de les tècniques d'elevació d'aigua dels estanys i rius, emprada des d'antic per diverses civilitzacions i cultures.

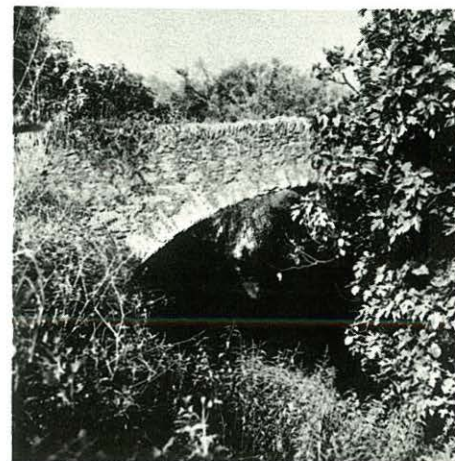

DESSECCACIÓ DELS ESTANYS

2

demanda progressiva de productes agrícoles per part d'una població en constant creixement. En el vuit-cents els avenços tècnics permeteren portar a terme el desguàs d'importantes llacunes encara sense eixugar. Però en tot cas això només seria la culminació del procés. De resultes d'anteriors treballs de drenatge, així com d'una lenta reculada natural de les aigües, els estanys que la gent del XVIII va conèixer no eren sinó una versió reduïda dels que havien existit segles abans.

Quines causes mogueren els nostres avantpassats a dessecar els estanys? La principal era el desig d'obtenir noves terres aptes per al conreu o la pastura. Un cop eixuts, els llits dels estanys esdevingueren, la majoria dels casos, superfícies excel·lents per a ser treballades de manera intensiva. En segon lloc, el desguàs de les llacunes significava, moltes vegades, la desaparició de focus d'insalubritat, de possibles perills per a la salut pública. Altres motius, que anirem desgranant i comentant més endavant, pesaven en l'ànim dels homes i les dones que habitaven les vores dels estanys, a l'hora de decidir-se a fer-los desaparèixer. Però, entre una cosa i l'altra, és important destacar aquí que els

Per a buidar l'estany Marisc de Pals va caldre practicar a la roca un rec de grans dimensions. L'obra culminà amb la construcció del pont per on passava l'antic camí de Pals a Torroella.

Tot i que alguns dels estanys desaparegueren per causes naturals, el buidatge de la immensa majoria va respondre directament a l'actuació expressa de l'home. Semblaria com si de generació en generació s'hagués anat transmetent l'ànima d'anul·lar aquestes aigües interiors. Això es traduí en la realització de constants treballs de drenatge que acabarien significat la seva desaparició definitiva.

La fase final d'aquest procés coincideix amb els segles XVIII i XIX. En la centúria del set-cents es va viure una espècie de febre de terra, impulsada per la

dessecaments connectaven perfectament amb la voluntat popular, amb la valoració positiva que en feia la majoria de la població. En alguns casos, fins i tot, els treballs de drenatge es portaren a terme malgrat el poc interès inicial, o l'oposició dels grans propietaris, els nobles o els senyors amb drets sobre la zona, i només gràcies a la tossuda insistència de la gent.

En el desguàs dels estanys trobarem el concurs d'estaments diversos. Algunes vegades són els senyors feudals els que prenen la iniciativa, com ara en «*les obres del exaguament dels prats e stanys*» que al principi del segle XV els Comtes d'Empúries encarreguen fer a la plana empordanesa, o bé els treballs de drenatge ordenats pel Duc de Medinaceli en el segle XVII a Sils. Altres vegades, com en el cas de Belcaire, la dessecació seria una ben planificada operació comercial, efectuada

sota la forma d'una empresa, amb socis que aportaven capital a canvi d'obtenir una part proporcional de les terres resultants. El buidatge dels de Pals i Ullastret podrien ser l'exemple d'un tercer sistema, caracteritzat per la participació col·lectiva d'un gran nombre de veïns.

Ara, des d'aquests darrers anys del segle XX, quan a les nostres comarques amb prou feines queden estanys o aiguamolls, és interessant i sorprenent constatar la radical

transformació experimentada per tants paisatges antigament dominats per les aigües. Curiosament també ha canviat la mentalitat col·lectiva, perquè avui les nostres darreres zones humides s'han convertit en espais singulars, que convé preservar atesa la seva importància científica i cultural.

Per a desguassar l'estany de Púdol (Siurana) va caldre excavar una mina de més de 2,5 km de llargària. Aquí en veiem l'entrada i el punt de sortida.

TÈCNiques DE DESSECACIÓ

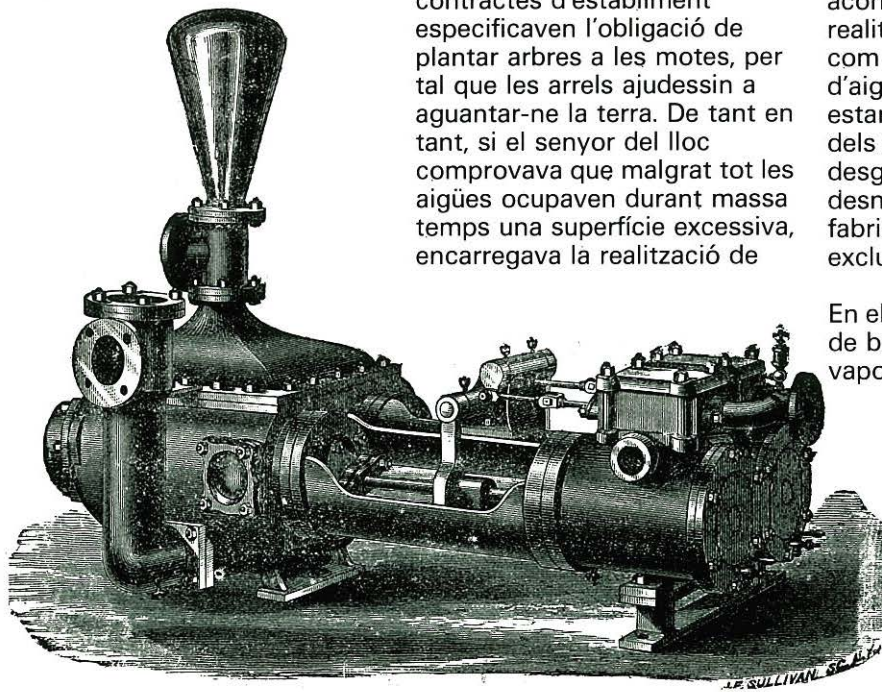
3

El dia 1 d'agost de 1470 es signà una Concòrdia «sobre lo aixugar lo estany de Vilacolum y lo netejar lo rech Sirvent». Durant molts segles els treballs de drenatge es proposaven simplement facilitar, el més ràpid possible, l'escolament de les aigües, procurant que el seu nivell es mantingués en punts baixos. La neteja dels recs de sortida dels estanys i la conservació i millora de les motes dels cursos d'aigua que passaven a la vora, eren pràctiques tradicionals dels pagesos que conreaven les terres veïnes. Sovint, els contractes d'establiment especificaven l'obligació de plantar arbres a les motes, per tal que les arrels ajudessin a aguantar-ne la terra. De tant en tant, si el senyor del lloc comprovava que malgrat tot les aigües ocupaven durant massa temps una superfície excessiva, encarregava la realització de

treballs, com l'anteriorment ressenyat, expressament pensats per a millorar substancialment l'escòrrec de les aigües. També, quan per efecte de la sequera el llit de l'estany quedava eixut, es cavaven recs amb la mateixa intenció de perfeccionar l'escorriment en el moment que les aigües el tornessin a omplir.

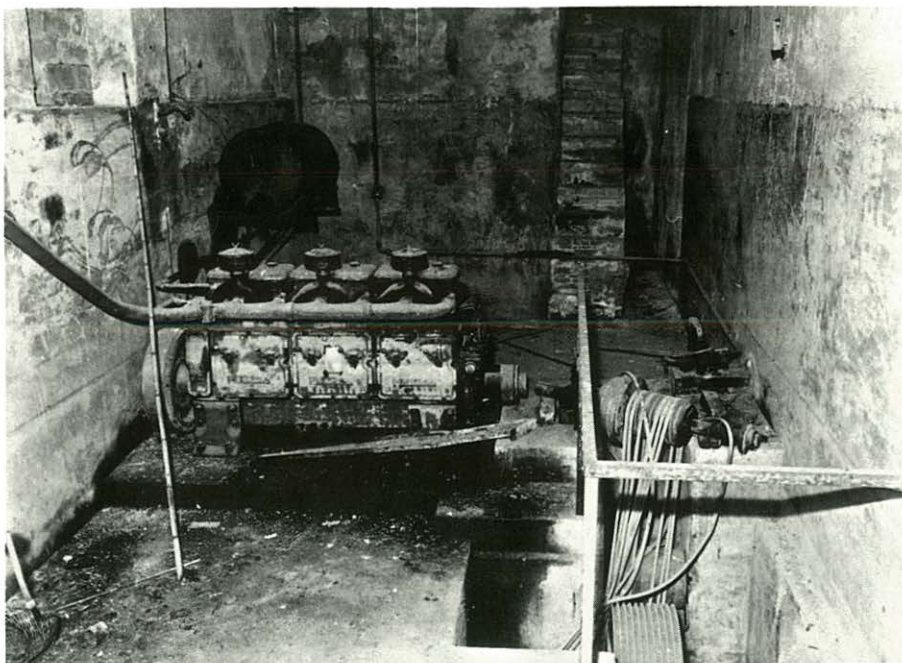
A partir del segle XVIII els treballs de dessecació es faran amb mires més ambicioses. L'encariment del preu de la terra atraurà els capitals de les persones interessades a aconseguir-ne, i això permetrà realitzar obres més costoses, com ara la desviació dels cursos d'aigua que abocaven als estanys, o el perfeccionament dels sistemes de recs de desguàs donant-los els desnivells adequats, o la fabricació d'eines pensades exclusivament per a cavar-los.

En el segle següent la fabricació de bombes d'aigua mogudes a vapor servirà per a donar el

La bomba de vapor "Worthington" que reproduïm aquí fou un dels models emprats durant la segona meitat del segle XIX en els treballs de dessecació dels estanys.

Bomba de fuel-oil que reemplaçà la de vapor en el drenatge de la zona de l'antiga llacuna d'Ullastret. Es troba situada al "Mas de la Bomba", al capdamunt del rec de sortida de l'antic estany.

13

tomb definitiu. Sense les bombes moltes vegades s'hauria fet pràcticament impossible extreure l'aigua dels estanys formats al fons d'una cubeta; només es podia fer practicant mines subterrànies, com ara les dels estanys de Siurana o la de la Crosa de Sant Dalmai, però això no sempre era possible.

Les dessecacions més espectaculars aconseguides mitjançant la utilització de la nova energia foren les dels estanys d'Ullastret i de

Vilacolum. En alguns casos, per a poder fer treballar les calderes el temps suficient, va caldre la tala de superfícies considerables de bosc. Així, la muntanya de Llubià va quedar completament pelada amb motiu dels treballs de dessecació de l'estany d'Ullastret.

Fos quin fos el mètode emprat, l'èxit de l'operació solia estar molt condicionat per la bona realització de dues tasques bàsiques: l'excavació del rec d'escorriment i la qualitat de la

xarxa de recs que es cavava en el llit. Per a fer el rec de sortida calia remoure sovint molts metres cúbics de terra, o fins i tot de pedra. Els canals que desguassen els de Pals i Boada són un exemple espectacular d'aquest darrer cas. Finalment, els recs interiors es feien confluïr en un de central, el «traient», que conduïa totes les aigües cap a la sortida. Sense una bona factura d'aquesta xarxa no era possible el desguàs ràpid de la zona en temps de pluges torrencials i inundacions.

Reproduïm a continuació els primers punts del contracte signat el 1703 entre el Marquès d'Aitona i Vescomte de Cabrera, propietari de l'estany de Sils, i Martí Mariscal, pel qual aquest segon es comprometia a deixar-lo lliure d'aigües en el termini de tres anys. Tot i que les obres que s'hi especifiquen finalment no es portaren a terme, el text és força representatiu i especialment interessant per a conèixer els treballs a realitzar i les condicions a les quals es subjectaven les parts en casos similars.

Dicto die (28 març 1703).

Sébase por la presente escritura que, por razón y causa de la disecación y vasiar el estanque dicho de Sils, que el excelentísimo señor Marqués de Aytona, Visconde de Illa, Bas y Cabrera, etc., tiene y posseha en el término de Massanet, Vidreres, Sils y Vallcaneras, entre el excelentísimo señor don Guillén Ramón de Moncada, etc., Marqués de Aytona y de la Puebla, etc., Conde de Osona, Vizconde de Illa, Bas y Cabrera, etc., de una parte; y Martín Mariscal, de nación francés, de otra parte, se ha echa, firmada y otorgada la capitulación siguiente:

1. Primeramente, se obliga el dicho Martín Mariscal, en término de tres años, que empezaran a correr en primero de julio de este año de mil siete cientos y tres, y finirán en el mismo día del año mil siete cientos y seys, de secar enteramente el dicho estanque de Sils, y hazer que todas las aguas se vaian al mar por canales, inclusas, diques y otros artificios, como mejor le parecerá al dicho Mariscal, de calidad que todas las tierras que ocupa el estanque se pueden sembrar de trigo o qualesquier género de granos, según que las tierras del fondo se hallaren a propósito.

2. Item, que sobre todas las tierras que se hallan al presente inundadas de las aguas del estanque, cobrará dicho Mariscal ocho doblones por cada vesana, como lo demás que de ellas se

secare no tenga nada que ver en ello, en virtud de cuyo producto se obliga a indemnisar a todos los paysanos que se les ocupare las tierras para passar los canales, diques, como también los bosques que córtare, el precio que tassaren dos expertos, uno para cada parte, y todos los demás gastos que se offrecieren hazer para secar el estanque.

3. Item, assi mesmo se le permitirá al dicho Mariscal, el hazer bolver la riera del Arrupit, y el agua que está debaxo del molino, sin embarazar el curzo ordinario de él para hazer el canal a línea más recta, con un dique que passará por la colina, sin que estorve los escorrideros o vartientes de las aguas ordinarias, con la reserva que se van vertiendo por el largo de los diques.

4. Item, en caso que dichas tierras que se secaren no ubiere compradores, o particulares de Massanet y su término, que quieran entrar en el goze de dichas tierras, o otras que vengan a comprarlas por la tasa que se les pondrá, que esté en manos de su excelencia la elección de dexar a dicho Mariscal en el goze de dichas tierras, exceptuando lo que su excelencia se reserva, o de pagarle ocho doblones por vezana, o quedarse su excelencia con dichas tierras.

5. Item, en casso que en el estendido del estanque aya tierras pertanecientes a su excelencia, éste quedará obligado a pagar siete doblones y medio por vezana a dicho Mariscal, o bien como está dicho arriva, le dexará las tierras, quedando esto a la elección y arbitrio de su excelencia, de que se exceptua la reserva que se explicará abaxo, advirtiendo que de las tierras que quedarán en poder de dicho Mariscal, estará éste obligado a pagar los diesmos, sensos y luismos, como allí se acostumbra; y que pueda fabricar una, o muchas casas, en el paraje que le pareciera de dichas tierras, pagando a su excelencia los sensos y luismos que se acostumbra.

6. Item, que todos los pescados y otras cosas que se pudieren hallar en dicho estanque

*Treballs d'obertura
d'un rec de drenatge.*

haciendo secar las aguas, y despues que todas estén fuera, tocarán a dicho Mariscal, sin que ninguna persona pueda tener ninguna pretensión menos el fondo o suelo que ha de segurarse el tratado.

7. Item, se concede al dicho Mariscal de que pueda hazer transportar todos géneros de víveres de los paraxes que jugare a propósito, sea de Francia, para la subsistencia de los trabajadores que se emplearán en dicho desecamiento, como tambien de hazer venir trabajadores de Francia. Y podrá establecer gente para hazer la distribución de dichos víveres a los trabaxadores, sin que ninguna persona se lo pueda impedir, ni pretender derecho de villa o villaje ni senyorio, por la entrada y consumo de dichos víveres, como tambien feno para las cavalgaduras, con condición que dicho Mariscal aya de pagar los derechos de General y Guerra, y lo demás de la Provincia, exceptuados los de los Viscondados, con tal de que no venda dicho Mariscal a los pasaxeros ni particulares de las villas.

8. Item, antes que se empiese a trabaxar en dicho desecamiento, se planterán senyales alrededor del estanque, en presencia de personas nombradas por su excelencia, de que se sacarán autos, los cuales se remitirán a dicho Mariscal,

luego al punto y sin tardansa, no pretendiendo principiar este trabaxo sin estos autos y piedras puestas de senyal al rededor del estanque, a fin de que se conosca la superficie quando las aguas estén enteramente fuera, y para medir las tierras por personas juradas, con prebención que ha de hazer poner dicho Mariscal todas las fitas con las armas de su excelencia por todo el dicho estanque a costas de dicho Mariscal.

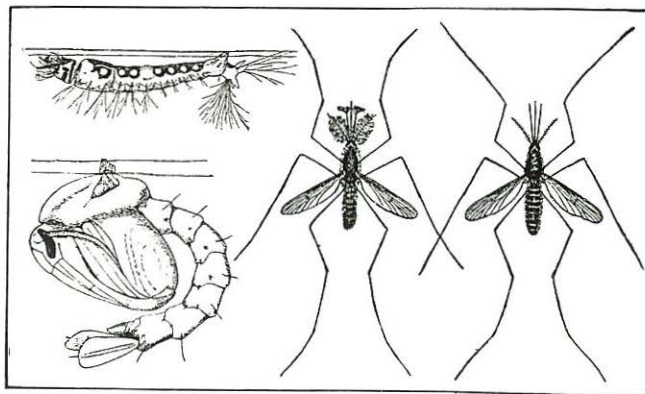
9. Item, el Mariscal se obliga a prevenirse de trabaxadores y de todo género de cosas precisas, puentes y qualesquier otras cosas que aja menester para desecar el dicho estanque hasta que queda perfectamente hecho el desecamiento, sin que pueda pretender pagamiento alguno hasta esse casso ni después sino el goze de los artículos ya mencionados.

10. Item, que dicho Mariscal se reserva la elección de ciento y veinte y cinco vesanas de tierra de las del estanque las quales podrá cultivar, vender o retener para si, o sus successeres, pagando los mismos derechos que se acostumbran pagar en dichos términos, sin pretender por razón de dichas vezanas cantidad alguna, como también de los ciento y veinte y cinco vesanas de tierra que así mesmo se reserva su excelencia para si, con advertencia que primero aya de tomarlas dicho Mariscal y después su excelencia, con tal que ni el Mariscal ni su excelencia puedan tomar las tierras, sino es deseguida cruzando el estanque todo en un pedazo.

11. Item, que todos los árboles que serán de su excelencia se pueda valer dicho Mariscal por la fábrica y no más, sin pagar nada a su excelencia.

EREN MALSANS?

Larva, nimfa,
mascle i femella
del mosquit
anòfel, agent
portador del
"plasmodium".

4

era donada era la prohibició a la marineria de baixar a terra; el país era considerat insalubre i perillós». Encara a mitjan segle passat un autor comentava que a la vora dels estanys era habitual que la gent patís de «*catarros pulmonares, fiebres inflamatorias e intermitentes*».

Durant els segles XVI, XVII i XVIII, a molts dels indrets situats prop dels antics estanys es va estendre el culte a sant Sebastià. S'alçaren capelles per invocar el favor del Sant protector «*contra la pesta, el contagi i la pestilència*», tal com diuen els goigs que se li resaven. Quan la situació esdevenia greu es celebraven romeries i processons, implorant als Sants i a la Providència que excitessin el buf de la tramuntana i així s'eliminessin les boires, els mosquits i la humitat, deixant l'aire sa i respirable.

"... perjudiciales a la salud..."

El text que reproduïm a continuació fou escrit el 1780. És representatiu de l'opinió que sobre el tema tenien els il·lustrats.

"Las lagunas de Ullastret y Castellón de Ampurias son muy perjudiciales a la salud pública en todos los pueblos que tienen su inmediación a ellas. Es muy fácil agotar la de Castellón y si se pusiese en planta proporcionaría mucho terreno optimo para agricultura. Experimentaría a mas mucho beneficio en la salud de la Guarnición de Rosas, que cuesta al Rey muchas hospitalidades, estando por esto aquella plaza como abandonada y sumergida entre charcos, al paso que es tan importante su situación".

CARESMAR, J.: *Carta al Barón de la Linde*. Ed. J. Rubió. Barcelona, 1959.

Els estanys eren malsans? Si féssim cas estricte de l'allau de testimonis i notícies que els qualifiquen de llocs insalubres, la resposta hauria de ser afirmativa. Efectivament, se'ls considerava la causa de moltes de les malures i epidèmies que patien els habitants dels pobles situats a les seves vores. Segons les opinions dels contemporanis, els «*bafs pestilents*», les «*fèrides exhalacions*» de les seves aigües, corrompien l'atmosfera; el paludisme i altres malalties esdevenien endèmics. Josep Pla ho explicava de manera molt gràfica: «*Quan l'esquadra anglesa visitava el Golf (de Roses), la primera ordre que*

El poble del Far va créixer dalt d'un turó, com tants altres de les zones lacustres, en bona part per evitar la nocivitat ambiental provocada per les aigües estancades.

Sobre aquest tema cal fer, però, algunes matisacions. Els problemes greus es donaven en llocs d'aigües somes i de poca circulació, però quan hi havia fondària suficient i les aigües es renovaven per les aportacions de rius i recs de curs regular, la insalubritat del lloc era molt menor. D'altra banda, la situació també variava molt els mesos d'estiu de la resta de l'any. Amb les calors, per exemple, es donaven les condicions ambientals que permetien la transmissió del «plasmodium» per part de les larves del mosquit anòfel. De juny a setembre era quan existia el

perill de ser víctima de la infecció.

La medicina que es desenvoluparà en el segle XVIII insistirà molt en els efectes nocius de les aigües embassades. Cal tenir present que aquesta actitud es dona, a més, en un període molt marcat per la necessitat de posar noves terres en conreu. La lluita contra els «miasmes» era considerada prioritària per part dels metges il·lustrats, els quals explicaren l'impacte negatiu que un medi natural pernicios podia tenir en la salut. Aquests homes de ciència reconeixien el grec Hipòcrates (segle IV a.C.) com el seu llunyà predecessor, renovant i desenvolupant les teories del seu llibre *«Els aires, les aigües i els llocs»*. Van escriure nombrosos tractats d'epidèmies per reiterar, un i altre cop, la conveniència d'eliminar determinats focus infecciosos ambientals.

Els higienistes del segle XIX insistiren també en aquestes qüestions, acabant de fer quallar una consciència col·lectiva favorable a les dessecacions, de la qual és un reflex la Llei d'Aigües del 1879; el seu article 62 ordenava radicalment: *«Cuando se declare insalubre una laguna o terreno pantanoso o encharcadizo, procede forzosamente su desecación o saneamiento»*.

LA MEMÒRIA COL·LECTIVA

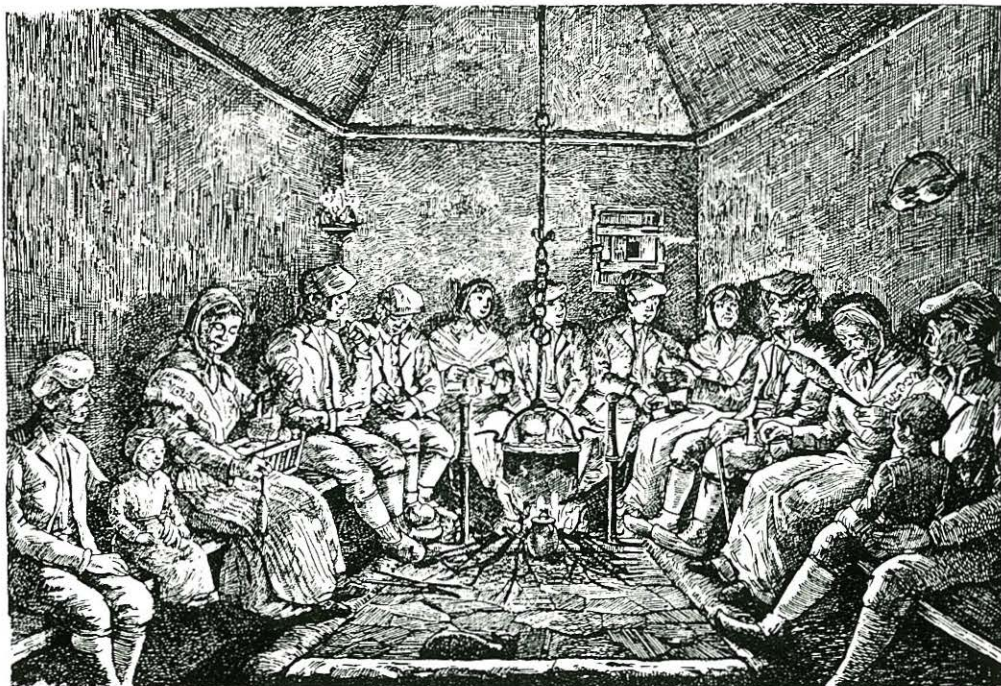
5

El treball de dessecació dels estanys foren de gran importància. Va caldre aplicar molts recursos per aconseguir l'expulsió de les aigües d'on havien estat, tant de temps, les metresses absolutes; i malgrat aquests esforços, quan les pluges cauen de manera intensa i persistent, els recs que drenen les antigues zones lacustres esdevenen del tot insuficients i, llavors, fàcilment tornen a omplir-se les velles conques dels estanys. Aquestes reparacions, temporals però reiteratives, han facilitat que perseveri el record

dels estanys en la memòria de la gent de les seves vores els quals, davant les aigües plàcides de les llacunes tornades a formar, poden entendre, més fàcilment, les notícies que els havien arribat per transmissió oral. A Sils, Pals, Ullastret, Siurana, Bellcaire... totes les persones adultes han tingut ocasió de «tornar a veure» l'estany, i és fàcil que us puguin parlar de les seves característiques: la seva fondària màxima, els llocs on es feia peix, detalls relacionats amb la seva història, llegendes i mites nascuts de les seves

18

Mitjançant la transmissió oral ha perdurat el record dels estanys entre les successives generacions dels habitants dels pobles de les seves vores.

La transformació de l'aspecte dels paisatges antigament coberts per les aigües ha estat radical. La fotografia correspon a la zona on hi havia hagut l'estany de Castelló.

19

aigües... D'aquesta manera, si bé han desaparegut dels mapes, tot i ser una realitat geogràficament inexistent, estan en canvi ben presents en la memòria col·lectiva, perduren en el record dels actuals pobladors dels territoris que abans eren les seves ribes.

No hi fa res que els llibres no en parlin, o que els cartògrafs no els dibuixin; malgrat això, la gent del veïnat de Sies (Monells), la del Far, la de Gualta, la de Vilacolum, la de Riumors... ens poden parlar extensament dels seus estanys.

Amb el record les coses sempre es deformen; n'accentuem

determinats aspectes i n'oblidem d'altres. En el cas dels estanys això també passa.

Són nombroses les notícies transmeses de generació en generació que reflecteixen l'efecte deformatiu que el pas del temps pot exercir sobre la memòria col·lectiva.

Altres vegades s'incorporen alguns elements imaginaris, que poden acabar convertint-se en narracions totalment fantasioses. Així, segons la veu popular, en el lloc de «palanca cudella» els àrabs obriren un pas per desguassar un gran llac alimentat pel Fluvià, que ocupava la Vall d'en Bas.

Altres estanys, s'explica, haurien desaparegut per les esquerdes formades a la superfície de la terra per l'acció dels terratrèmols. L'origen del nom del poble de Millars (Madremanya), o la compra de l'estany d'Ullastret per un quartà de fesols, figuren també en el repertori d'aquest tipus de notícies.

Sobre els antics estanys, un conjunt de dades precises i certes, de deformacions parcials de la història i de narracions totalment fantàstiques, constitueixen un tot complex i indèstria, del qual és dipositària la memòria col·lectiva.

GOGES I DIMONIS

6

20

Al voltant dels estanys, els reflexos enlluernadors de les aigües tranquil·les, les misterioses boires del capvespre o la matinada, les formes estranyes de la vegetació de les ribes, o la irregularitat del terreny de les vores, han provocat el naixement, aquí i arreu, d'un gran nombre de narracions de naturalesa fantàstica. Els estanys significaven el límit de la realitat quotidiana i coneguda, el començament d'un món singular i diferent, en el qual es podien observar alguns fenòmens no sempre del tot explicables.

Igualment que en els boscos espessos o en les coves

profundes, era fàcil imaginar-hi la presència dels dimonis, goges, monstres, éssers que d'una manera o altra acompanyen l'home des de la nit dels temps. La creença en l'existència d'aquest món estrany i misteriós reafirmava la bondat del món format per les coses de cada dia: la casa, el camí o el carrer, l'era o la plaça, el camp o l'obrador.

Pràcticament es podria afirmar que no hi ha estany sense llegenda. Moltes parlen de les goges (o aloges), una mena de fades invisibles de dia, però que els reflexos de la llunç sobre l'aigua de l'estany ajudaven a veure. Habitaven les esquerdes de les penyes o el fons de les aigües estancades. Aquest darrer era també el cau de les «dones d'aigua»; de tant en tant

Les Dones d'Aigua habitaven les profunditats dels estanys, on, segons la tradició popular, guardaven fabulosos tresors dins fantàstics palaus.

algun mortal tenia el privilegi d'acompanyar-les al fons de les llacunes i admirar els seus palaus, plens de pedres precioses, colgats per les aigües.

Algunes llegendes són només l'explicació d'una anècdota, com ara la del Dimoni i sant Martí rivalitzant des de dalt del Montseny per veure qui saltava més lluny; en Banyeta va caure dins l'estany de Sils i es va negar; sant Martí arribà fins als boscos de Caulès (Vidreres) caient damunt una pedra que encara guarda la petjada deixada per tan prodigiós salt. Altres narracions tenen un to moralitzant; així, la insolidaritat i la desobediència al poder establert són durament castigades en l'explicació sobre els orígens dels paorosos brams que sentien els habitants de Pals i de Castelló.

La insòlita galeria de personatges naturals de les antigues zones inclou també Dimonis amb presència de Cavaller, com el que en Pere Portes trobà arran de l'estany de Sils, o monstres enormes que dormitaven en el fons de les aigües d'alguns estanys empordanesos; només que aquestes bèsties es belluguessin una mica, remolins i onades sacsejaven la superfície i immediatament n'emanaven vapors malignes

Les llegendes dels estanys parlen sovint d'éssers malignes, capaços d'aterrir aquells que sorprenien a la vora dels seus caus.

que provocaven malalties contagioses i la mort d'habitants de la contrada.

Cal que esmentem, per acabar, la col·lecció de rondalles i llegendes referides a l'estany de Banyoles. La història d'en Morgat, la del Drac de l'Estany, o la de les Goges de les Tunes, entre altres, són ben conegudes dins i fora de Banyoles, en part gràcies a la recopilació feta per Lluís G. Constans.

Un Comte enfurismat

Una de les llegendes que s'expliquen sobre l'antic estany de Castelló és la següent:

''Un conde de Ampurias recibió de su esposa, al casarse, un anillo de oro, con la maravillosa propiedad de que, si alguna vez su esposa dejara de serle fiel, aquella sortija se fundiría.

Partió el conde a lejanas tierras y un día, al mirar el anillo, vió con dolor que el mismo se había fundido y que de él quedaba sólo como una lágrima, que cayó al suelo.

Regresó presuroso a su tierra, vestido de pastor, para enterarse así mejor de lo que pudiera haber ocurrido con su esposa y, al cerciorarse de la verdad de su desdicha, tiró a su esposa y a su galanteador al estanque de Castelló, en el cual ambos murieron ahogados.

Dícese que, a partir de entonces, se oye, de vez en cuando, el llamado *bruel de l'estany*, como un lamento de sus almas atormentadas''.

PLA i CARGOL, Joaquim: Tradiciones, Santuarios y Tipismos de las comarcas gerundenses. Ed. Dalmau Carles Pla. Girona, 1957.

EL RECORD EN ELS NOMS

7

22

En els capítols anteriors hem explicat com la tradició oral ha estat i és un transmissor de notícies sobre els antics estanys. Fidels servadors de la seva memòria ho són també els noms de lloc, els noms que actualment la gent empra correntment per a identificar determinats territoris. Els automobilistes que segueixen la carretera entre Figueres i la Bisbal, poc després del trencant de Siurana podran llegir un rètol que indica «Mas de l'Estany»; és la casa construïda arran d'on havia existit el gran estany de Vilacolum. Molt a la vora d'allí queda el poble de Riumors, nom del tot encertat si considerem

A vegades la toponímia urbana també recorda l'existència dels antics estanys. La fotografia correspon a un carrer de Llabià (Baix Empordà).

L'existència dels antics estanys està en la base del naixement dels noms de nombrosos pobles i veïnats dels pobles de les nostres comarques. La imatge correspon al poble d'Estanyol.

23

que antigament el poble quedava al mig de les aigües sense corrent dels estanys Robert, de Copons i de Pontarrons. També és molt expressiu el nom de Sobrestany; correspon a un veïnat que s'enlairava, Montgrí amunt, a l'extrem sud del de Belcaire.

És molt explícit també el topònim (nom de lloc) Estanyol, amb el qual coneixem un poble del terme de Bescanó i un llogarret del municipi de Peralada; ambdós, evidentment, recorden l'existència de petits estanys als quals ens referirem més endavant. El mateix

podríem dir del veïnat dels Estanys a Llagostera, i del d'Estanyet a Palau de Santa Eulàlia.

La llista completa és molt llarga. Tot passejant pel poble de Camallera podem anar a parar al carrer de l'Estany. Si seguíssim el seu traçat, al capdavall sortiríem a una zona de conreus que cent trenta anys enrera era encara ocupada permanentment per les aigües. També hi ha un carrer de l'estany al poble empordanès de Llabià, des del final del qual s'aconsegueix una bella panoràmica sobre la cubeta eixuta de l'antic llac d'Ullastret.

Com podem veure, els topònims són de naturalesa diversa, però tots perfectament indicatius. Uns quants exemples més els trobem en el Puig de l'Estany a Begudà (Garrotxa), o a Siurana en el Mas Púdol, que indica on quedava el gran estany que duia aquest mateix nom, o en el camp de l'Estany de Sies (Monells), o...

Els noms de lloc resisteixen impassibles el pas del temps. Una darrere l'altra les successives generacions els aniran pronunciant, mentre ells perduren més enllà moltes vegades del mateix objecte o causa que els va fer néixer.

La cartografia antiga ens permet conèixer l'emplaçament dels principals estanys que havien existit a les nostres comarques. Sobre aquestes línies veiem un mapa del segle XVII que, a més de l'estany de Banyoles, representa els de Sils, Ullastret, Pals, Castelló d'Empúries, Belcaire i Llers i els de la desembocadura del Fluvià. Cal destacar les grans dimensions que s'atribueixen als de Sils i Castelló.

A la pàgina següent reproduïm un mapa del segle XVIII on, curiosament, no es representa l'estany de Banyoles. Sí que situa, però, tot un reguitzell d'estanys que esmentem en aquest llibre: Sils, Ullastret, Pals, Belcaire, les llacunes litorals entre la desembocadura del Fluvià i la Muga, Vilacolum i Castelló.

L'ESTANY DE SILS

8

26

Gràcies a les seves constants i espectaculars reparacions després de les temporades de pluges, l'estany de Sils és sens dubte el més conegut d'entre tots els que havien existit a les nostres comarques. Es tractava d'una gran llacuna situada a la part central de l'actual comarca de la Selva, una zona de topografia pràcticament plana que és també el punt de confluència de les rieres de Caldes, de Vallcanera, de Reclà, de Torderola, de Pins i encara d'altres torrents i recs menors. El pendent hi és gairebé nul i això explica l'antiga existència de l'estany i també la seva formació actual després d'un període de pluges.

L'estany de Sils havia tingut dimensions extraordinàries. Pel seu costat nord-est arribava fins a tocar l'Hostal de la Granota, arran de l'actual carretera Nacional II, i pel sud entrava de ple en les terres del terme de Maçanet, a la vora del veïnat de Rovirola. Un autor del segle XVII li atribuïa cinc

quilòmetres de llargada i un i mig d'ample. Els mapes d'aquella època també ens permeten fer-nos la idea de la gran superfície que ocupava. Tot fa pensar que el seu règim era força irregular i que les seves aigües oscil·laven molt de nivell segons si es tractava d'un període d'eixut o plujós. D'aquí

Després d'una temporada de pluges intenses, els estanys de Sils reapareixen. En alguns sectors, com ara el representat per la fotografia, les aigües hi són presents de manera permanent.

Un detall de la sèquia central que drena els terrenys de l'antiga gran llacuna de Sils.

que repassant la seva història tan aviat trobem referències a moments en els quals pràcticament havia desaparegut com d'altres que ens parlen de terribles inundacions provocades pel seu desbordament. Aquest darrer és el cas, per exemple, de la crescuda experimentada l'any 1362, coneguda pel nom d'«ímpetu de l'estany», que va inundar una important extensió de terres de conreu i deixà pràcticament incomunicat el veïnat de Rovirola.

Contràriament, a mitjan segle XVII les aigües es van mantenir durant força temps a un nivell molt baix, cosa que va permetre fins i tot que l'historiador Pere de Marca realitzés excavacions pràcticament en el mateix lloc de la llacuna, i que hi descobrís un tram d'un ramal de la Via Augusta romana que travessava la zona en direcció nord-est a sud-oest.

Durant l'Edat Mitjana l'estany de Sils formà part de les

possessions dels Vescomtes de Cabrera. Sabem que en el segle XIII aquests senyors costejaren el drenatge de part de la llacuna, i concediren després en emfiteusi les terres guanyades («novals») a diversos pagesos de la contrada. Molt temps després, l'any 1574, Francesc de Montcada, Marquès d'Aitona, adquirí pel preu de 273.000 lliures tots els drets i títols del Vescomtat de Cabrera i d'en Bas, entre ells la propietat de l'estany de Sils. I fou precisament per refer-se de l'operació que els nous senyors jurisdiccionals ordenaren la tala del bosc conegut per «Devesa del Comte», treball realitzat de manera precipitada i amb tan

poca cura, que provocà l'obstrucció, amb branques i estelles, del Vall Madral, que desguassava l'estany.

Malgrat tot un seguit d'obres anteriors, el drenatge definitiu de la gran llacuna de Sils no es va portar a terme fins a mitjan segle XIX, tal com tindrem ocasió de comentar més endavant. Actualment els paratges de l'antic estany constitueixen una zona humida de gran interès des del punt de vista ecològic. La seva extraordinària riquesa botànica i la gran varietat de la seva fauna han reclamat l'atenció dels naturalistes i exigeixen, per la seva importància, una adequada protecció legal.

BOIRES I PESTILÈNCIES

9

28

A diferència d'altres estanys, en el de Sils les aigües pràcticament no circulaven, sinó que quedaven del tot estancades, incapaces de trobar escorrot a l'especial topografia del lloc que ja abans hem comentat. Això el convertia en un estany molt insalubre, sovint voltat de boires i d'una atmosfera corrompuda per les emanacions provinents d'aquelles aigües mortes. Aquestes circumstàncies, que s'accentuaven de manera notable els mesos d'estiu, feren del nom de Sils sinònim, durant molts anys, de lloc malsà. L'estany era considerat, alguna vegada potser massa alegrement, la font principal

dels problemes de salut dels habitants de les seves vores i, per extensió, de la comarca.

Són molts nombrosos els testimonis escrits que insisteixen en el seu caràcter nociu, tot plantejant, una i altra vegada, la necessitat de la seva dessecació. Segons aquests, les aigües pestilents feien que la gent de la contrada fos malaltissa, d'aspecte pàl·lid, patint de manera endèmica els efectes de febres intermitents i altres mals, amb un índex elevat de mortalitat infantil i general, incrementat sobretot durant els mesos de calor. Descripcions similars les trobem fins ben poc abans de la dessecació de l'estany. Així, al final del 1842,

després d'haver-se mantingut sec durant una bona pila d'anys, un aiguat va tornar a omplir la llacuna i perjudicà molts pagesos de la rodalia. Durant els anys següents l'arribada de l'estiu significava la reproducció dels greus perjudicis per a la salut dels habitants de la zona. El 1843 els alcaldes i rectors de Maçanet, Sils, Riudarenes i

L'Hostal de la Granota quedava situat arran de l'extrem est de l'estany de Sils.

La Reina Maria Cristina s'hi aturà un dia de l'any 1843, i allí l'anaren a trobar un grup d'alcaldes i rectors de la comarca per demanar-li que ordenés la dessecació de l'estany.

Vidreteres anaren a trobar la reina Maria Cristina, que havia parat a l'Hostal de la Granota en el seu viatge de retorn de l'exili, i li exposaren el caràcter greu de la situació. El juny del 1844 li adreçaren per escrit una súplica perquè intercedís a favor de la dessecació de l'estany, indicant que en els seus pobles se sentia l'amenaça «*de la terrible guadaña de la muerte*» i que els homes es trobaven «*faltos de fuerzas para dedicarse al cultivo*

por efecto de la enfermedad endémica que la laguna produce». A continuació descrivien un estat de coses no gens tranquil·litzador, amb infants i mares que morien al cap de poc del part i amb un increment alarmant de persones que emmalaltien. Aquest text, escrit per una mà que vol descobrir una situació dramàtica, ens permet constatar la pervivència fins al segle passat d'aquests problemes d'insalubritat tradicionals del lloc.

Molts testimonis de contemporanis atribueixen a l'estany de Sils la causa de les mortaldats que afectaven els habitants de les seves vores. Aquesta il·lustració correspon a una estampa vuitcentista.

La boira que es formava a l'estany de Sils era una altra de les seves característiques, també molt coneguda. L'any 1790 el bisbe de Girona en parlava al viatger Francisco de Zamora com una de les causes de la forta humitat i insalubritat que caracteritzava aquesta ciutat. Sense anar tan lluny, encara no fa gaires anys en Josep Pla escrivia que fins al Baix Empordà arribaven les gropades de l'estany de Sils, generalment portadores de pluges, tot i la quasi pràctica desaparició de l'esmentada llacuna. La persistència de la boira a les vores de l'estany convertia l'indret en un lloc en certa manera misteriós, poblat de perfils indefinits i formes estranyes, molt donat a despertar la imaginació i a convertir-se en l'escenari d'històries fantàstiques.

DESSECCACIÓ DE L'ESTANY DE SILS

10

Després del que acabem d'explicar en el capítol anterior s'entendrà de seguida que eixugar l'estany de Sils fos una aspiració sentida de sempre pels habitants de la zona. De fet tenim notícia de nombrosos treballs de drenatge, de més o menys importància, practicats a partir del segle XIII fins al segle XIX. Algunes vegades les obres es basaven en la iniciativa o en el suport dels senyors feudals propietaris de l'estany. Altres vegades són els veïns que es decideixen a actuar davant la passivitat dels primers. De tota

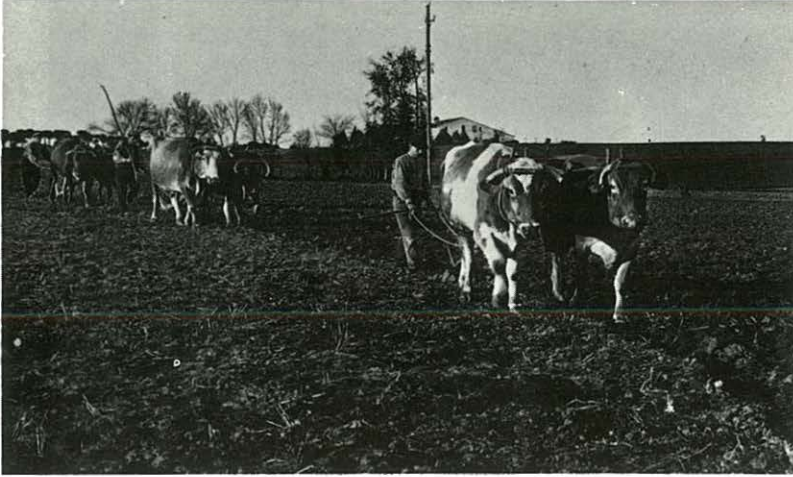
manera es fa difícil conèixer l'abast real de cada una d'aquestes obres; més aviat tot fa pensar que no serà fins als segles XVIII i XIX que es produirà un retrocés clar i cada cop més definitiu de la superfície ocupada per les aigües.

L'any 1703, en Guillem Ramon de Montcada, marquès d'Aitona i vescomte de Cabrera, signà un contracte amb l'enginyer francès Martí Mariscal en base al qual aquest es comprometia a dessecar l'estany en un període de tres

Una de les fites plantades en el segle XVIII, tot marcant el perímetre de l'estany. Al fons s'observen les cases del poble de Sils. Entremig queda part de les terres guanyades a la llacuna.

Un cop eixuta, bona part de les terres de l'antic estany de Sils fou posada ràpidament en conreu. La fotografia és del començament de segle i correspon a un dels masos del terme.

anys. Sembla que la Guerra de Successió o alguna altra circumstància impedí la seva realització. Seixanta anys després, en canvi, noves iniciatives dels senyors del lloc, ara ja la família ducal dels Medinaceli, reeixiran, aquest cop sí, en la realització d'obres de drenatge. Més concretament els anys 1767 - 1768 se'ns presenten com a claus en la història d'aquest estany. Pocs anys després els rectors de Sils i

Maçanet van escriure que la intervenció decidida del duc de Medinaceli va permetre *"que a sus expensas se desaguase, como realmente se ejecutó en los años 1767 y 1768, y en su consecuencia sus tierras quedaron aptas para la cultura y producción de frutos, que en efecto dieron con abundancia mediante la industria y trabajos de diferentes particulares"*.

De tota manera, tot i la importància dels treballs

portats a terme durant el segle XVIII, sembla que el sistema de drenatge no era encara del tot satisfactori, tal com s'encarregaria de demostrar l'aiguat del mes de desembre de 1840, que va significar la reparació d'un estany de grans dimensions. Els habitants de la zona sol·licitaren al duc de Medinaceli que procurés, com li corresponia, la realització d'un nou desguàs. Davant la passivitat d'aquest, els pagesos de la zona s'adreçaren a la Reina oferint-se a fer les obres si el duc renunciava als seus drets. Finalment, el 1845 se signà un conveni entre ambdues parts, el duc i els pagesos, amb 10 condicions per a la realització dels treballs, entre les quals destaca l'obligació del duc de conservar les sèquies i la dels conreadors de netejar els valls i madrals. Després de vèncer algunes dificultats per a reunir la suma inicial requerida, l'any 1851 l'agrònom J. Bayer començà els treballs de dessecació definitiva.

Tal com ha escrit Montserrat Moli, el buidatge de l'estany va millorar les condicions de vida i de treball dels habitants de Sils. L'arribada del ferrocarril a la població (1860) consolidaria i faria créixer el nucli central de la vila. Entre 1860 i 1900 el municipi passaria de tenir 705 habitants a tenir-ne 1.221.

D'entre les històries fantàstiques nascudes d'enmig de les boires de l'estany de Sils, és força coneguda per la gent de la comarca la d'en Pere Portes, també dit Pere Porter, escrita per un autor anònim del segle XVII a partir de motius propis de la tradició oral popular. Les vores de l'estany de Sils hi adquireixen el caràcter de lloc d'entrada de l'infern, on viatjarà el personatge central de l'obra a la recerca d'un notari que hi purgava els seus pecats. En reproduïm a continuació alguns dels seus primer paràgrafs:

CAS RARO D'UN HOME ANOMENAT PERE PORTES, DE LA VILA DE TORDERA, QUE VIVINT ENTRÀ I EIXÍ DE L'INFERN

(...) En l'any de 1608, a 23 d'agost, estant Pere Portes, pagès de Tordera, del viscomtat de Cabrera, molt descuidat en sa casa, ab la sua muller i familia, li exposaren un reclam i feren després, en virtut d'un acte de debitori que ell alguns anys antes havia firmat de certa quantitat, execució de sos béns. I en dita execució, i per fer aquella, vingueren los oficials de la cort d'Hostalric, que és lo cap de tot lo viscomtat (...)

I dit Portes veient lo que passava, davant de moltes persones suplicà a dits oficials que no li traguessen res de casa, sinó que no es moguessen de sa casa, que ell aniria fins al lloc o vila de Maçanet, que allí alguns li devien diners, i los pagaria a tots les dietes i salaris de dita execució. I aixís los oficials, foren contents d'esperar-lo fins l'endemà.

Encontinent que fou fet lo concert, dit Pere Portes se n'anà, prenent lo camí de Maçanet; i anant molt pensatiu i enutjat, trobà un Jove molt ben tractat, a cavall, i menava altra cavalcadura buida, i, en lo punt que se trobaren, dit Jove saludà a Portes demanant-li d'a ont era i a ont anava; però com dit Portes estigués pensatiu del negoci que li havia succeït de l'execució, i per ço estigués tot divertit, no li tornà resposta, sinó

que caminava anant tot pensatiu i enutjat. I lo Jove li tornà a preguntar què era lo que tenia, i a ont anava, que si ell lo pogués ajudar en res, que li digués sos treballs, que ell li valdria i afavoriria. (...) Oint Pere Portes les paraules de dit Jove, se'l mirà a la cara, dient-li:

–Gentil home, molt jove sou per donar remei a mos mals i donar consells a mos treballs. ¿No sabeu vós que los consells, per acertar-se, s'han de prendre d'hòmens vells, savis i experimentats en treballs i prosperitats que hagen vist i oït i certat lo món, i que sàpien què cosa és bé i mal? Vós sou jove, i no tenia dites coses.

Respongué lo jove:

–Tot lo que vós dieu tinc jo, i encara molt més; i no crec que ningun home nat en lo món m'avance i me porte avantatge de lo que vós m'havau dit.

I anant aixís parlant, entraren en un camí fondo que va al lloc o vila de Maçanet.

Dit jove li digué, una i moltes vegades, que no anàs tan pensatiu i a ont anava. Dit Pere Portes, ja enfadat, li digué: "Jo vas al lloc de Maçanet", i què en volia fer ell.

Aleshores el jove, que anava a cavall, li digué que ell també hi anava, i que si volia pujar a cavall ab l'altra cavalcadura anirien de companyia, i que no s'enutjàs; i que si ell podria valer en res, que lo hi digués, que ell ho faria; i lo pregà molt li digués què tenia i de què estava trist, pensatiu i enutjat. Aleshores dit Pere Portes se'l mirà algun tant i s'alterà; i caminant li digué:

–Mes puix me dieu que anau a Maçanet, i me dieu que per ventura me donarieu consells i remeis a mos mals i treballs, jo vos els diré.

Pere Portes se senyà, en nom de Déu, que és principi sens principi de totes les coses:

–Sabreu com jo me dic Pere Portes, fill de Joan Portes, natural de la vila de Tordera, que havem deixada atrás. Alguns anys ha, com les anyades foren estèrils, fou forçós a mon pare comprar blat, i lo mateix que ens va vendre lo

blat mos va deixar los diners. I aquest era un tal Just, de Tordera, per lo qual nós obligàrem tots nosaltres béns i heretats, haguts i per haver, ab escriptura de terç i obligació de persones, que dintre cert temps pagariem dita quantitat; i aixís mon pare, antes de morir, pagà dita quantitat i li escancel.laren l'acte del debitori; i d'açò ja ha passat més de vint anys. I ab açò, estava jo molt descuidat d'estes coses, i vui, dia present, m'és vinguda tota la justícia d'Hostalric, los oficials i ministres d'ella, i en virtut de dit acte de debitori, m'han pres i enventariat mos béns, i me volien posar a la presó i traure roba de casa i vendre-la per ser pagats dels salaris i dispeses (...)

I aixís, jo vos he dit los meus treballs, vejau vós ara què consell me donareu en aquesta „ necessitat en què estic posat.

I mentres tenien aquesta pràctica o conversació, dit Portes anava a peu, i lo Jove, que anava a cavall, li deia:

–Pujau a cavall en l'altra cavalcadura i no us cansareu.

I anant aixís, entraren en un camí fondo i estret, i l'animal que anava solter li anava casi sempre entre peus i tenia jocs, casi convidant-lo a que pujàs a cavall, en tant que lo dit Pere Portes estava un tant admirat. Lo Jove li digué aleshores que l'havia molt ben entès, i que no estàs més enutjat, que ell lo trauria de dits treballs, i que no hi dubtàs; li digué:

–Pues vos, Portes, m'haveu contat vostres treballs, jo vos promès traure-us d'aquells. Vull jo saber que em digau si sabeu lo nom del notari que prengué dita escancel.lació de dit acte.

Dit Pere Portes digué que s'anomenava Gelmar Bonsoms, lo qual era notari propietari de les escriptures o escrivanies de les viles de Tordera i Hostalric. Dit Jove li digué que hi anàs, i li digués que li tragués l'acte de dita escancel.lació. Dit Portes respongué aleshores:

–Si dit notari fos viu, ja ho hauria fet.

Per quant havia mort anys ha, i, per molt que

haguessen mirades les escriptures, mai s'havia pogut trobar dit acte; i, que si ell no li donava altre remei, que sabia poc (...).

–I en lo temps que dit Pere Portes digué les coses al Jove, caminant arribaren a l'estany de Sils, que pren lo nom d'un lloc que s'anomena Sils; i com lo camí era estret i la cavalcadura que no hi anava ningú sempre li anava entre peus, dit Portes se determinà aleshores de pujar a cavall, i per açò demanà llicència a dit Jove, lo qual li digué que des del principi hi podia haver fet. I així dit Pere Portes se senyà, i, en lo punt que fou a cavall, tot s'alterà i los cabells se li ericaren en lo cap i sentí i véu que les cavalcadures se parlaven l'una ab l'altra. Encontinent dit Jove digué:

–Puix voés, Portes, m'haveu contat vostres treballs, los quals són per a vós grans, jo vos he promès d'ajudar-vos i donar-vos consell i traça ab què fósseu ajudat i remediat; jo vull tenir-vos la paraula i lo promès, i vos faré parlar ab lo notari Gelmar Bonsoms, lo qual, si ell ha pres dit acte d'escancel.lació, ell vos ho dirà a ont lo posà i a ont és. Tení-vos bé a cavall, que jo só lo Diable.

I dit Pere Portes se tingué fort oin dites paraules; i digué:

–Jesús, savau-me i no em desamparau Verge santíssima, siau ab mi!

I encontinent les cavalcadures, totes dos juntes, arremeteren per l'estany de Sils, per muntanyes i valls, i sempre anaven parlant. I dit Portes tenint-se for, i sempre cridant, invocant los noms de Jesús i Maria, en tant que al cap d'una hora de temps que fou a cavall, passades que hageren grans muntanyes i valls, juntament grans aigües i mars, isqueren en un gran pla, que era tot foc i dimonis, ab gran multitud de gent que patien grans turments.

L'ESTANY DE CASTELLÓ

11

Actual capella de Sant Joan ses Closes. Aquest paratge és esmentat en els documents de l'Alta Edat Mitjana com un dels límits occidentals del gran estany de Castelló.

34

La plana empordanesa ha adquirit el seu aspecte actual després d'un lentíssim retrocés de les aigües que primitivament la cobrien, i després de rebre les aportacions sedimentàries dels rius que hi tenen el seu curs inferior. Durant molts segles les terres ja eixutes van coexistir-hi amb extenses zones encara permanentment inundades. L'estany de Castelló era el més important dels embassaments litorals, i també un dels més interessants per conèixer com els empordanesos de segles enrere aprofitaven els recursos naturals que els proporcionaven aquestes lacunes.

Les dimensions de l'estany de Castelló havien estat extraordinàries. Segons documents de l'Alta Edat Mitjana, les seves aigües ocupaven la planúria que va del mar fins al peu del turó on s'alça la vila que fou capital del Comtat d'Empúries. L'ermita de Sant Joan ses Closes, el veïnat de Pedret i els llocs de Montmajor i les Torruelles eren els seus punts extrems pel sector oest i nord. Enmig d'aquest gran llac suraven tres illes denominades "Udruago", "Foniliairia" i "Sabarto".

Ens consta també l'existència d'estanys menors situats tot al voltant del principal, i que molt probablement en temps més

remots en formaven un de sol. Així, per la seva part est, a la vora del monestir de monges benedictines de Santa Margarida de Roses, n'hi havia un d'aigües rogenques conegut pel nom de Sanguinari. Més al sud quedava l'estany Ded; pel costat oest trobaríem el de Bonaconca (a tocar l'ermita de Sant Joan) i, finalment, a la vora de Palau hi havia encara el denominat Bovós. La toponímia actual conserva

el nom d'altres estanys formats per la fragmentació del de Castelló quan les seves aigües començaren a recular, ja de manera definitiva, a partir dels darrers anys del segle XVIII: estany de Mornau, estany de Palau, estany de Pau.

Ens trobem, per tant, davant d'una gran extensió d'aigua embassada, un petit mar interior que per força havia de deixar constància en moltes cròniques o descripcions del país. L'"Ora Marítima", per exemple, escrita per Festus Aviè el segle IV d. C., n'és una de les més antigues i s'hi refereix donant-li el nom de Tonon.

L'aigua de l'estany de Castelló provenia principalment de la Muga. Fins no fa gaires segles el curs final d'aquest riu era molt indefinit i canviant. Passat Castelló d'Empúries es bifurcava: un braç anava directament al mar (actualment canalitzat), i l'altre

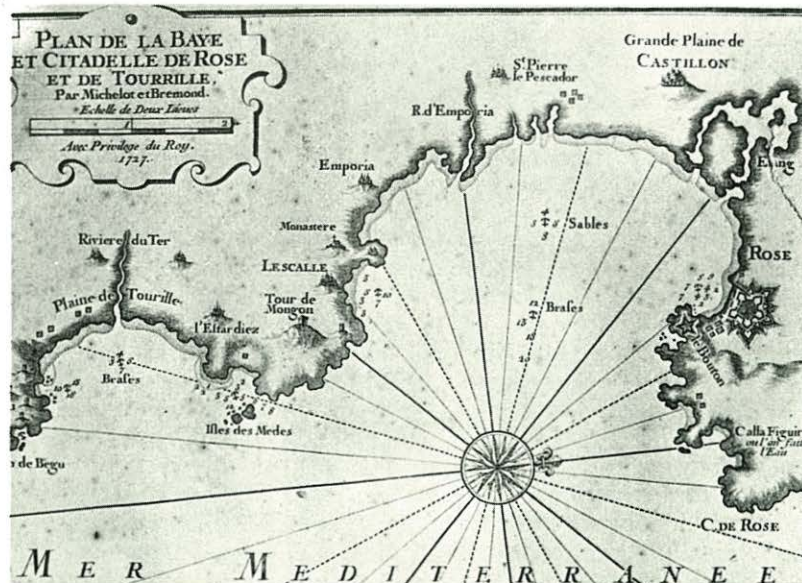
abocava a l'estany (el que avui coneixem per la Mugueta). El cabal més important d'aigua hauria circulat per un o l'altre, segons les èpoques.

Amb el temps el perímetre de l'estany de Castelló aniria minvant, deixant a les seves vores franges de terra que s'inundaven fàcilment en temps de pluges. En el dietari personal de Jeroni Pujades, escrit en bona part des de la vila dels Comtes Empordanesos, trobem nombroses descripcions d'aiguats que eixamplaven esporàdicament la superfície de l'estany. El 20 de desembre

de 1605 escriuria: "*Vingué lo riu de la Muga grossíssim (...) Botava la mar y lo Grau y stany tot era hu. Y tots los camps de la vila al estany tots nadaven de aygua*".

L'estany de Castelló tingué gran importància en la vida econòmica del Comtat. Era molt bo per a la cacera i la pesca, activitats que deixaven grans beneficis als seus propietaris. Fou dessecat durant la primera meitat del segle passat. En els capítols que segueixen ens entretindrem a veure aquests i altres aspectes relacionats amb la seva història.

Mapa del segle XVIII que descriu les badies de Pals i Roses. Entre els accidents de la costa es representa, a la dreta, l'estany de Castelló.

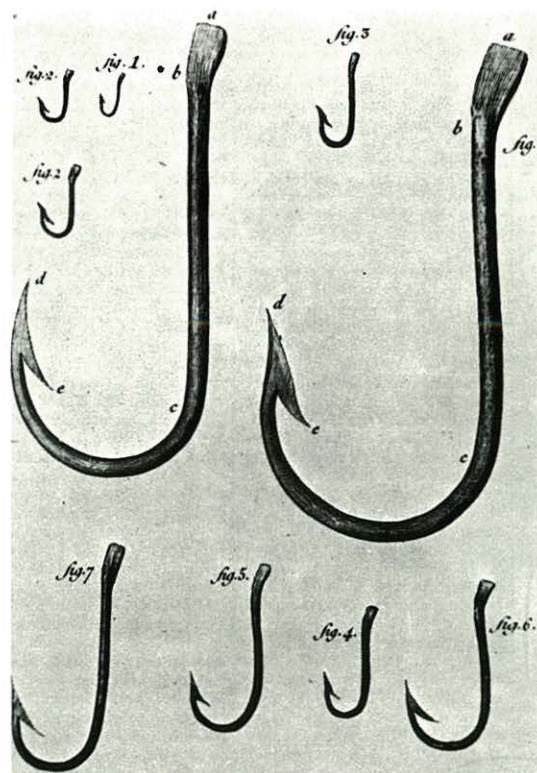

LA PESCA A CASTELLÓ

12

Els estanys de Sils i Castelló representaven en determinats aspectes casos totalment inversos. Ja hem explicat que les aigües del primer tenien poca circulació, ben al contrari de les del segon, que es renovaven contínuament per les aportacions de la Muga, sortint després al mar a través de dos recs principals. El de Castelló tenia molt millors condicions de salubritat, amb aigües més netes i fondes. D'aquí també que fos molt apte per a la pesca, tant de peix d'aigua dolça com del peix que podia entrar des del mar. La importància de la pesca en les aigües del gran estany de Castelló ens és reiterada per

La pesca a l'estany de Castelló es realitzava utilitzant tècniques molt diverses. El gravat representa tipus d'hams dels emprats en el segle XVIII en el litoral català.

tot un reguitzell de documents que van des de l'Alta Edat Mitjana fins al segle passat. En el segle X el Comte Guifré d'Empúries atorgà al Monestir de Sant Pere de Roses el dret exclusiu a l'extracció de peix. De tota manera, era tanta la importància econòmica d'aquesta activitat que aviat la casa comtal volgué recuperar-la al seu favor, i s'originaren tot un seguit de plets que varen allargar-se durant molts anys. Després, en

plena Edat Mitjana, trobem els Comtes disfrutant d'aquest dret sense oposició, cosa que els devia significar un gran ajut per a suportar els nombrosos deutes que perseguiren aquell casal durant moltes generacions.

Els que en realitat pescaven a l'estany eren els arrendataris, a canvi de pagar al titular del dret, generalment el Comte, una quantitat per a fer-ho en exclusiva durant un determinat

període. L'arrendatari anava després a vendre la mercaderia a la plaça de Castelló o a les altres viles. En el llibre dels Cònsols de la capital comtal trobem notícies d'aquesta activitat. En un acte del 1392, per exemple, s'indica que per *"tot pex quis pescaria al stany ques vena en gros sias fresch o salat"* el comprador n'havia de pagar una imposició a favor de la vila.

Els documents generalment es refereixen al dret de pesca a tot l'estany, encara que algunes vegades parlen més concretament de la *"pasquera"* a determinats sectors, com ara la que es podia fer des d'alguna de les illes, o bé en el sector d'alguns dels veïnats que el resseguien per la banda nord i de ponent.

En el segle XVIII els Comtes posaren en pràctica un nou sistema de pesca que, segons sembla, els proporcionava extraordinaris guanys. Es tractava de regular l'entrada de peix de mar i després capturar-lo tot accionant un joc de comportes (vegeu requadre). Al final del segle XVIII i al començament del XIX això deixava un benefici net d'entre 800 i 1.000 lliures l'any. Aquest era el motiu de fons que el Comte considerava en resistir-se al dessecament de la llacuna, cosa en aquella època començada a reclamar amb insistència pels habitants de la zona.

L'anguila, la tenca i el barb es comptaven entre les espècies més corrents que eren objecte de pesca a l'estany de Castelló.

37

Pescant dos-cents anys enrera

L'any 1790 Francisco de Zamora vorejà l'estany de Castelló per la banda de mar i va conèixer el sistema emprat per a capturar el peix.

"Pasé por el brazo que da comunicació al mar la laguna, y dicen que por allí sale el rio la

Muga. Tiene un puentecillo de tres ojos en el cual hay seis compuertas: las del lado de la laguna para impedir que salga el agua y el pescado que se cría en ella; y las de parte del mar para impedir que entren. Por aquí sube el pescado marino a la laguna en los meses de marzo, abril y mayo, engordando allí todo el verano, se coge por invierno cuando corren tramontanas o entra agua turbia

en las lagunas. Se coge por medio de unas redes que se ponen en lugar de las compuertas. Si tardan en su tiempo a abrir las compuertas, cuando sube el pescado se les ve tan espesos que podrian cortarse con una espada, y pican en la compuerta".

ZAMORA, Francisco de: *Diario de los viajes hechos en Cataluña*. Edicions Curial. Barcelona, 1973.

LA PROPIETAT DE LES AIGÜES

13

38

Si la pesca a l'estany suposava bons beneficis, no eren gens menyspreables tampoc els proporcionats per la cacera o el dret a pasturar i treballar les terres que les aigües deixaven descobertes quan reculaven. Tot plegat el convertien en un bé de gran importància econòmica, objecte sempre d'una acurada explotació per part dels seus propietaris.

Com hem començat a explicar en el capítol anterior, l'any 945 els Comtes empordanesos en feren donació a favor del Monestir de Sant Pere de Rodes. Deu anys després el rei franc Lluís confirmava els drets d'aquest cenobi. Tot i això, els

anys següents un tal Adalbert pretenia tenir-hi determinades prerrogatives, qüestió que tant el bisbe Arnulf de Girona, el bisbe Sunyer d'Elna i el mateix Comte desestimaven signant un document (any 968) favorable també a la posició del Monestir. Per acabar-ho d'assegurar els monjos procuren i aconseguen que el mateix papa Benet VI els confirmi (any 974) els seus drets sobre l'estany i les seves illes. La intervenció de tan alts personatges és ben il·lustrativa de la transcendència econòmica del tema. Durant el segle X, gràcies a donacions similars a la descrita, el Monestir de Sant Pere es convertiria en el principal propietari d'estanys empordanesos i en el màxim beneficiari de les rendes que proporcionava la seva explotació. A la zona de Castelló, a més del domini sobre les aigües tenia també els drets corresponents a la propietat del sector de Sant Joan ses Closes, del veïnat d'Estanyol i d'altres llogarrets i terres.

Més endavant, en data que no hem pogut determinar, els Comtes recuperarien els drets sobre l'estany. En els llibres dels Administradors del Comtat del final de l'Edat Mitjana, es poden seguir els detalls de l'explotació dels

Per set mil sous...

Entre les anotacions del Manual de l'Administrador del Comtat d'Empúries corresponents a l'any 1383 llegim la següent referència a un arrendament:

“Item lo stany de Castello fou venut an G. Caragol de Castello, del primer die del mes de març del any 1382, a tres anys següents, per preu cascun any, lo qual preu la senyora Infanta (rep) per tres terças del any de 7 mil sous”.

seus recursos a favor d'aquesta casa. Era força corrent que el Comte tragués a subhasta l'arrendament de l'usdefruit de l'estany concedint-lo “al més donant” per períodes que oscil·laven entre els dos i els cinc anys.

L'arrendatari, que s'assegurava en les clàusules del contracte el caràcter exclusiu dels seus drets, havia de pagar sumes considerables; per això el negoci quedava exclusivament obert a molt poques persones, de les famílies principals de la zona.

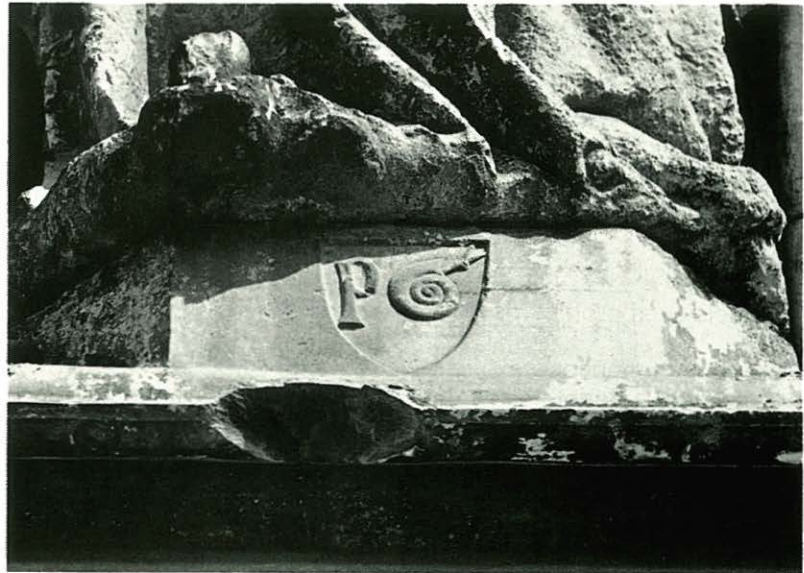

La família Cargol, de Castelló, consta entre les que a l'Edat Mitjana arrendaven els drets d'explotació de les aigües de l'estany. La base d'una de les estàtues del Portal dels Apòstols de l'església de Santa Maria recorda que aquesta important família es comptava també entre les benefactors de l'obra del temple.

39

En segles posteriors la casa d'Empúries coneixeria nombroses dificultats de tot tipus. Ja en el segle XVIII, quan el títol comtal el detenia la família Medinaceli, en el terme de la vila de Castelló se'ls reconeixien els drets sobre gairebé nou mil vessanes entre les quals figurava la zona de l'estany. Encara en el segle XIX els Comtes continuarien cobrant censos de les terres resultants de la dessecació de les llacunes. A poc a poc, a mesura que avançava la centúria, aquestes càrregues deixaren de pagar-se.

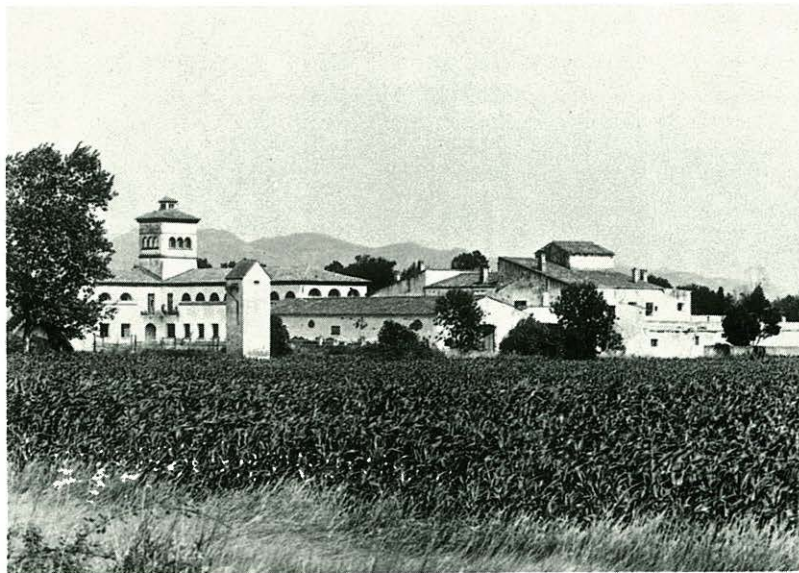
DESSECAMENT DE L'ESTANY DE CASTELLÓ

14

L'estany de Castelló va experimentar al llarg dels segles una lenta però persistent reculada. Pels llibres dels notaris descobrim que les terres guanyades per aquest desguàs natural es convertien en zones de pastures, o es concedien a particulars mitjançant establiment emfitèutic. D'aquesta manera l'estany poca cosa tenia a veure amb el que va descriure Rufo Festus Aviè (segle IV d. C.), quan en el segle XVIII les ànsies de noves terres, generals a bona part de Catalunya, començaren a fer plantejar la conveniència de dessecar-lo. Aquesta operació significaria un capítol a part,

molt singular, en la història de les dessecacions realitzades a les terres gironines.

En començar el set-cents, a conseqüència d'unes obres fetes en el primer terç del segle XVII, la major part del cabal de la Muga circulava pel braç de riu que anava de Castelló directe al mar. La Mugueta era llavors un curs secundari, però suficient per a omplir l'estany. Les bones expectatives econòmiques que oferia el fet de guanyar terres per al conreu, haurien decidit el Comte a iniciar l'eixugament de la llacuna. És probable que si s'hagués provat d'estrancar l'entrada d'aigua per la Mugueta, la dessecació no s'hagués pas aconseguit del tot, perquè en temps de crescudes del riu hauria estat ben difícil evitar que les aigües tornessin a apoderar-se del domini del gran fondal. Per aquest motiu es va optar per una solució molt més lenta però segurament també més segura. En un moment indeterminat del segle XVIII es desvià novament el curs del riu

La Torre Mornau, emplaçada entre els termes de Pau i Vilanova de la Muga, s'alça en terres del llit de l'antic estany de Castelló; avui és una important explotació agro-pecuària.

fent que el cabal principal passés altre cop per la Mugueta i omplís l'estany. Amb això, que pot semblar un contrasentit, es pretenia que els al·luvions del riu anessin alçant lentament el llit de l'estany. Només elevant el nivell del sòl s'aconseguiria expulsar-ne definitivament les aigües.

Les notícies dels efectes d'aquesta insòlita tècnica de desguàs les trobem en els escrits dels contemporanis. Tornant al cronista Francisco de Zamora, en el seu "Diario de los Viajes hechos en Cataluña" (1785 - 1790) ens explica que darrerament s'havia variat el curs de la Muga *"torciendola hacia la laguna de Castellón para procurar disminuirla y llenarla con el légamo y arena de sus aguas"*. Després, des de les altures del Castell de Sant Salvador de Verdera descriu novament l'operació i indica que *"esta laguna tiene grande extensión y varios canales o brazos de su contorno (...). Antes era mucho mayor pero desde que se introdujo el rio Muga en ella, se va*

Rec principal de sortida al mar de l'antic estany de Castelló; avui es troba dins la zona protegida del Parc Natural dels Aiguamolls de l'Empordà.

disminuyendo notablemente y es de esperar que quede ciega".

Molts anys després en Pascual Madoz escrivia en el seu "Diccionario Geográfico (1845 - 1850) que *"en el término (de Castelló) se encuentra un famoso estanque, que antiguamente era inmenso; en el día se ha conseguido cegarlo desde que el Conde de Ampurias dirigió las aguas del rio Muga a desaguar en el con este objeto"*. El pas final d'aquest llarg procés de buidatge va consistir a desviar novament les aigües de la Muga pel braç directe de Castelló al mar.

A mitjan segle XIX, la presència d'una important massa de jornalers que reclamaven terres decidiren el Municipi i els Comtes a repartir en petites parcel·les les resultants de l'assecamment de l'estany, a canvi del pagament d'un doble cens, al Municipi i al Comte. Durant la 1ª República l'Ajuntament va renunciar a cobrar-lo. L'altre es deixà de pagar a poc a poc. De tota manera, no ha estat sinó fins molts anys després, ja entrat el nostre segle, que els treballs de diverses generacions de pagesos han permès unes condicions del sòl acceptables per a la seva explotació.

EL "BRUEL" DE CASTELLÓ

Els habitants de Castelló es reafirmaven en la creença que en els estanys habitaven éssers fantasmagòrics o monstruosos cada vegada que, de nit, de l'interior de les seves cases estant, sentien uns impressionants udols provinents de la llacuna; era el "Bruel" que "picava" amb força fent néixer, a qui el sentia, una sensació barreja de por i de fascinació. La gent més gran de la vila recorda encara haver sentit aquell so similar al bram d'un bou, impulsat pel vent des d'aquells paratges solitaris i sovint d'aspecte sinistre. En el segle passat s'intentà trobar una explicació racional al fenomen, i l'atribuïren aleshores al so de l'aire que eixia dels pous i bufadors de la zona, o bé a la mateixa remor del mar comunicada per mines naturals, o bé a l'alliberament sobtat de gasos de llacuna. És més probable però que tan misteriós so no fos altra cosa que el crit del Bitó ("Botaurus stellaris"), ocell de la família dels ardeïds habitant de les zones humides, dotat d'una gran habilitat per a camuflar-se entre les plantes lacustres. Els seus brams són audibles fàcilment des de 3 o 4 quilòmetres.

Sigui com sigui, nosaltres preferim quedar-nos amb la versió que per tradició, d'avis a nêts, s'han anat explicant els castellanins. Segons aquesta, el "Bruel" serien els crits d'uns bous colgats per les aigües segles enrere, quan menats pel seu amo arrossegaven de nit un carro ple de blat que intentava amagar al Comte. Carles Fages de Climent va recollir la llegenda i la va incloure en una seva obra de teatre, donant-li la forma d'un bonic poema que reproduïm a continuació:

**No la sabeu la història del bruel
que ressona de Roses fins Empúries?
Si passeu per la vil·la-de Castelló
bé veureu set arcades-contrà clarò
Són el pont que Huc el comte-va fer-hi alçar
treballant set anyades-sense parar,
hivern ni primavera-tardor ni estiu:**

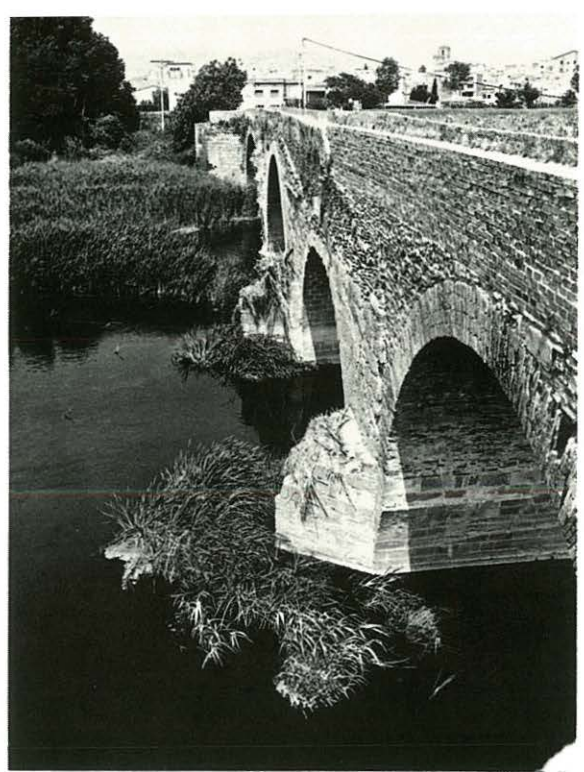
**cada anyada una arcada-damunt del riu.
Totes set són germanes:-com de germans,
n'hi ha de mitjanceres-xiques i grans.
Per l'una hi passarien-quatre camins.
Per l'altra el doll que xuclen-trenta molins.
De sis altars diria's-que són la nau.
La més xica és molt baixa-com un catau.
Si passeu per la vil·la-de Castelló
la veureu ran de l'aigua-contrà clarò
que entre totes amaga-son averany.**

*El bram del Bitó,
ocell de la família
dels ardeïds, feia
imaginar l'existència
d'éssers fantàstics.
Aquests brams foren
l'origen d'un nombre
important de
llegendes, entre elles
la del "Bruel" de
Castelló.*

*L'actual "Pont Vell"
de Castelló, "set
arcades contra
claror" segons un
dels versos del poema
sobre "el Bruel"
escrit per Carles
Fages de Climent.*

L'any que varen bastir-la-va ésser mal any:
res de pluges, nevades-ni grop al cel.
En va el fred cercava aigües-per prendre el gel.
Dotze mesos bufava-tramuntanal,
secant la terra campa-com el sorral.
Per caçar no calia ser caçador,
per pescar no calia-ser pescador,
car ni els ocells trobaven-per dû en son bec
als moixons la becada-i al fons del rec
migrant de set l'anguila-veia la mort.
L'any de la mala anyada-per mal record
la gent encar sol dir-ne.-D'aquest comtat
llavors Pons Huc el comte-molt ben amat
de tots, la sort regia.-Doncs heu's ací
que mentre als uns sobrava-bon pa i bon vi
d'altres en el dejuni-com els romeus
(a guisa d'una guerra-quan sota els peus
del mur brillen les llances-de setjador)
ja de la fam sentiem-cruent dolor.
El comte a tota amava-d'amor igual,
Fa pregonâ una crida-pel seu herald
manant a aquell qui tingui-secle o forment
estibat, de lliurar-lo-en continent.
Qui hi manqui, cau en pena-pena cabdal.
No tothom l'acomplia-la llei comtal.
Travessant la nit fosca-lluny dels camins
camina una carreta-de bous mugins.
No és carretê el que els mena-tampoc bover,
ni pagès de remença-ni traginer,
que és ric-hom de paratge-molt nomenat.
La carreta és curulla-de sacs de blat,
de tants de sacs com duia-ni fa trontoll.
Ja travessa les feixes-passa el rostoll

amagant-se dels gossos-i dels camins,
la pesanta carreta-de bous mugins.
Ja arriba a la maresma-que és fosc encar.
Veu llumenâ una falla-dintre la mar,
que una nau ja l'espera.-I es diu:-bé puc
fer la llei també als comtes-comte Pons Huc!
Pel cel canta una alosa-ve de llevant.
Ric-home, Déu t'ampari-Déu o algun sant,
que el que és la llei del comte-bé es va acomplint.
Setanta sacs que duia-ja en deixa vint,
i encara la carreta-du massa pes:
com més quarteres llença-s'enfonsa més,
que la maresma és falsa-i el blat feixuc...
Ta llei bé fou complida-comte Pons Huc!
D'ençà d'aquesta feta-de bella nit
del fons d'aquestes aigües munta el mugit
dels bous, com un eximpli-pel desfael.

L'ESTANY D'ULLASTRET

15

44

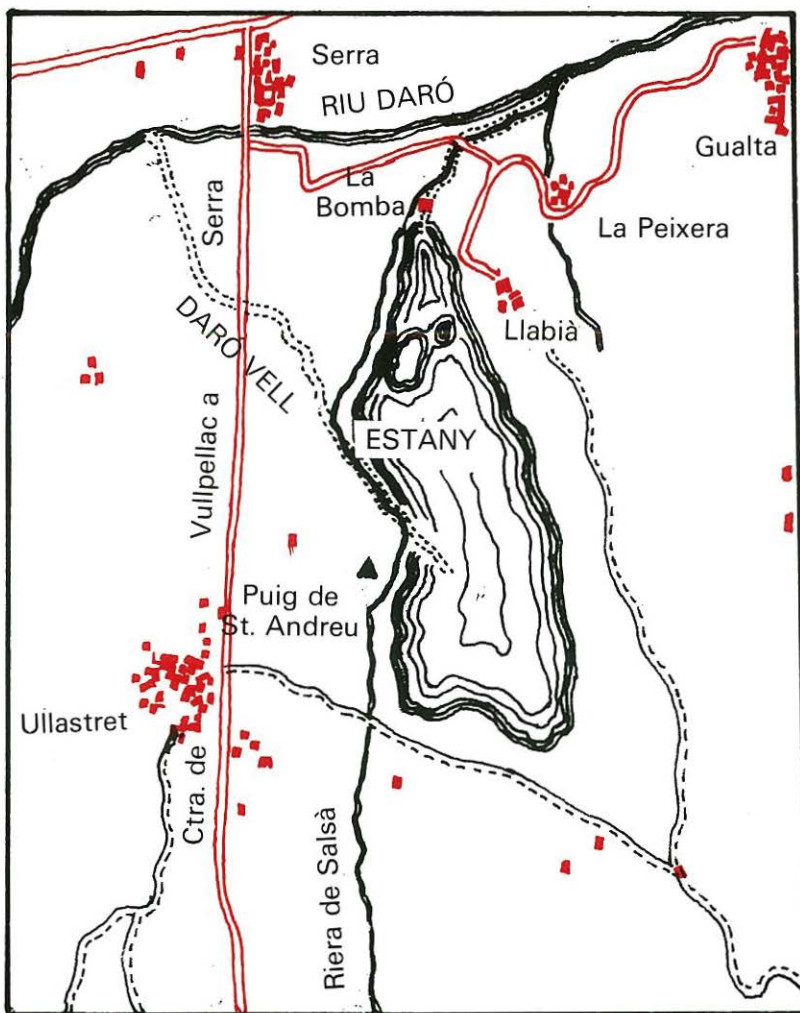
El curs inferior del Daró, riu que recull bona part de les aigües del vessant nord de les Gavarres, ha experimentat molts canvis abans de tenir l'aspecte que avui li coneixem. A la darrera del segle passat, per exemple, s'efectuaren treballs de canalització que li proporcionaren un nou alvèol en una distància de més de tres quilòmetres. Abans d'aquestes obres el Daró abocava a l'estany d'Ullastret, un dels més importants entre els que havien existit a les nostres comarques. Es pot dir que l'estany feia la funció d'un regulador natural del riu, sobretot en temps de crescudes, perquè després

d'omplir-lo les aigües s'escolaven lentament cap a mar o cap al Ter. També s'enriquia de les aportacions de la riera de Celsà pel seu costat sud, així com de gran nombre de recs que baixaven de la petita serralada que el tancava per la banda est.

Ens trobem davant un estany de considerables dimensions (abans de dessecar-lo feia 900 vessanes), on es donaven fondàries importants, amb aigües clares que es renovaven constantment, la qual cosa significava bones condicions de salubritat. La importància de la cacera i la pesca practicades a la zona serien dos elements més a destacar

d'aquesta important llacuna, que surt representada en la majoria de mapes anteriors al nostre segle.

El Daró és un riu de caràcter molt irregular. Després d'una llarga estiuada, les pluges de la tardor el poden fer créixer fins a fer-lo sortir de mare. En aquestes circumstàncies és fàcil que es torni a omplir l'estany d'Ullastret. En el que va de centúria mai no hi ha hagut un període de més de dotze anys sense que això passés. La darrera vegada fou l'any 1976. Les precipitacions caigudes a partir del dia 17 de setembre ompliren ràpidament la conca de l'antiga llacuna. L'hivern fou també molt plujós,

Mapa de situació de l'antic estany d'Ullastret.

amb inundacions a tota la zona els mesos de gener i febrer; d'aquesta coincidència en resultaria que les aigües aguantessin embassades durant més de set mesos. Tenim referències de l'existència d'altres estanys menors alimentats també pel Daró, situats a la vora del d'Ullastret. Entre aquesta població i Serra, en un territori avui travessat per la carretera, n'havia existit un, conegut per Adrover, que es comunicava amb el d'Ullastret. El progressiu control i canalització del Daró l'aniria eixugant lentament. Un document del 1362 encara ens l'esmenta ("*stagnum Adrover in parroquia de Serra*"), però pocs segles després s'havia convertit ja en només una zona pantanosa. En el terme de Gualta havia existit l'estany de Poma, molt a la vora del riu Ter, i l'estany de Buleny o Clar de Bulento, en el límit amb el terme de Fontanilles. Ambdós es trobaven en llocs que l'acció de l'home ha transformat radicalment, en el que portem de segle. El de Poma era, fins no fa gaire, enmig d'un sistema de dunes i basses menors. Actualment és una gran esplanada al peu de la carretera entre Pals i Torroella de Montgrí. El de Buleny és avui una zona dominada per llargues fileres d'arbres fruiters.

LA CIUTAT IBÈRICA

16

Un detall de les muralles que encerclen la ciutat ibèrica d'Ullastret, a la vora occidental de l'antic estany.

46

A la vora occidental de l'antic estany d'Ullastret, dalt del Puig de Sant Andreu, podem visitar les ruïnes del que fou un gran poblat de l'època pre-romana, especialment important entre els segles VI i III abans de Crist. L'arqueòloga Aurora Martín ha escrit que aquest "oppidum" és *"la clau per al coneixement del que fou la vida indígena al nord-est de Catalunya"* durant el període esmentat. A nosaltres ens interessa referir-nos-hi per la relació entre aquesta antiga ciutat i l'estany que s'estenia als seus peus.

És molt possible que els seus fundadors arribessin navegant

ara fa més de 2.500 anys. El gran estany d'Ullastret comunicava amb el mar a través d'un seguit d'embassaments litorals. Això convertia el Puig de Sant Andreu en un lloc accessible que al mateix temps quedava a la vora de la terra ferma, apte com a base de comerç i com a punt de trobada i contacte amb la població indígena.

L'assentament de pobladors segur que es va veure afavorit per l'existència del llac. Les activitats agrícoles i la pastura es podien complementar amb la pesca i la cacera dels mamífers i aus que s'hi acostaven.

Un dels aspectes més interessants de la ciutat ibèrica d'Ullastret és el seu sistema

defensiu. Als costats oest i sud es pot observar perfectament el traçat de les muralles, amb trams de murs de considerable alçada que enllacen torres troncocòniques i rectangulars. Per la banda de l'est i del sud-est l'estany s'integrava en aquest sistema, constituint una important defensa natural. De la part més alta de la ciutat, on quedava situada l'antiga "Acròpoli", el puig baixa bruscament fins a l'estany i forma un espatat de més de quaranta metres d'alçada que sens dubte servia perfectament per a la salvaguarda dels béns i les vides dels seus habitants.

Altres restes arqueològiques interessants són les localitzades a uns vuit-cents metres al nord-est del Puig de Sant Andreu, al lloc dit l'Illa d'en Reixac, que correspon a la major de les dues antigament emergents de l'estany.

L'any 1965 s'iniciaren treballs d'excavació que han permès descobrir-hi restes d'una ocupació molt antiga. Entre altres elements arquitectònics s'observa un mur de contenció de les aigües de l'estany. Tot plegat ens confirma l'atracció que aquesta llacuna exercia sobre els antics

pobladors d'aquesta zona de la plana litoral.

En Miquel Oliva i Prats (1922 - 1974) dirigí els treballs d'excavació i estudi del poblament del Puig de Sant Andreu, des que s'iniciaren (1947) fins a la seva mort.

A l'activitat d'aquest incansable arqueòleg, responsable durant molts anys del Servei d'Excavacions i Monuments de la Diputació de Girona, podem avui el cos principal dels coneixements sobre aquests remots habitants de les vores de l'estany d'Ullastret.

Aspecte de l'estany d'Ullastret tornat a formar a resultes de les inundacions de 1959. Al fons s'observa el puig de Sant Andreu.

ELS DRETS SOBRE L'ESTANY

17

48

L'alou d'Ullastret va ser una de les possessions més meridionals del Comtat d'Empúries. En els llibres dels seus administradors trobem el detall dels ingressos que en resultaven a favor dels titulars d'aquest domini, entre ells els provinents de l'aprofitament de l'estany. El 1383, per exemple, per temps de dos anys els drets sobre "lo stany del dit Castell dullestret ço es la pasquera dels aucells e pex" s'arrendaren a Joan Bofill, habitant d'aquesta vila, per un preu total de 2.570 sous. Part d'aquesta quantitat corresponia als Comtes empordanesos sobre la base del dret de foriscapi.

Poc temps després la poderosa família dels Senesterra adquirirà la senyoria d'Ullastret. Els Senesterra posseïen ja la del poble veí de Palau-sator i, entre altres béns i drets, dominaven també la Batllia de Siurana. A tot això, al final del segle XIV, s'afegirien els drets sobre Ullastret, i en conseqüència, sobre l'explotació de l'estany.

No passaran gaires anys sense que es produeixi un altre canvi en el domini de la llacuna. El 1598, pel preu de 1.400 lliures, el Comú d'Ullastret rescatà els drets de la família Senesterra en el terme, entre ells també "en pur lliure y franch alou tots

El Mas de l'Illa s'alça sobre la reduïda superfície de l'illa menor de l'estany d'Ullastret. De les inundacions que periòdicament tornen a omplir l'estany en resulta aquesta imatge singular.

y qualsevols emoluments y drets provenints del stany major". D'ençà d'aquesta data són els mateixos habitants d'Ullastret els que regulen les formes d'aprofitament de la riquesa de l'estany; la majoria de les vegades es fa mitjançant l'arrendament per temps determinat a favor del que més oferia en subhasta, encara que també, en determinades èpoques, la cacera i la pesca quedaven obertes a tots els

veïns de la vila i excepcionalment a forasters. En un o altre cas, el Comú d'Ullastret estableia sempre un dret total de preferència en l'adquisició del peix o la carn a favor dels seus representants. Una disposició de l'any 1709, per exemple, indicava *"que qualsevol pescater qui entrara y pescara per lo terme del present Castell de Ullastret, que tinga de dexar regar y entaular lo peix en la plaça publica del dit Castell, sots pena de tres lliuras y lo peix perdut"*.

La història de la propietat d'aquest estany viu un altre capítol durant la segona meitat del segle XVIII. Els representants del Comú del poble de Serra, el terme del qual afronta pel nord amb el d'Ullastret, reivindicaren els seus drets sobre almenys part d'aquelles aigües, i sobre terres que antigament havien estat cobertes per l'estany, adduint que es trobaven dins els límits del seu terme. El desacord entre ambdues viles provocà un plet que acabà l'any 1772 amb una sentència favorable als d'Ullastret. Els límits establerts en aquest document són els que actualment encara separen els dos termes municipals en la zona de l'antic estany. A Ullastret s'explica per tradició que *"els de Serra ens varen vendre l'estany per un*

quartà de fesols", idea nascuda probablement del plet al qual ens acabem de referir o bé d'un altre d'anterior.

Vuitanta anys després d'aquesta disputa, el Municipi d'Ullastret féu ús del seu dret de propietat i procedí a la dessecació de l'estany i al posterior repartiment de les terres resultants, qüestions a les quals ens referirem en els dos capítols següents.

Aquesta fotografia aèria, feta després de les pluges dels primers mesos de l'any 1977, ens permet descobrir la gran superfície i la forma de l'antic estany d'Ullastret.

L'ESTANY RECULA

18

El dos de novembre de 1787 fou un dia molt especial en la història del petit poble d'Ullastret. Reunits en assemblea, els seus veïns prengueren l'acord unànime de repartir-se les terres del voltant de l'estany. Fins aquell moment eren propietat del Comú i es concedien als veïns de manera temporal, després d'una subhasta pública. Aquestes terres eren les resultants de la reculada experimentada per l'estany pels efectes d'obres de canalització d'aigües (aprofundiment de recs, millora

de motes, neteja d'alvèols), portades a terme pels Comuns dels pobles de la zona i per particulars en les dècades anteriors. D'aquesta manera s'havien guanyat més de tres-centes vessanes de terra, situades preferentment al nord-oest de l'estany, i ara els veïns consideraven oportú procedir a repartir-les.

Una Reial Provisió, dictada l'any 1770 pels governants il·lustrats, autoritzava aquest tipus d'operacions, amb la pretensió d'afavorir un conreu racional i un millor

Des del poble de Llabià s'aconsegueix aquesta bella panoràmica sobre la cubeta de l'antic estany d'Ullastret. En primer terme es veu el Mas de l'Illa; més a la dreta, voltada d'arbres, l'Illa d'en Reixac; al fons queda el Puig de Sant Andreu.

aprofitament de les considerables extensions de terres comunals que existien arreu.

Gairebé un any després de la primera assemblea, la petició dels veïns aconseguiria l'autorització del "Supremo Consejo de Madrid y del Ilustre Señor Intendente del presente Principado". Tot seguit s'efectuà el nomenament d'experts que peritaren i delimitaren les superfícies a repartir, i s'assignaren a cada família terres en proporció al que pagaven de cadastre.

Les expectatives obertes pel repartiment provocaren enfrontaments seriosos entre el futurs beneficiaris, que pugnaven per recuperar-se de les terres de millor qualitat i més ben situades. L'any 1789 els veïns d'Ullastret estaven escindits en dos grups antagònics, encapçalats respectivament pels dos propietaris més importants: en Josep Pagès, de Casavells, i en Ramon Bou, d'Ullastret, tots dos Ciutadans Honrats de Barcelona.

L'acord final només es va aconseguir després d'una enèrgica intervenció del Corregidor de Girona, mitjançant una carta datada el 25 de gener de 1790. Hi exigia que acabessin "las sugeriones

Imatge del poble d'Ullastret des de sota la llotja gòtica. La fotografia és dels primers anys del nostre segle.

y dificultades que sussitan algunos espiritus malcontentos, no acechando otra utilidad que la propia o la de algun paniaguado suyo, para que no tenga efecto el repartimiento de las tierras comunales".

L'11 de febrer següent els Regidors d'Ullastret i els Perits signaren el text final del repartiment, sobre la base del qual es distribuïren 387 vessanes formant 110 lots, un per família, de dimensions i qualitats desiguals, a canvi

d'una quantitat inicial d'entrada i una petita pensió anual, d'acord amb el valor del que els havia tocat. Amb els diners resultants l'Ajuntament va redimir-se de tots els deutes que arrossegava de feia anys i va recuperar també el Molí de la Vila, venut poc temps abans al poble veí de Casavells.

Anys després els terrenys repartits eren camps que oferien excel·lents collites, ajudant així a millorar les condicions de vida dels habitants d'Ullastret.

DESSECCAMENT DE L'ESTANY D'ULLASTRET

19

Al Mas de la Bomba es va instal·lar la maquinària accionada a vapor que va permetre el drenatge de l'estany d'Ullastret. En primer terme s'observa el mecanisme que acciona les comportes.

52

La idea d'eixugar el seu estany era una vella aspiració dels veïns d'Ullastret, sobretot d'ençà que les terres de les seves vores, repartides al final del segle XVIII, donaven bones collites. Era fàcil imaginar els nous beneficis que s'aconseguirien amb la transformació en zona de conreu de la gran llacuna, i d'aquí que l'Ajuntament sol·licités l'any 1849 l'autorització corresponent. Els tràmits anaren força ràpids, de manera que el permís fou concedit per Reial Ordre de 17 de novembre del mateix any.

L'obra fou complexa i costosa. Els treballs començaren el 1856 i no acabaren ben bé del

tot fins trenta anys després. Va caldre, en primer lloc, donar nous llits al Daró i a la riera de Celsà, resseguint els nous traçats amb altes motes. Després, a l'extrem nord de l'estany s'alçà una casa on s'instal·là una potent bomba accionada per vapor, la qual, després de molts mesos de funcionament, aconseguí el drenatge de la conca. Paral·lelament, pel centre de l'estany es va obrir un gran rec (el "traient") de més de 2,5 km. de llargada, així com tot un sistema de recs menors que hi abocaven.

Totes aquestes feines es veieren interrompudes, una i altra vegada, per les crescudes

del Daró i de les altres rieres de la zona. Les aigües presentaven resistència activa contra la voluntat de l'home de modificar-ne el curs secular i obligaven a recomençar el drenatge de l'estany. La caldera de la bomba va haver de consumir molta llenya procedent dels boscos dels voltants.

El rec del Traient és el conducte central que, travessant de dalt a baix la cubeta, drena encara avui la zona de l'antic estany.

L'import d'aquestes obres es va cobrir amb les aportacions dels veïns. El seu cost resultà força superior al que era previsible; les quotes de participació en l'empresa augmentaren considerablement i molts

habitants d'Ullastret es van retirar de l'operació deixant de finançar-ne els treballs. Els que finalment hi van concórrer, o sigui, les famílies més benestants, constituïren una societat que donà poders a una junta per a gestionar la bona realització de la feina, administrar els recursos disponibles i procedir a efectuar el repartiment de les terres resultants entre els qui havien contribuït, de manera proporcional, a les seves aportacions.

El 1864 s'havia repartit pràcticament la totalitat de les terres guanyades a l'aigua. De tota manera, els nous propietaris no van pas dissoldre la societat, ni llavors ni tampoc l'any 1885, quan van culminar tots els treballs. En realitat el "Sindicat de propietaris de terrenys procedents del desguàs de la llacuna d'Ullastret" existeix encara avui i continua mantenint en bones condicions el sistema de recs i comportes. Una bomba accionada amb "fuel-oil" va substituir, ja fa molts anys, la primitiva de vapor. El sistema continua servint perfectament per a facilitar el conreu de la zona, amb la peculiaritat que no només permet drenar-la sinó també regar-la quan convé, fent-hi entrar aigua procedent del riu Ter.

TOPÒNIMS D'ULLASTRET

20

54

En un capítol anterior comentàvem que els noms de lloc (topònims) es mantenen malgrat el pas dels segles o les transformacions del paisatge. D'aquesta manera el coneixement de la toponímia d'un determinat territori ens pot donar moltes notícies sobre quines eren les seves característiques en temps pretèrits. Això és el que passa, per exemple, quan s'analitzen els noms dels llocs de la zona que antigament corresponia a l'estany d'Ullastret, molts dels quals els hem trobat escrits ja en documents de l'Edat Mitjana.

D'entrada els topònims ens marquen perfectament quins eren els marges de l'estany. D'aquí vénen "les Riberes", "Sorres Velles", "Sorres Noves", "platja gran" o "cap d'estany". Per ells també coneixem des d'on el riu Daró i la riera de Celsà hi abocaven les seves aigües. D'altra banda, el lloc de "l'embarcador" (també dit "Roca d'en Badia"), situat a la zona sud, és actualment un paratge voltat de camps i arbredes; però, tal com el seu nom indica, antigament havia fet la funció d'un minúscul moll.

Altres denominacions fan referència a la vegetació lacustre que poblava les vores de l'estany. D'aquí provenen els "Joncars del Comú" (també dit "Gorg d'en Batlle"), el "Balcar" o "els prats".

Ja en el llit de l'estany, a més dels que identifiquen dues petites illes, trobem els noms de "l'estret", avui una elevació gairebé inapreciable del terreny, que era el primer a sobresortir en temps de secada. Si l'eixut es mantenia, el darrer lloc a conservar aigua quedava una mica més al nord, en l'espai conegut per "la Bassa".

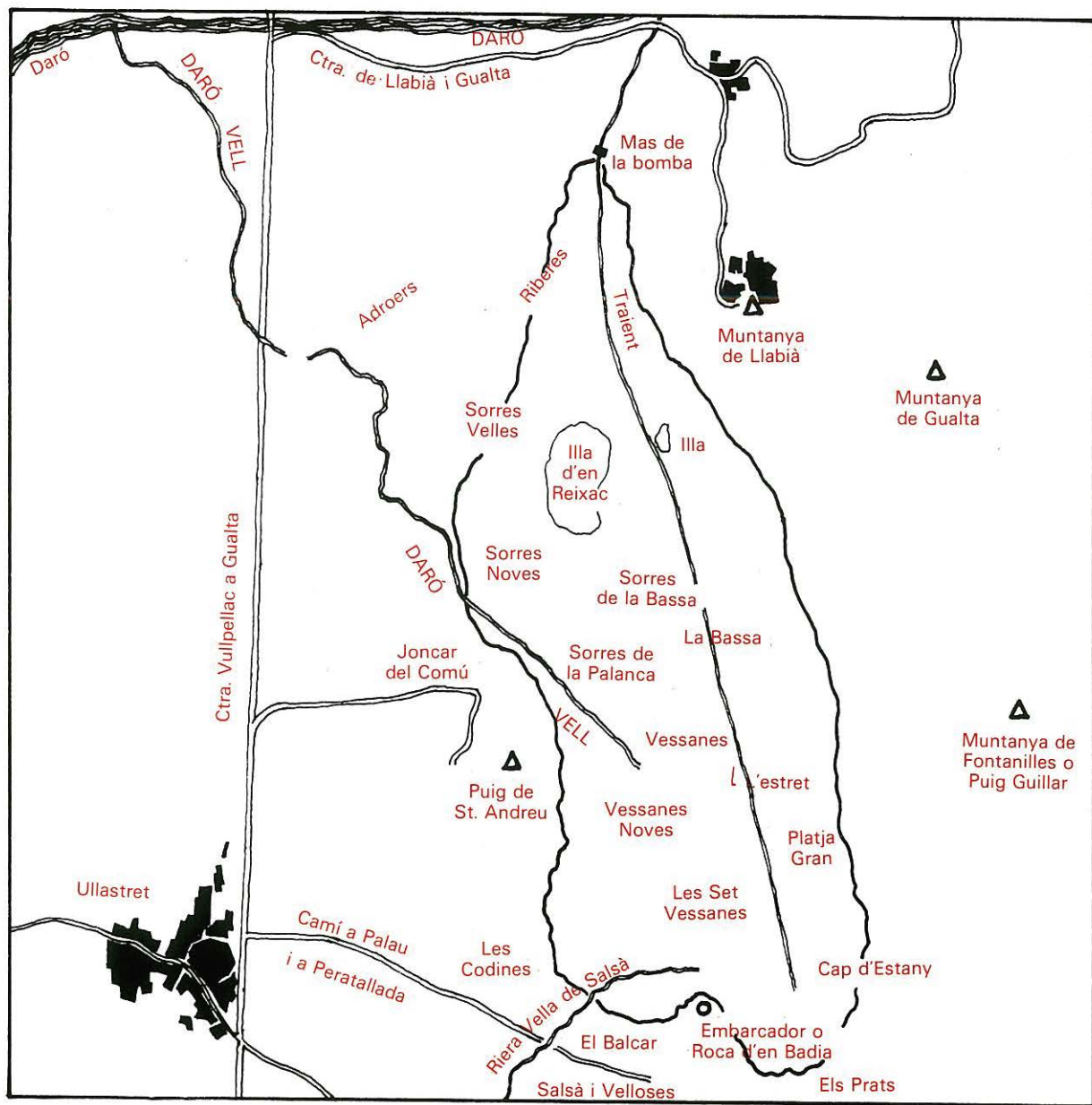
Els successius repartiments de terres a què ens hem referit en capítols anteriors han deixat

també la seva petja en la toponímia del lloc. Els noms de "les vessanes", "les vessanes noves" o "les set vessanes" corresponen encara ara a uns territoris molt fragmentats, de feixes allargades.

Finalment, no volem cloure aquest apartat sense deixar de fer referència a dos topònims més que trobem a l'extrem meridional de l'estany. Es tracta del territori de "Celsà" i "Vellores", esmentat ja en documents del segle IX com a lloc antic de poblament. La transmissió oral d'aquests noms ens permet conèixer el seu emplaçament, tan interessant per a l'estudi de l'ocupació humana a la zona.

*Mapa de situació dels
noms de lloc de la
zona de l'estany
d'Ullastret.*

CONSTITUCIÓ D'UNA SOCIETAT

El dessecament final de l'estany d'Ullastret va respondre a la iniciativa dels veïns d'aquest poble organitzats en una societat encara avui existent. Aquesta és l'acta de la seva constitució:

"En la villa de la Bisbal, a diez y siete de setiembre de mil ocho cientos cincuenta y ocho (segueix una relació de noms) labradores y vecinos de dicho castillo de Ullastret y vecinos todos del mismo, componentes la mayoría de los socios que constituyen actualmente la empresa o

Malgrat els importants treballs de dessecació portats a terme durant la segona meitat del segle passat, les aigües tornen a ocupar el fonal després d'una temporada de pluges intenses. Fotografia del 1959.

Sociedad que a falta de recursos del Común han tomado a su cargo la obra del desagüe de la laguna de dicho pueblo de Ullastret, han comparecido ante mi el firmado Notario de dicho pueblo, residente en esta villa, y digeron:

Que debiendo proceder al nombramiento de una Junta Directiva ó Sindicato que administre y cude los negocios de la Sociedad, por unanimidad de votos eligen al efecto a D. Bienvenido Fina en la calidad de Presidente de dicha Junta ó Sindicato y a los Señores D. Narciso Clapés, D. Paulino Figueras, D. Miguel Vila y D. José Casas en la de Vocales de la misma; y como suplentes para el caso de ausencia ó enfermedad de alguno o algunos de los masantes nombrados, á los sobredichos D. Salvador de Grasot y D. Ramon Pons, facultando ampliamente a dichos señores y á su mayoría como constituyendo dicha Junta, para que dispongan la construcción de todas las obras que eran útiles para conseguir el completo desagüe de la propia laguna, la seguridad de la desecación y el mejor disfrute de las tierras resultantes, cuyas obras podran llevar a efecto por administración o a destajo, ó por cualquier medio que les parezca conveniente, sin necesidad de sugetarse a formalidad alguna y procediendo con la misma libertad é independencia que lo que haría un particular en cosa propia.

Para que repartan los dividendos que a su entender sean necesarios y procuren su escación por los medios judiciales o extrajudiciales que bien les parezcan, escigiendo asi bien de cada uno de los socios el cumplimiento de todas las obligaciones que les imponen las condiciones o bases de la sociedad.

Para que transija acuerde y contrate, ampliamente por ante escrivano o privadamente sobre cualquier asunto dependiente ó de interés de la Sociedad.

Para que proceda al reparto de las tierras que en lo sucesivo resulten laborables, efectuando el oportuno señalamiento de caminos, acequias, terraplenes y demas que sean convenientes, estableciendo los pactos y convenios que crea arreglados en dichos actos de reparto.

Para que por medio de su nombrado Presidente, al que autoriza espresamente al efecto, pueda comparecer y representar a la Sociedad en cualesquiera reuniones particulares ó dispuestas por la Autoridad, y asi mismo comparecer ante cualquiera autoridades civiles, y ante las mismas pedir exponer y solicitar cuanto se crea de interés de la misma, obrando resolviendo y prometiendo cuanto de por si podrian hacer los constituyentes.

Para que pueda comparecer ante cualquiera Juzgados y tribunales demandando o defendiendo lo que crea en derecho en favor de la sociedad; para que al último expresado objeto pueda nombrar procurador o procuradores para pleytos y toda clase de gestiones judiciales.

Finalmente para que pueda dicha Junta obrar ampliamente sobre todos los asuntos sociales, sin sugeción a formalidad de ninguan clase, con toda independencia y cual lo haría un particular en asuntos de su propia y esclusiva pertenencia (...)

PALS I BOADA

21

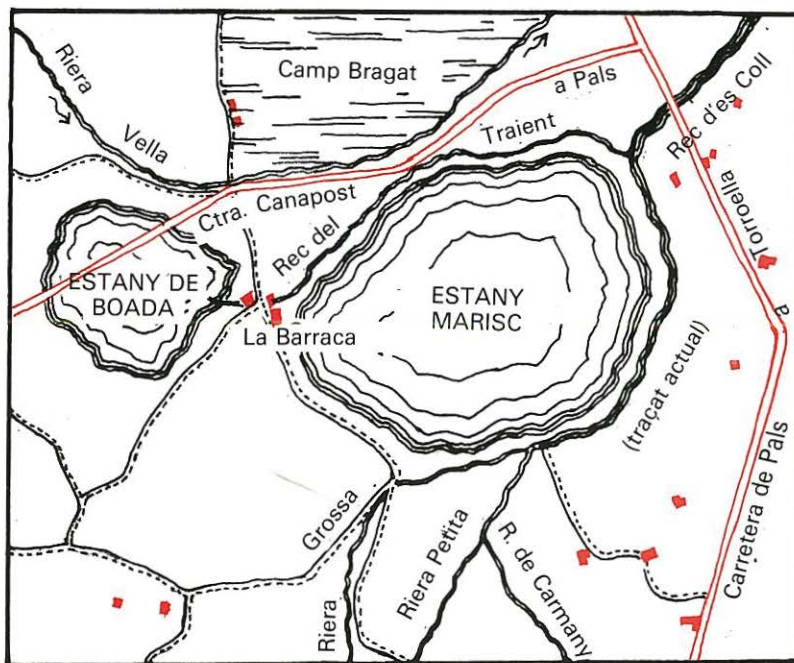
58

En els actuals municipis de Pals i Palau-sator havien existit dos importants estanys dessecats en el segle XVIII. Es tracta de l'estany Marisc de Pals, situat al nord del nucli medieval del Pedró, i de l'estany de Boada, que quedava a poca distància a llevant del veïnat de Sant Julià (terme de Palau-sator), dues llacunes separades només per una faixa de terra que reapareixen fàcilment en temps de pluges torrencials.

El de Boada ocupava el paratge de Closes Fondes o Closes Boues. L'any 1745 un important propietari de terres d'aquella zona, Pouplana, de la Bisbal, sol·licità autorització

per procedir a dessecar-lo. En aquella època l'estany ja havia disminuït per diverses obres de drenatge, i es limitava pràcticament a dos estanysols que sumaven un total de 90 vessanes de superfície. El desguàs definitiu s'aconseguí fent el rec del Traient, per donar sortida al qual va caldre excavar molts metres cúbics de roca, just en el punt on poc després es construiria el mas de la Barraca, encara avui existent.

L'estany Marisc era força més gran que el de Boada i és fàcil veure'l representat en mapes anteriors al nostre segle. S'omplia bàsicament per les aportacions de la Riera Grossa, la Riera Petita i la Riera de Carmany. En temps de crescudes també hi anaven a

Mapa de situació dels antics estanys de Boada i de Pals.

Des del Pedró de Pals el fotògraf va aconseguir aquesta imatge de l'estany de Pals format després d'unes pluges torrencials a començament de segle. Al fons, la silueta inconfusible del Montgrí.

parar les aigües de la Riera Vella de Fontclara, o fins i tot les del Daró quan trencava motes. De tot plegat, en resultava una gran llacuna, de forma accentuadament arrodonida, les aigües de la qual trobaven greus dificultats per a escolar-se cap a mar. La seva dessecació es va portar a terme durant la segona meitat del segle XVIII, a partir d'uns treballs dirigits per Josep Hospital. Del cost i de les dificultats de les obres, ens en dóna idea el fet que a la darrerria del segle encara no havien acabat del tot. D'entrada va caldre motar la

Riera Grossa, des del punt on buidava les seves aigües a l'estany i fins a l'extrem nord-est d'aquest. També es va motar el rec del Traient, que desguassava el de Boada. Finalment, els treballs més costosos i els que acabaren més tard, consistiren a obrir un rec d'escòrrec de grans dimensions (avui conegut per Rec d'es Coll) que en el seu primer tram es va haver d'excavar íntegrament a la roca. L'espectacular obra culminà amb la construcció d'un pont per on passava l'antic camí de Pals a Torroella de Montgrí.

Les despeses dels treballs de dessecació de l'estany Marisc es repartiren entre tots els veïns de Pals, no sense que això comportés algunes tensions entre aquests i el Comú. Tenim notícia, per exemple, del plet entre l'Ajuntament i la família Pouplana; les parts dissentien sobre el que corresponia pagar en concepte de quota per les esmentades obres. Un cop dessecat, les terres es repartiren entre els contribuents en peces d'una vessana i mitja.

La gent de Pals sap una llegenda molt similar a la que hem explicat quan parlàvem de Castelló. S'inspira també en els impressionants brams que provenien de la zona de l'estany. El "Bruel" de Pals seria el crit dels bous d'un pagès que fugia amb el carro ple de blat, per no haver d'entregar el delme al senyor del lloc. Els brams serien els dels bous negats, juntament amb el seu amo, a l'estany.

DOS ESTANYS BESSONS

22

60

Albert Comte, geògraf i historiador empordanès, ha parlat d'"estany bessons" en referir-se als de Siurana i Vilacolum. Es tractava, efectivament, de dos grans estanys de característiques molt similars, situats molt a la vora l'un de l'altre, tots dos de grans dimensions i dessecats pràcticament al mateix temps. Les aigües del de Vilacolum cobrien la superfície equivalent a 700 vessanes de terra, mentre que les del seu "germà", el de Siurana, n'ocupaven 300.

Ateses les seves considerables dimensions, són nombroses les notícies que ens n'han

arribat. En determinats períodes el de Siurana es denominava també estany de Baseia, nom del petit veïnat que quedava situat a tocar el seu extrem occidental. A l'Edat Mitjana els Comtes d'Empúries obtingueren bons ingressos arrendant els drets per "*la pasquera y els aucells dels stanys de Siuryana y Vilacolum*", tal com podem llegir en els llibres dels administradors del Comtat. Més endavant la seva propietat fou transferida a particulars i al Comú de Siurana.

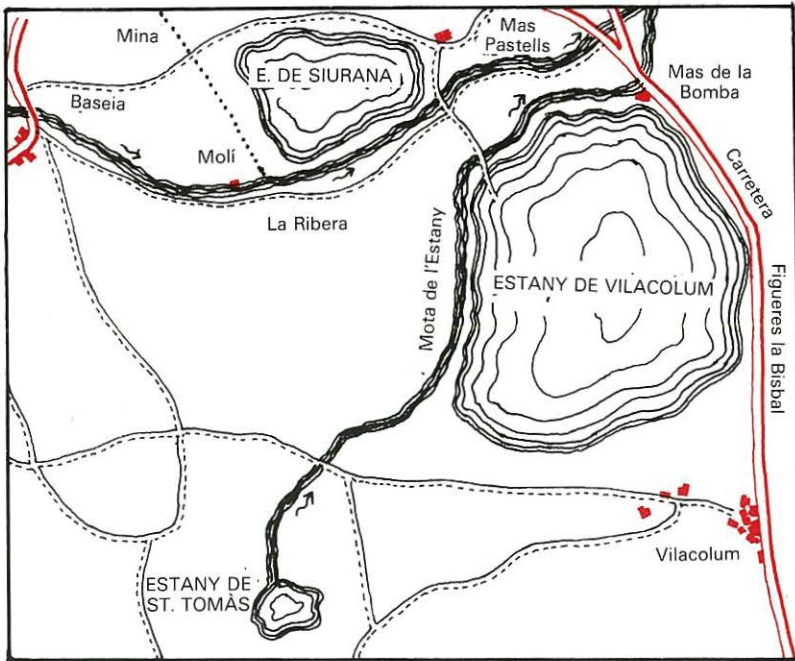
Al començament del segle XVII una llarga disputa va enfrontar la família Fivaller, propietària del de Vilacolum, i la Universitat de la vila de Siurana. Es tractava de delimitar amb precisió on començaven i on acabaven les pertinences, de cadascú, qüestió aquesta no gens fàcil d'establir, perquè les característiques del lloc permeten suposar que en èpoques de fortes pluges els dos estanys es convertien en un de sol.

La importància econòmica de l'usdefruit d'aquestes aigües es fa evident davant la insistència i l'interès que en el plet demostren les dues parts.

Com dèiem al començament, la dessecació dels estanys es portà a terme de manera paral·lela, a partir de la segona

meitat del segle XVIII. Un document del 1769 ens informa que s'havien efectuat treballs amb aquesta intenció, per part d'un tal Pujol en el cas del de Siurana, i per la iniciativa conjunta de dues persones més, de cognoms Bavi i Gualba, en el cas del de Vilacolum. De tota manera, és molt probable que aquestes obres no aconseguissin pas el dessecament absolut que es pretenia, perquè noranta anys després consta la instal·lació de les primeres bombes, mogudes per vapor, que permeteren, ara sí, guanyar per al conreu aquesta gran extensió de terres. En realitat, encara avui, només disposant d'aparells d'aquest tipus es pot aconseguir mantenir laborables els fons de les clotades. Hem de tenir present que es tracta de terrenys situats a ben pocs metres per sobre del nivell del mar, cosa que dificulta molt l'escorriment de les aigües. Quan coincideixen pluges torrencials amb temporals a mar, el rec Sirvent, que fa el desguàs dels antics estanys, queda obstruït i boteix, i s'omplen indefectiblement les seves primitives conques.

Un quilòmetre i mig al sud-oest de l'estany de Vilacolum, molt a la vora de Sant Tomàs de Fluvià, hi ha un fondal molt pronunciat, pràcticament

Mapa de situació dels antics estanys de Siurana, Vilacolum i Sant Tomàs de Fluvià.

"Hi entrí a peu exut..."

Jeroni Pujades, gran cronista del segle XVII, va intervenir en qualitat d'expert en el plet entre la Universitat de Siurana i la família Fivaller. Del seu Dietari personal en reproduïm els següents paràgrafs:

"Dimecres 20 de setembre de 1621.

Lo gran estany de Vilacolum, Comtat de Empúrias, en aquest temps se axugà, y en una visura se féu en sis de Octubre, hi entrí a peu exut y de un cap a altre, de Llevant a Ponent y de Migdia a Tremontana, lo circuí tot, que ab la gran secada noy avia una gota de aygua. Entrevingué en dita visura per orde del Sr. Comte de Empúries, y de Francesch Ramon Fivaller, cavaller de Barcelona, senyor propietari de dit estany, contra la universitat de Ciurana. En lo consistori de la Ballia gral. se declarà en favor dels de Ciurana, que lo estany vers llevant y migdia és de Fivaller, y lo ponent y tramuntana és de Ciurana".

CASAS, Josep M.: Dietari de Jeroni Pujades. Fundació S. Vives. Barcelona, 1975.

voltat per una cadena de turons, que els habitants dels masos de la rodalia han vist ple d'aigües moltes tardors i primaveres. Abans que la mà de l'home obrís un canal per a provocar-ne el desguàs, en aquell lloc hi havia hagut l'estany de Sant Tomàs o estany de Canyar. L'hem trobat esmentat ja en documents d'ara fa mil anys, que ens en parlen al mateix temps que ho fan de Canyar i d'una església

dedicada a Sant Martí, noms aquests que fan referència a un primitiu nucli de població que amb el temps es desplaçaria cap al sud-oest i formaria el poble de Sant Tomàs de Fluvià.

Avui, en el seu primitiu lloc d'emplaçament, cap resta no recorda l'existència de Canyar. L'indret, enlairat sobre l'antic estany i obert als quatre vents, permet albirar una bella i extensa panoràmica.

EL TERME DE SIURANA

23

62

Antigament la vila empordanesa de Siurana era coneguda per la importància dels estanys que hi havia en el seu terme. A més del gran estany de Siurana o de Baseia, al qual ens hem referit en el capítol anterior, n'existien tres més, popularment coneguts pels noms d'estany de Púdol o del Pou de Glaç, estany de la Closa Gran i estany del Pradell o del Paradell. Són nombroses, i molt reculades, les notícies històriques sobre ells.

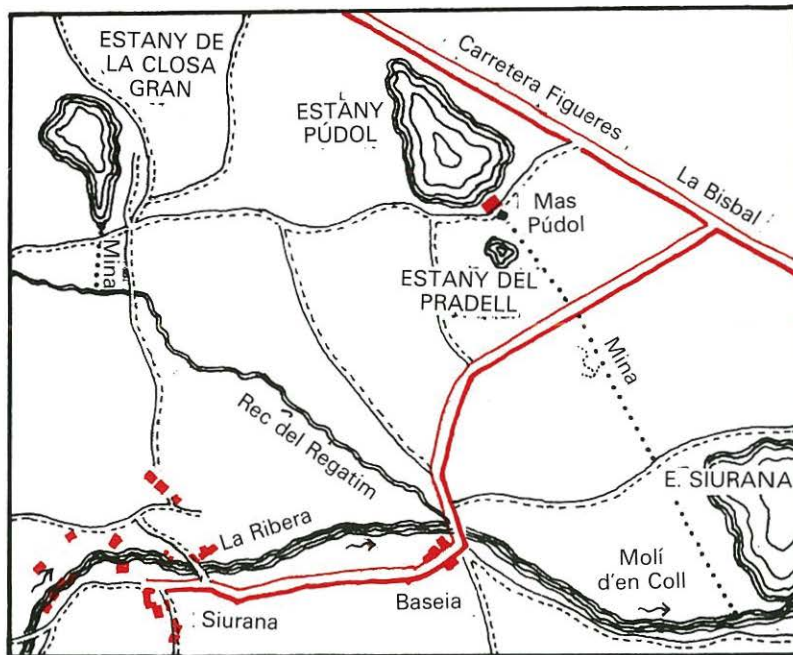
El de Púdol era el més gran. Poc abans que es comencés a dessecar (segle XIX), feia una mica més de 2 km. de perímetre. Actualment és una

superfície conreada de gairebé 150 vessanes. El de la Closa Gran tenia menys extensió, però més fondària (avui són 60 vessanes de camps). El del Pradell era el menor: ocupava la superfície que ara correspon a quatre peces de terra (un total de 8 vessanes). A més d'aquests estanys, tot un reguitzell de petites llacunes i basses esquitxaven el mapa del terme del municipi.

Tot plegat feia que fos un lloc tingut per malsà, especialment durant els mesos secs. Un autor del segle passat es

refereix a Siurana dient que *"las emanaciones (dels estanys) hacen su clima insalubre, producen fiebres intermitentes y sus habitantes no gozan de longevidad"*.

Per tal de posar fi a aquesta situació d'insalubritat, i també amb l'estímul de guanyar noves terres aptes per al conreu, a mitjan segle XIX

Mapa de situació dels estanys del terme de Siurana amb el sistema de mines subterrànies excavades per al seu drenatge.

començaren els treballs de dessecació d'aquests tres estanys seguint, en tots els casos, el mateix procediment: l'excavació d'unes llargues mines subterrànies.

Aquestes conduccions d'aigua encara existeixen i continuen fent la funció per la qual foren practicades, perquè els pagesos que treballen les terres dels antics estanys s'encarreguen de mantenir-les en bones condicions.

"En temps de gran misèria..."

L'actual masover del Mas Púdol de Siurana es diu Vicenç Noguera. Té 80 anys i conserva un excel·lent aspecte i millor memòria. Una vegada ens explicà la història següent:

"La meua àvia sempre deia que antigament, en temps de gran misèria quan l'aigua de l'estany baixava, sobretot en els mesos de més eixut, la gent pobre dels pobles dels voltants venien a les seves vores per a recollir sal que, segons sembla, sortia amb gran abundància. Les autoritats no ho permetien i un cop fins i tot van fer venir la tropa del Castell de Figueres. La cavalleria va batre aquella pobra gent".

És molt espectacular la mina que surt de l'estany de Púdol. Comença sota el mas d'aquest mateix nom i va a sortir, dos quilòmetres i mig més lluny, a la Ribera de Siurana.

En tot el seu recorregut fa més de metre i mig d'alt per un metre d'ample; en alguns llocs passa uns 18 metres per sota la superfície. Així mateix, la mina que desguassà el Pradell va a trobar la que surt de Púdol.

Finalment, la de l'estany de la Closa Gran fa uns set-cents metres de llargària, la distància que hi ha entre l'esmentat estany i el rec del Regatim.

Els treballs de dessecació foren llargs i penosos, fets sempre a canvi de la concessió de les terres que es guanyaven. Ens consta que el de Púdol s'havia començat a eixugar el 1840 però que no fou fins cap al 1870 que això es va aconseguir del tot. És també en aquest període que es realitzà la dessecació dels altres dos.

És fàcilment imaginable la transformació del paisatge provocada per aquestes obres. Un text de mitjan segle passat fa referència a Siurana com a lloc encara caracteritzat per l'existència d'importants zones humides *"donde abundan las aves acuáticas, especialmente las llamadas en el país «fotjas»"*. Avui les fondalades

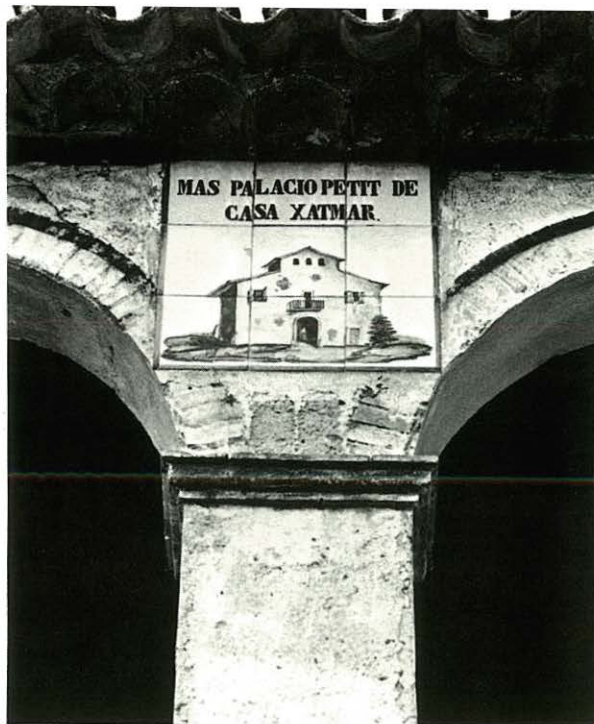
abandonades per les aigües són camps de conreu, productors d'excel·lents collites de blat, civada i userda. Només molt de tant en tant, en ocasió de pluges torrencials, les mines fetes fa més de cent anys esdevenen incapaces d'engolir prou de pressa l'aigua.

Els antics estanys tornen llavors a fer-se visibles.

Abans de deixar definitivament el terme de Siurana, hem d'esmentar un interessant document del segle X que fa referència a un estany salat que havia existit a la vora d'aquest poble. Es tracta d'un precepte de l'any 982 signat pel rei Lotari, que confirma tot un seguit de propietats a favor del Monestir de Sant Pere de Roda, entre elles la *"villa Siveriana (Siurana) cum stagno salso"*. A quin dels estanys que coneixem es refereix aquest text? És molt possible que es tracti del de Púdol, perquè encara avui, en temps d'eixut i després d'uns dies de tramuntana, a l'extrem sud d'aquest estany apareix tot un gruix de salanc cobrint la terra. Altres notícies sobre l'extrema salinitat del lloc ens les ha donades el masover del Mas Púdol (vegeu requadre). Aquesta alta presència de sals d'origen mineral no es dona en la zona dels altres estanys del terme.

La família Xammar fou una de les principals beneficiàries del control final de les terres guanyades a les aigües en el sector de Riumors i Sant Pere Pescador.

La fotografia correspon a una casa de Riumors.

Fins ben entrat el nostre segle gran part dels termes municipals dels pobles de Riumors, Sant Pere Pescador i Vilamacolum, constituïen una extensa zona d'aiguamoixos que en realitat no eren sinó les restes d'importants i antics estanys.

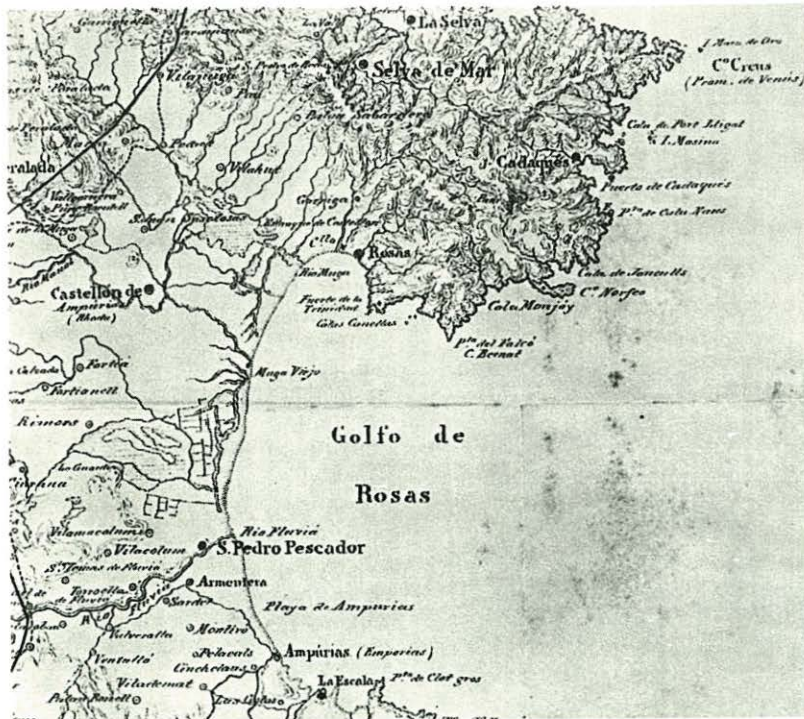
Es tracta d'una zona compresa entre els cursos finals de la Muga i el Fluvià, regada així mateix per un gran nombre de recs; la gairebé nul·la inclinació del terreny, pràcticament a nivell de mar, ha facilitat la persistència de bosses d'aigua, de poca fondària, eliminades només després d'un secular procés, lent però persistent, d'obres de drenatge.

A l'extrem nord-oest d'aquesta zona hi havia l'estany de Copons (o de Capons), en el vèrtex d'unió entre els termes de Riumors, Sant Pere Pescador i Castelló d'Empúries. Una mica més cap al sud-oest començava l'estany de Pontarrons, també dit estany de Sant Pere, que canviava de nom en el seu extrem sud-oest per passar a denominar-se estany de Vilamacolum. Més cap a llevant les aigües guanyaven en profunditat i salinitat i comunicaven directament amb la zona d'aiguamoixos del litoral. Un petit estanyol, de més fondària, però, que els anteriors, quedava lleugerament desenganxat

d'aquesta zona pantanosa. Es tracta de l'estany Robert, d'unes 10 vessanes de superfície, situat a un quilòmetre a ponent de Riumors.

Del final del segle XV ens arriben les primeres notícies d'obres de drenatge de la zona. Desconeixem l'abast real d'aquests treballs, però en tot cas ens consta que no serà fins al segle XVIII que el desguàs es començarà a fer de manera sistemàtica. La part més septentrional d'aquests estanys era del domini directe dels Comtes d'Empúries i, un cop dessecats, els cediren en emfiteusi als Comuns de Sant Pere i Castelló i també a

particulars. A l'estany de Copons, més cap al sud, era el Monestir de Sant Pere de Rodes qui tenia els drets sobre l'aprofitament de les aigües i, igualment que en el cas anterior, sabem que després del seu drenatge passaren a ser treballats per particulars mitjançant establiment emfitèutic. L'any 1763, per exemple, es concedeix terres als pagesos F. Pastell, G. Garrigoles i P. Milsocós. Una mica més tard el Monestir signà un acord que significà el lliurament de dues terceres parts de les terres de l'antic estany al senyor de Xammar (Marquès de Riumors).

De tota manera, tot i les costoses obres de dessecació realitzades a partir del XVIII, l'aspecte humit de la zona es va mantenir encara durant molts anys. Tal com dèiem en començar el capítol, fins no fa gaire la majoria dels mesos de l'any el territori apareixia pigallat de petites llacunes i bassiols, dedicat en gran part a zona de pastura per al bestiar.

Mapa publicat el 1883 a la "Historia del Ampurdán" de Pella i Forgas. S'hi observa encara la zona pantanosa entre Sant Pere i Riumors. Més al nord es representen les restes del gran estany de Castelló.

MILLARS I MONELLS

25

66

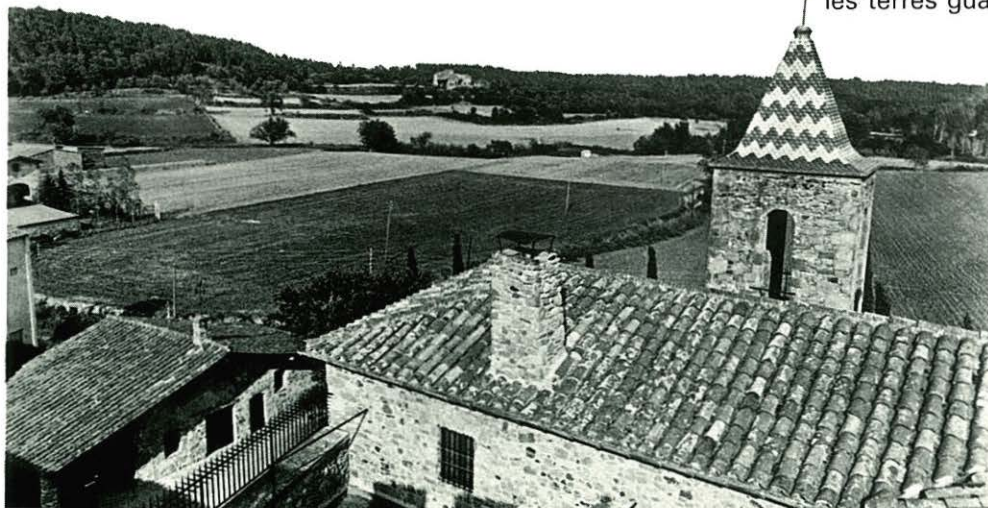
El massís de les Gavàrres entra en contacte amb la plana baix-empordanesa formant uns paisatges de formes delicades, de petites

valls voltades per turons i serres de poca alçària, de coexistència entre el bosc i els conreus. En un d'aquests fondals hi ha el veïnat de Millars (terme municipal de Madremanya), a cavall entre les actuals comarques del Gironès i del Baix Empordà. Es tracta d'un petit nucli de cases, dominat per les formes de l'antic Castell dels senyors del lloc.

Les aigües plujanes d'aquest paratge s'escolen pels recs i torrents fins a trobar la Canal, una petita riera que surt de la vall pel seu costat nord-est i que travessa un congost molt estret. Tal com la gent de Millars explica, aquesta sortida de les aigües fou oberta per la mà de l'home, aconseguint amb això dessecar el gran estany que ocupava la vall.

El mateix nom de la Canal ens indica el caràcter artificial d'aquest curs d'aigua, caràcter que queda totalment confirmat en descobrir que aquesta riera era coneguda, molt antigament, amb el nom de la Rompuda.

Són escasses les referències escrites que es poden trobar sobre l'existència d'aquest antic estany. Autors del segle passat donen notícia d'uns documents, avui introbables, que havien pogut consultar entre els papers de l'arxiu familiar dels senyors del Castell. Segons aquests, fou en el segle X quan es practicaren les obres que permeteren la sortida de les aigües. Els treballs anaren a càrrec dels senyors del lloc, família originària de Perpinyà, que per aquesta causa obtingueren el títol de donzell i el domini de les terres guanyades.

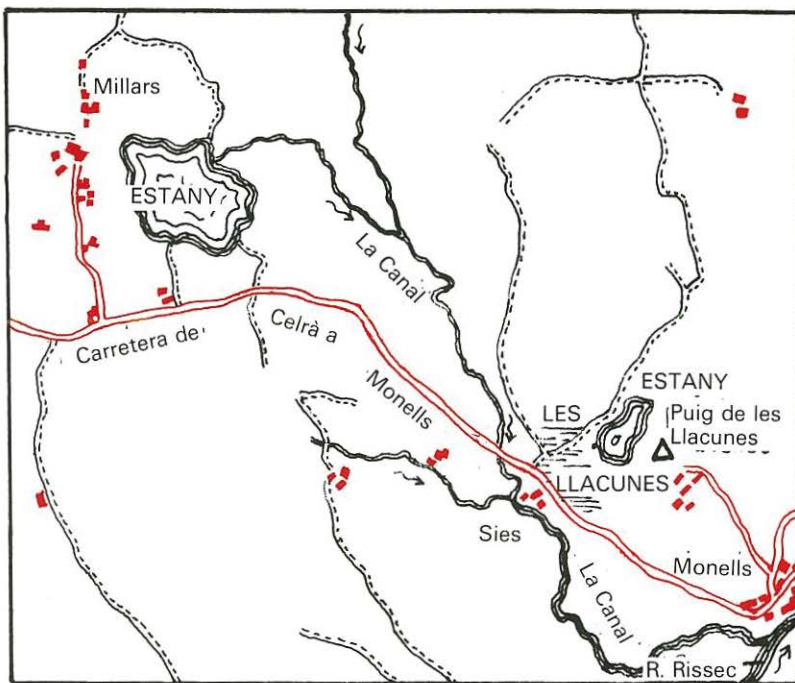

El castell dels senyors de Millars domina la vall on havia existit l'antic estany.

Mapa de situació dels
antics estanys de
Millars i Sies
(Monells).

La Canal, aquesta riera que es forma en el fondal de Millars, porta les seves aigües fins al Rissec, un dels afluents del riu Daró. Antigament, la Canal havia recollit també les aigües d'un altre estany, de dimensions més petites que l'anterior. Es tracta del que havia existit en el veïnat de Sies, terme municipal de Monells, a tocar el puig que avui es coneix pel nom de Sant Genís i que segles enrera s'havia dit Puig de les Llacunes. La zona abans ocupada per les aigües és avui un camp d'unes set vessanes de superfície.

Té un pendent cap a l'interior que recorda la característica forma de la conca d'un petit estany. Sovint, en temporada de pluges, les aigües s'hi tornen a aplegar, per causa especialment del caràcter argilós del sòl que n'impedeix la filtració. A l'extrem sud d'aquest petit estany havia existit una zona d'aigües estancades, de poca profunditat. Els documents antics s'hi refereixen amb el nom de les llacunes. El lloc és avui ocupat per un conjunt de granges experimentals, propietat del Departament d'Agricultura i Ramaderia de la Generalitat de Catalunya.

"Quin Millàs!"

L'historiador Jaume Marquès ha recollit una llegenda que els habitants de Millars han sentit explicar als seus avis:

"De petit vam aprendre dels nadius de la contrada una contalla sobre l'origen del nom de Millàs. Segons llur versió en el lloc de Millàs un temps hi hagué un estany que fou dessecat rompent la resclosa natural que deturava l'escorriment de les aigües.

Llavors en la terra fèrtil del fons de l'estany van sembrar-hi mill, el qual va créixer extraordinàriament i per això tothom exclamava: Quin millàs! Quina millassa!

Així Millàs seria un augmentatiu de mill, és a dir mill molt gros.

Potser la llegenda té relació amb l'escut de cavaller que sempre ha ostentat la casa de Millàs, que és un camp d'or amb una banda de guella acompanyada d'una mata de mill del seu color a cada costat".

MARQUÈS, Jaume: *Millàs*. Impremta Fontané. Salt, 1974.

ESTANYS DE L'ALBERA

26

68

A la vessant sud de la serralada de l'Albera, en llocs on el pendent és poc pronunciat, el curs descendent de les aigües s'atura i forma un conjunt de basses i estanys que són d'un gran interès, tant des del punt de vista paisatgístic, com de l'ecològic, com també per a l'estudi històric de la presència de l'ho en aquell massís. Es tracta de vint-i-una petites llacunes, entre les quals destaca la coneguda per Estany de Campmany (situat en realitat dins el terme municipal de la Jonquera). Actualment aquestes basses encara es formen gairebé cada temporada de pluges, aguantant sovint l'aigua fins a arribar als mesos d'estiu.

Tradicionalment, aquestes llacunes han estat explotades per l'home amb finalitats diverses, la qual cosa l'ha portat a construir parets d'obra al seu voltant i recs d'escorço per tal de regular a la seva conveniència el volum d'aigua embassada.

Fins i tot a les situades a les cotes més altes trobem també indicis d'aquest antic aprofitament per part dels habitants de l'Albera.

En aquestes s'hi aguantava l'aigua el màxim possible i només es buidaven quan en els mesos secs convenia que el bestiar aprofités la verdor de la bassa que, un cop drenada, es convertia en una excel·lent zona de pasturatge.

Detall d'una paret construïda al voltant d'una de les basses de l'Albera per a regular millor el nivell de les aigües.

Aquest sistema de basses es situa entre els 150 i els 300 metres d'alçada i constitueix un element de gran singularitat paisatgística que provoca un fort contrast amb l'aspecte generalment sec que té tota la serralada. Moltes d'elles estan interrelacionades, alimentades pels mateixos cursos d'aigua, i algunes són receptores directes de les aigües que provenen de les altres. A les seves vores creix una vegetació típicament lacustre.

Els biòlegs poden descobrir-hi, amb sorpresa, plantes més aviat pròpies de la zona dels aiguamolls del litoral. Els peixos, amfibis, rèptils, mamífers i aus sedentàries es beneficien també de la persistència d'aquestes insòlites llacunes. Dit tot això s'entendrà perfectament que en aquestes basses les aus migratòries que superen els Pirineus hi trobin un lloc ideal de recés, de repòs i d'alimentació. Per tot plegat, és ben justificable que la necessària protecció legal de l'Albera contempli també la preservació d'aquest característic conjunt de bassiols, un valor més a afegir a la resta dels de la serralada.

L'estany de Campmany és el més conegut i el de més grans dimensions entre els del vessant sud de l'Albera.

Una nota característica i diferenciadora

Les bases de l'Albera han estat estudiades pel biòleg Joan Morales. D'un seu treball recent en reproduïm els següent paràgrafs:

"No deixa d'ésser sorprenent deixar els punts culminants de la serra, no gaire rics en aigües, i tot seguint un torrent (potser ja sec) baixar cap a la plana i trobar-se de cop amb un d'aquests sistemes de basses, que fan observar un canvi de configuració en el paisatge, un augment de la verdor; fins i tot ens podem trobar amb el reflex de les seves aigües emmiralladores.

No cal parlar de la importància de les basses per si soles, sinó pel que representen en una serralada a la qual, des de qualsevol punt de vista, un lloc que aportí un xic de riquesa aquífera ja és destacable.

Les basses enriqueixen el paisatge, donen una major varietat a la vegetació i fauna de l'Albera, i sobretot signifiquen una nota característica i diferenciadora d'aquesta carena".

MORALES, Joan: *Les basses de l'Albera*. Coordinadora per a la defensa de l'Albera. Figueres, 1985.

AIGUAMOIXOS I AIGUALLEIXOS

27

En Josep Pla parlava dels estanyes del Massot en referir-se als situats a l'antiga zona de desembocadura del Daró. Aquest sector, avui conegut amb el nom de "Basses d'en Coll" o "aiguamolls de Pals", era el punt d'arrancada d'una cadena de llacunes litorals, que s'estenia seguint la costa en direcció nord fins a Roses, interrompuda només entre l'Estartit i l'Escala per la presència del Montgrí. És una franja resultant del lent procés de retrocés de la línia de la costa, receptora de les aigües de nombrosos corrents que hi tenen el seu curs final: Daró, Ter, Fluvià, Muga i també els

cabalosos recs Massot, Sirvent, Madral i Corredor, entre altres. Els estanyols que encara avui perduren entre Pals i l'Estartit i a tot el llarg de la Badia de Roses, tan importants des del punt de vista de la protecció de tot un seguit d'espècies d'aus, són els darrers exemples observables dels embassaments d'aigües que vorejaven aquesta part del litoral gironí.

La pràctica de treballs de drenatge hi ha estat constant des del final de l'Edat Mitjana. En els darrers temps la demanda turística els ha accelerat, i malauradament no sempre s'han realitzat amb el

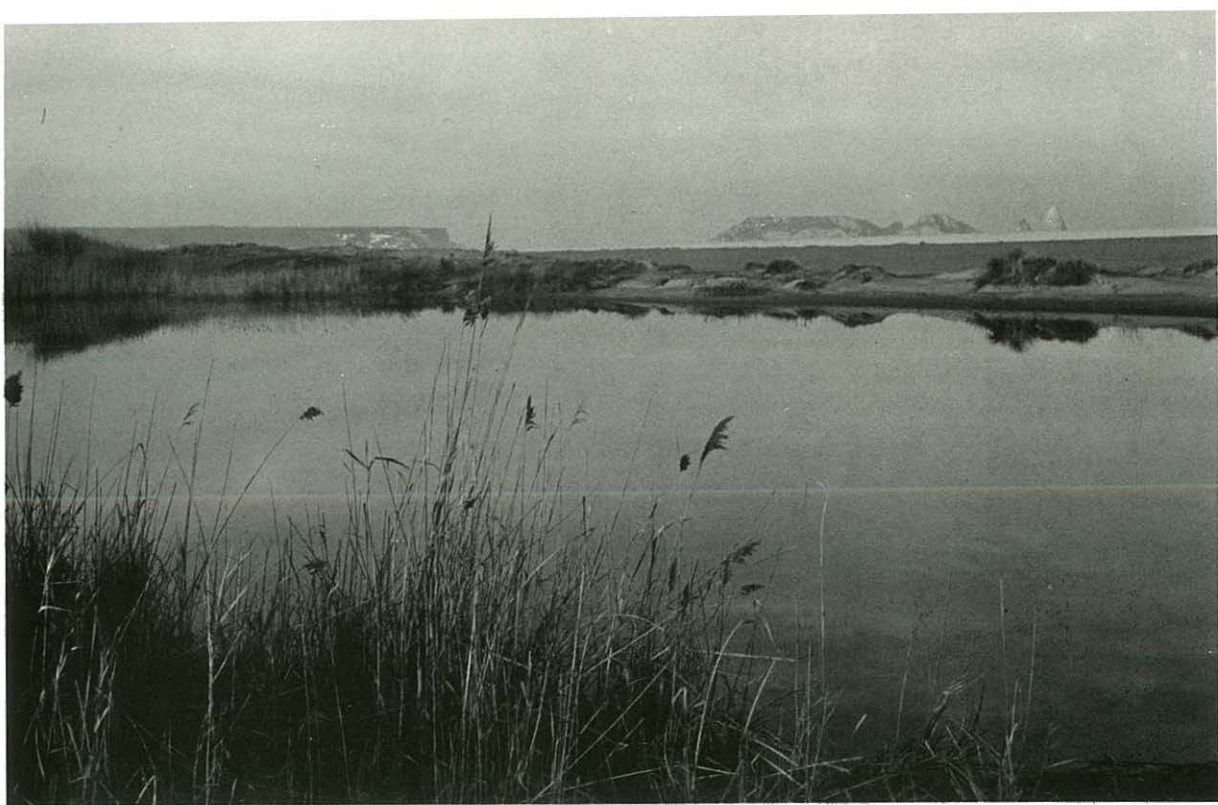
sentit de respecte pels valors del medi natural que seria desitjable.

Després del buidatge de l'estany de Castelló, ja comentat en capítols anteriors, el desguàs del de Bellcaire és potser l'obra més espectacular de les realitzades en el sector. Es tractava d'una gran llacuna, vinculada històricament als dominis del Comtat

L'interès ecològic de les darreres restes de les antigues llacunes litorals ha portat a la seva protecció, a través de la creació del Parc Natural dels Aiguamolls de l'Empordà.

d'Empúries, notable per la seva riquesa piscícola. Ocupava la plana que queda entre els peus dels turons del poble de Sobrestany fins a la vora de l'Escala. El 1721 se n'autoritza el buidatge per part d'una companyia encapçalada per Francesc Antoni Sotelo, comerciant barceloní, i integrada per un grup de grans propietaris amb interessos a la zona. És probable que la part tècnica dels treballs fossin dirigits per un enginyer militar estranger de la guarnició de Barcelona. L'any 1742 el "Patrimonio Real" informava que s'havia acabat la

dessecació i que s'estaven conreant les terres guanyades, una desena part dels fruits de les quals se'ls havia reservat la Corona. Però, malgrat la importància dels treballs portats a terme per aquests promotors, el llit de l'antic estany de Bellcaire coneixeria la presència d'aigües encara durant molts anys de tardors i hiverns plujosos, fins al punt que els cartògrafs de final del segle XIX el continuarien representant. "De Bellcaire a Albons, set ponts", diu la veu popular per il·lustrar la tradicional naturalesa pantanosa de la zona.

*Els aiguamolls de
Pals es situen a
l'extrem sud de la
zona lacustre del
litoral empordanès.*

Transcrivim a continuació dos textos, dels segles XVI i XVIII respectivament, que detallen les condicions que el Comú d'Ullastret establí a l'hora d'arrendar els drets sobre l'estany.

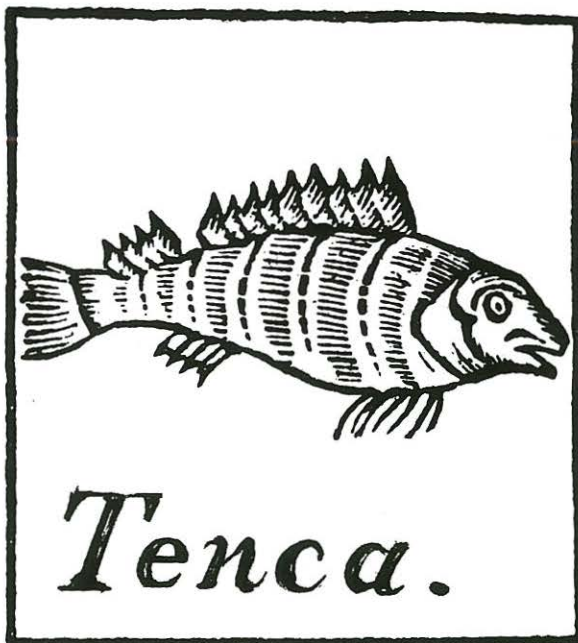
*ARRENDAMENT DEL DRET
DE CACERA I PESCA
DE L'ESTANY D'ULLASTRET,
ANY 1598,*

"Tothom qui vulla y entendre en arrendar los emolumens y pesca del gran stany del Castell de Ullastret per a temps de tres anys qui comensaran a correr lo dia la present tabba los sera lliurada y apres immediatament seguent, asso entes empero tots y qualsevol fruits y emolumens que de aquell per dit temps de tres anys lo arrendament del qual li faran y fermanan los honorables jurats de la present vila (...) ab las remuneracions y prohibicions següents:

Primo prohibeixen dits honorables jurats que no sia ninguna persona dins ni fora del terme y ballia de Ullastret qui gos ni presumesca paschar en dit stany ab ninguna manera de xerxia, ni ab barca ni sense barcha, sens expressa licencia primer obtinguda del dit arrendador de aquell.

Item prohibeixen que no sia ninguna persona qui presumesca tenir barcha en dit stany ni anar per aquell per tirar en ninguna manera de aucells, sens llicencia del dit arrendador.

Item prohibeixen que la barcha den Agost no puga anar per dit stany sino solament per passar a la illa maior de aquell, la qual barcha tinga de star fermada en los abres del port de la illa y no puga anar per dit stany sino solament dels dits abres del port fins passa la illa y aquella no puga paschar ab ninguna manera de xerxia ni tirar ab

ninguna manera de instrument als aucells de dit stany, y asso sots pena de deu lliures per quiscuna de les coses demunt dites y quiscuna vegada sera trobat fer lo contrari (...).

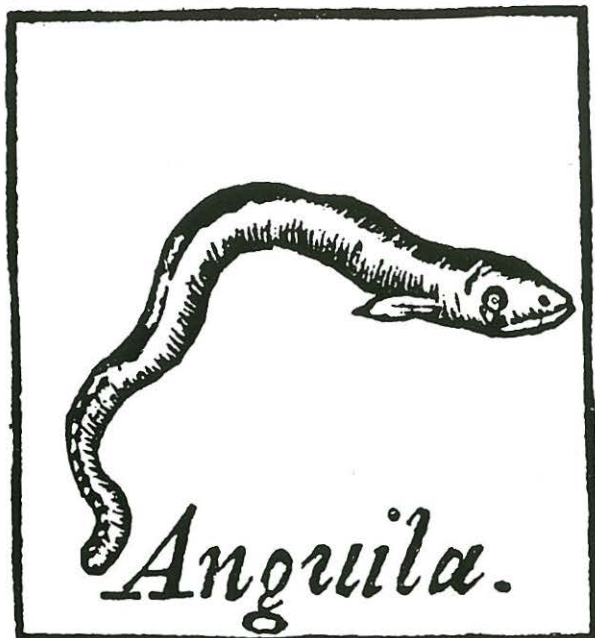
Item fasia lo qui arrendara que tinga de pagar lo preu per tres iguals pagues, la primera a Sant Miquel de setembre, la segona lo dia de Nadal y laltre lo dia de pascha (...).

Item que ningun forester de la present vila no puga tirar a ningun aucell de dit stany ab ningun instrument de forch de la vora ni altra part (...).

ARRENDAMENT DEL DRET DE PESCA DE L'ESTANY D'ULLASTRET, ANY 1779,

"Qualsevol persona que vulla entendre en arrendar per temps de dos anys que comensaran a correr del die primer del mes de janer del any mil set cents setanta nou en avant la Pesca del Estany propi del Comú del Castell de Ullastret que, Deu volent, resultarà en dit temps, digay qui dir hi voldrà que al mes donant se lliurará (...) ab los pactes baix escrits y següents:

Primo sapia lo arrendatari que lo preu hi prometrà haurà de pagar ab sinch iguals pagas, esto es la primera lo die dos de febrer del any mil set cents setanta nou, la segona per tot lo mes de maig del any proxim vinent, la tercera per lo die o festa de tots sants del mateix any,

la quarta per tot lo mes de maig de mil set cents vuitanta, y la quinta y ultima per tot lo die de tots sants de dit any de mil set cents vuytanta.

Item sapia que no podrà donar llicencia a altres per pescar en dit estany, baix pena de tres lliures barcelonines per cada vegada quen donarà.

Item sapia que estarà obligat a vendre Peix a tots los individuos del present Castell (d'Ullastret) que ne aniran a comprar en dit estany, sols ne tinga, y així bé en aportar Peix per vendre en lo present Castell, a saber en temps de Carnabal y Quaresma tots los dies de divendres de cada semmana, haventne de aportar dos arrobas cada vegada si ne agafarà, y tant del que se li comprarà en lo mateix estany, y no puga exigirne o fernepagar mes que dos sous tres diners per cada carnicera de tencas y anguilas, y un sou y tres diners per cada carnicera de peix blanch, tot lo que deurà cumplir baix la pena de tres lliures barcelonines.

Item sapia que dos vegadas cada any, ço es la una per tot lo mes de maig y la altre per tot lo mes de agost, o quant dits Senyors Regidors li manian, dega esmolsar y tallar los cenissos, Balca y demás herbas que se crien dintre lo trahent del estany, fins arran de terra, y trauerho tot del mateix trahent, lo que deurà executar des del Pont del Poble de Llavà fins a arribar a la aygua clara del mateix estany.

Item sapia que haurà de entregar cada any als obrers de la parroquial Iglesia del dit Castell, dos lliures de ciris dos atxas de pes de deu lliures, tot de cera blanca, en descàrrech de las pensions que dit Comú està devent a dita obra, y haurà de pagar quatre diners per las balansas cada vegada que se aportarà Peix".

ANTICS CRONISTES ENS EN PARLEN

28

74

Una bona font de notícies referides als antics estanys és la lectura de cròniques, dietaris, llibres de viatges o documents similars escrits abans de les dessecacions.

Les observacions i descripcions anotades i comentades en aquests vells manuscrits, permeten que ens aproximem una mica més a les llacunes que no han arribat als nostres dies. Lògicament, són molt més nombroses les referències als estanys principals que no pas les que parlen dels menors, i encara ho són més quan es tracta de comentar algun fet extraordinari.

D'aquesta manera, avui tenim notícia de les grans inundacions provocades pel desbordament dels estanys i rius amb motiu de pluges torrencials, com ara el "diluvi" que, segons paraules d'un cronista del segle XIV, va caure a la zona de Sils l'any 1322, o bé els grans desastres que en el segle XVII les aigües provocaren un i altre cop a l'Empordà, alguns dels quals foren descrits per Jeroni Pujades en el seu Dietari. Els textos de Pujades traspuen desesperació i impotència davant d'aquestes situacions, que es repetien amb exasperant regularitat. Gràcies a un cronista de principi del XVIII sabem que la glaçada del mes de gener de 1709 fou de tanta intensitat, que els carros travessaven la superfície gelada de l'estany d'Ullastret com si ho fessin damunt una era enrajolada.

Les memòries escrites per estrangers que passaven de viatge solen aportar dades interessants. Com que algunes de les principals vies gairebé fregaven l'estany de Sils, les pàgines d'aquestes cròniques l'esmenten molt sovint. El francès Barthélémy Joly viatjà per Catalunya els anys 1603 i 1604; va trobar molt desèrtica la zona d'aquesta llacuna. Francisco de Zamora va passar-hi a la fi del segle

Fragment d'un mapa, editat l'any 1698, que representa la badia de Roses i el Cap de Creus. Observeu que el curs final de la Muga es fa passar per l'estany de Castelló.

XVIII, poc després de la dessecació dels anys 1767 - 1768, de la qual dóna notícia. A començ del XIX, Alexandro Laborde descriu el caràcter pantanós de tota la zona i la dificultat que troba per a circular-hi.

Els estanys empordanesos també copsaren l'atenció d'aquests nostres visitants. La descripció més completa la trobem a l'obra de F. de Zamora "Diario de los Viajes hechos en Cataluña". Des de l'ermita dels Àngels, enfilada a la carena de les Gavarres, va veure la llacuna d'Ullastret; i des de Sant Salvador (sobre Sant Pere de Rodes) veu i apunta: el gran estany de Castelló vorejat d'altres de menors, els de la zona de Siurana i Vilacolum, el de Sant Pere Pescador i el de Bellcaire. De la plana estant, Zamora apuntarà moltes coses referents a aquests àmbits lacustres.

LA PESCA ALS ESTANYS

29

76

La pesca als estanys és una activitat que es remunta al mateix moment del primer poblament humà de les seves vores, tal com les investigacions dels arqueòlegs han pogut demostrar. Antigament, fins ben entrada l'Edat Mitjana, el peix es podia capturar lliurement, perquè aquest era un dret del qual tothom era titular. Però en el moment de la feudalització del nostre país, amb l'increment del poder i la força dels senyors, la pesca va començar a conèixer nombroses restriccions, fins a convertir-se en un dret vinculat a la propietat feudal de l'estany. Els senyors podien aleshores concedir-lo o bé arrendar-lo.

Segons els papers dels seus administradors, en el cas del Comtat d'Empúries l'explotació del dret de pesca dels nombrosíssims estanys compresos en aquest domini constituïa una de les seves principals fonts d'ingressos, tot i que durant algunes èpoques, partint de successives concessions, la venda dels "*pisces et anguillas*" de què ens parlen els documents beneficiaria principalment el Monestir de Sant Pere de Rodes.

Cap a la darrera de l'Edat Mitjana els Comuns dels pobles intervenen cada cop més en l'exercici d'aquest important dret.

Algunes vegades, com en el cas d'Ullastret, el Comú n'ha adquirit la propietat per compra i disposa lliurement del seu exercici. Pràcticament a tot arreu els representants de les viles dicten normes progressivament més estrictes sobre les condicions de venda del peix, gravant-la amb imposicions i taxes. De tota manera, la pesca als estanys va continuar essent un dret exclusiu fins pràcticament al moment previ al seu desguàs.

Convé matisar que aquestes limitacions eren menys importants, o gairebé

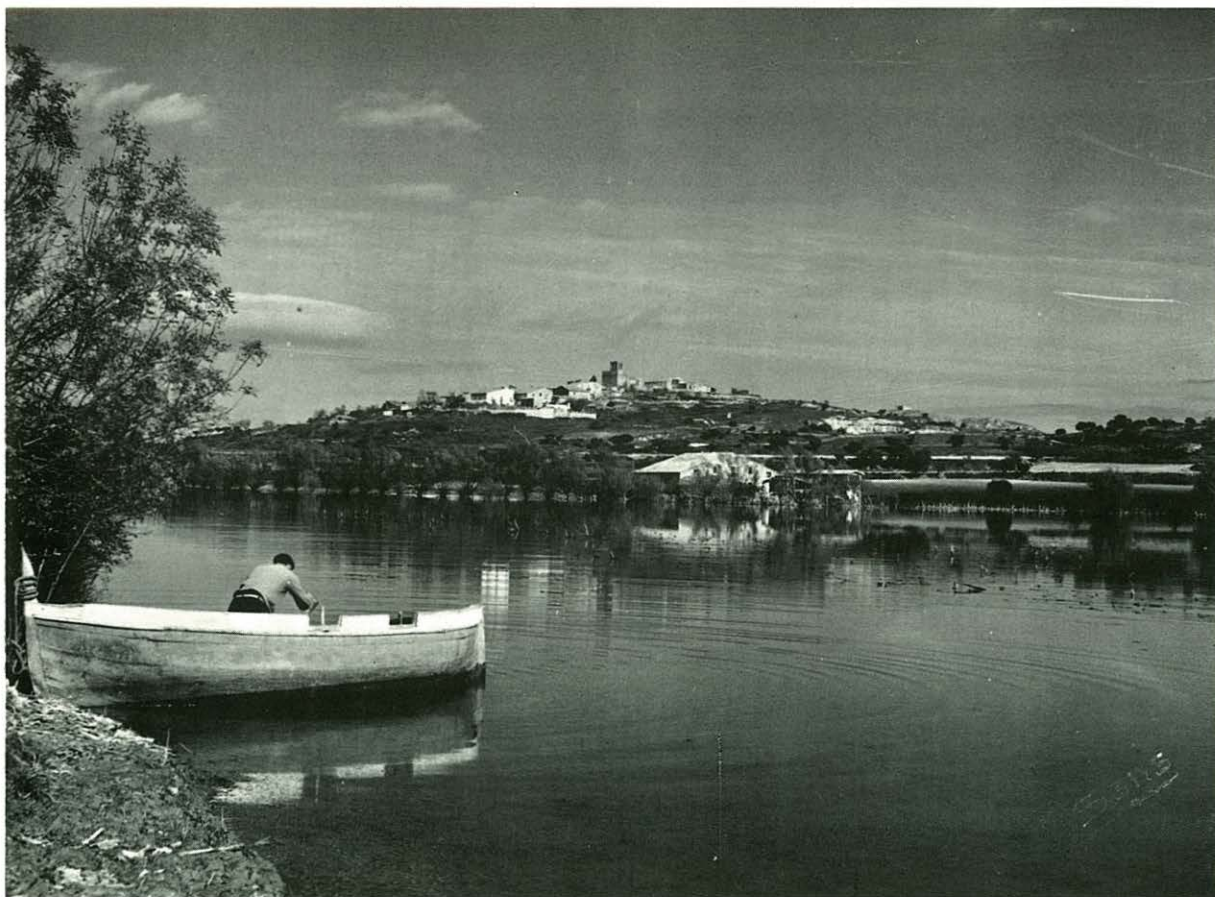
inexistents, en els estanys menors. Tampoc no és massa segur que quan hi havia monopoli aquest funcionés realment a la pràctica, i més aviat els plets, que un i altre cop es veien obligats a posar els seus titulars legals, semblen indicar el contrari.

Les prohibicions generals de pesca solien posar l'accent a impedir la que es pogués fer amb xarxa i des d'una barca, però en canvi toleraven la feta mitjançant ham i des de terra ferma.

Pel que fa a les tècniques emprades que sabem, eren molt diverses. Van des del simple ham, inicialment d'ossos o d'espina de peix, fins al sofisticat sistema de comportes que descrivíem en un capítol anterior referit a Castelló. Era força habitual que en llocs de poca fondària es pesqués emprant només les mans o ajudant-se d'un petit arpó. De tota manera la "*xerxia i els filats*" (xarxes), fets de diverses fibres vegetals, són els ormeigs que s'esmenten més en els antics documents. Aquests i altres recursos s'empraven en la captura d'una fauna piscícola, que guanyava en diversitat i riquesa com més a la vora del litoral quedava situat l'estany. Els pescadors de Sils es feien fàcilment amb anguilles i tenques. A Ullastret

els documents solen referir-se a *"tenques, anguiles i peix blanch"*. Els de Bellcaire, Sant Pere Pescador, Siurana i sobretot els de Castelló eren més rics. En els de la línia de la costa, a més del peix propi d'aigües fluvials i interiors, es pescaven també espècies procedents del mar.

La barca d'un pescador feinejant a l'estany d'Ullastret. Tot i que la fotografia correspon a una inundació d'ara fa trenta anys, serveix perfectament per a il·lustrar aquest capítol.

LA CACERA

30

78

De resultes d'infraccions contra crides anteriors, l'any 1438 en Joan Solés, batlle de Vilaüt, referint-se a la zona de l'estany de Castelló, manava *"que noy hage negun ni neguna qui gos cassar ab filats, ni ab foch, ni ab neguna altra artilaya, sots pena de seyxanta sous o de star syxanta jorns a la preso et de perdre la artillaya"*, paraules il·lustratives de la importància de la cacera en els estanys i de la preocupació per evitar els abusos i assegurar la seva continuïtat.

Les antigues llacunes d'aquesta part del país eren cèlebres pel gran nombre d'aus que s'hi podien veure.

Una cacera amb anècdota

Entre les aficions del literat C. Bosch de la Trinxeria es comptava la d'anar a cacera. Acompanyem-lo un moment en una de les seves sortides.

"Era pels entorns de Nadal de 1872. Vaig sortir un dia de bon matí de casa meva, amb el meu fidel *Black* quan encara fosquejava (...) Em vaig dirigir amb pas decidit devers els estanyts de Campmany. Al arribar-hi vaig veure a poca distància dins el aigua, a la vora del marge, un estol d'ànecs tots apinyats, en mig del joncar. Que en vaig prendre de precaucions per a poder-los sortir a tret! Quanta astúcia i estratègia! Vaig

donar una gran volta per a trobar-me a sotavent; em vaig arrossegar més de cent passos damunt el goret gebrat d'un camp fins arribar darrera una bardissa (...). Els ànecs barbotejaven, fent sentir, per moments, alguns Coacs! Coacs! que em feien glatir més el cor. Per fi vaig apuntar per un forat del barder, esperant tenir-los ben ajuntats; vaig tirar una escopetada que semblà un tro. Cap no es va moure, cap no voletejà, només algun aleteig dels ferits. A darrera meu vaig sentir una rialla que em féu girar el cap... Era en Paulí. De dotze ànecs n'haiva matat nou... Eren ànecs casolans del Mas del Cortal".

BOSCH de la TRINXERIA, Carles: *Records d'un excursionista*. Ed. Selecta. Barcelona, 1983.

Aquest fet és comentat en les seves cròniques pels viatgers que travessaven la regió.

També hi havia naturals del país que, admirats per aquesta gran abundància d'ocells, ens van deixar textos que en donen testimoni. Un autor de la fi del XVIII va escriure que hi havia *"en gran manera cisnes y otras aves de diferentes especies, y especialmente los cisnes son tantos que con su candidez desde el principio del*

verano hasta el fin de septiembre, compitiendo con el azul de las aguas parece de lejos que las emblanquecen, formando sobre ellas a modo de una hermosa y copiosa nevada, y con sus cantos o graznidos recrean los sentidos".

Igual que en el cas de la pesca, el dret a la cacera quedava teòricament limitat a favor dels propietaris dels estanys o dels seus arrendataris. Però és molt dubtós, tal com passava amb el

La cacera a la zona de les antigues llacunes ha estat una pràctica tradicional. La família Caramany disposava d'un vedat particular a l'interior de les seves extenses propietats del terme de Sant Pere Pescador.

79

peix, que les prohibicions tinguessin massa eficàcia.

Sabem que la gent caçava en els estanys impulsada per la necessitat, servint-se de reclams, filats (xarxes), llaços i ballestes. Posteriorment a aquestes tècniques s'afegiria la utilització d'armes de foc.

Els estanys també foren l'escenari de caceres organitzades per entretenir els membres de l'estament

nobiliari. Recorrent novament al "Dietari" de Jeroni Pujades, trobem la descripció de la realitzada a l'estany de Castelló, un dia d'estiu del 1629, pels ducs d'Alcalà i el seu seguici, amb motiu d'un sojorn fet a la vila empordanesa quan anava camí d'Itàlia. Pujades explica que entre banquet i banquet un dia "a la matinada tots els sobredits Senyors se n'anaren a cassar cisnes a l'Estany. Y ne prengueren desset".

LA PASTURA

31

Les zones lacustres foren sempre centre d'una important activitat ramadera. La fotografia correspon a una fira de bestiar de començament de segle.

Pescador, als petits estanyols entre Roses i Castelló, així com a les basses de l'Albera, el nivell d'aigua de les quals es regulava artificialment amb aquesta intenció.

Per tot plegat els antics estanys solien ser el centre de zones de notable importància ramadera. Des de l'Edat Mitjana els Comuns dels pobles acostumaven a tenir el control d'aquestes zones, pagant a canvi determinades

"Vora lo stany"

El control de les zones de pastura va moure sempre moltes voluntats. El Comú de Castelló s'adreçà l'any 1776 a Joana Folch i de Cardona, Comtessa d'Empúries, sol·licitant-li:

"... que els aigualleixos o vacuos que es formin (per la reculada de l'estany) no siguin concedits en stabliment a particulars. Supplica dita Universitat a V. Ex. sia de son servey stablir a cens acomodat totes aquelles terras vora lo stany per lo be y utilitat del bestiar de les carniceries y habitants de dita vila".

Generalment els antics estanys quedaven situats a l'interior de zones de caràcter molt humit. Les seves vores eren terres amb un grau excessiu d'aigua, exposades d'altra banda a ser cobertes quan les llacunes creixien per efecte de les pluges. El conreu hi era poc productiu, però en canvi solien constituir prats excel·lents, dallables un o dos cops l'any, i immillorables zones per a deixar-hi pasturar el bestiar. En el cas dels més irregulars, o sigui els de nivell més variable per excés o manca de pluges, el bestiar podia trobar herba excel·lent en el mateix llit eixut dels estanys. Això era corrent a la zona de Riumors - Sant Pere

Quan les aigües dels estanys reculaven solien quedar descoberts prats naturals excel·lents per a la pastura del bestiar. La fotografia és d'un fondal a la vora del Ter, poc abans de la seva desembocadura.

quantitats al senyor feudal del lloc. L'herba fresca hi era habitual tot l'any i això evitava haver de traslladar els ramats a muntanya, tal com passava en sectors més secs. De fet, al voltant dels estanys empordanesos baixava a pasturar el bestiar transhumant provinent de la zona de l'Alt Ter.

Tot i que el bestiar de llana sembla que era el més nombrós, el boví i l'equí abundava també molt, i fins i tot era majoritari en algunes zones. En grau menor trobem referències de porcs i ramats de cabres pasturant en terres de menor qualitat.

Fins als segles XV i XVI existien ramats col·lectius; cada veí hi tenia els seus caps particulars, que es guardaven conjuntament amb els de la resta de veïns. Més endavant aquesta fórmula desapareix i són els Còmuns els propietaris d'uns ramats mantinguts per al

subministrament de la carnisseria de la vila. També existien els de les comunitats religioses i els de famílies particulars.

D'entre totes les zones de pasturatge era cèlebre la dels voltants de l'estany de Castelló, especialment el sector conegut per "prats comuns" on, segons un document del segle XVII, podien pasturar més de quatre mil caps de bestiar.

APROFITAR LES PLANTES

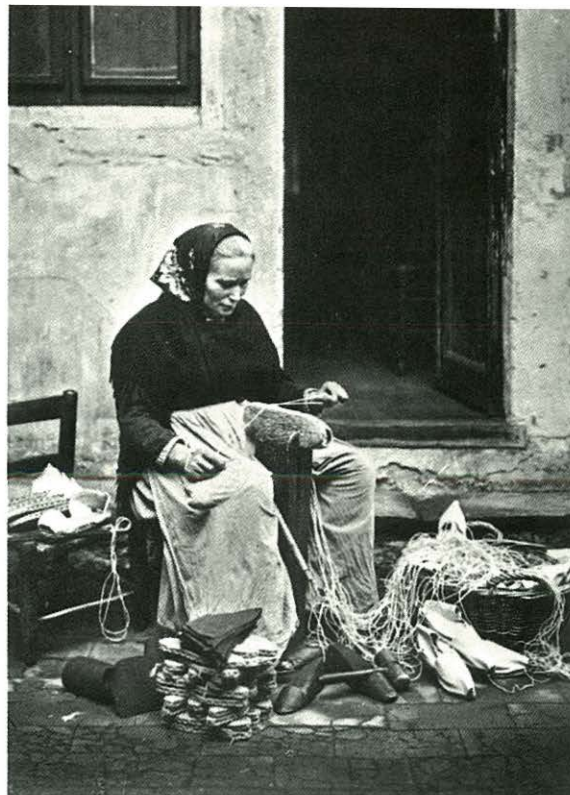
32

82

A les vores dels estanys creixien espontàniament tot un seguit de plantes característiques de les zones lacustres, que acabaven de configurar la singularitat paisatgística d'aquells llocs. Els joncs, els cenissos (canyes), la balca o l'espart tenien una presència moltes vegades dominant i eren en bona mesura aprofitades per l'home.

Ja al començament de la nostra era Estrabó en la seva "Geografia" i Plini el Vell a l'obra "Història Natural", deixaren constància que a la zona pantanosa de la plana litoral hi havia gran abundància de balques i esparts, i també indiquen que els habitants en

L'aprofitament de les plantes fou, durant segles, la base de tot un seguit d'oficis artesanals. A la fotografia veiem una dona fent espartenyas.

solien treure bon rendiment. L'explotació d'aquestes dues plantes es va mantenir fins a la transformació definitiva de la zona dels estanys en terres de conreu. Les fulles de la balca, un cop assecades, i les fibres de l'espart proporcionaven el material necessari per a la manufactura d'estores, cabassos, cadires, cistells o cordes.

El cànem era una altra planta també habitual. Tot i que creixia en alguns llocs espontàniament, les seves

qualitats en feren una planta de conreu que un cop "amarat" (submergit en aigua) i "abragonat" (desfibrat) servia per a fer espartenyas, cordes, sacs... Es collia en dues varietats, cànem blanc i cànem negre; el primer era més valorat que no pas l'altre. El conreu d'aquesta planta va ser especialment important a Ullastret, Bellcaire i Sant Pere Pescador.

Les plantes de caràcter més llenyós s'aprofitaven com a combustible. Sembla que era

força corrent que els veïns tinguessin reconegut el dret a tallar aquestes plantes lliurement, a la seva conveniència. Altres vegades aquest dret l'havia de concedir el propietari de l'estany o bé el Comú de la vila. En el Comtat d'Empúries hem constatat que el Comte solia autoritzar els

A l'actualitat es segueix aprofitant l'herba dels prats de les zones dels estanys. La imatge correspon a un prat de dall arran de l'antic estany de Sils.

representants dels pobles a *"tallar los tamarius i altres llenyams per lo stany y altres llocs comuns"*.

Acabem aquest apartat d'aprofitament de les plantes dels estanys deixant constància del que es feia a partir d'una d'aspecte molt fràgil i delicat. Es tracta d'una mena de xarop, una llaminadura que, segons alguns contemporanis, s'aconseguia a partir de la Nimfea, la bonica planta de flors blanques o roses i de fulles flotants habitual a les aigües poc profundes de moltes llacunes.

L'aprofitament del llot

Els nostres avantpassats aconseguïen una sàvia explotació dels recursos que el medi natural els proporcionava. Una crònica del final del segle XVIII ens descriu l'aprofitament del llot com a adob practicat a Sant Pere Pescador.

"Se abalsan las tierras con los cristalls o caballetes munts de terra que fan de paret, y en ellos suele quedar mucha agua cuando se da salida al total de ella. Sus efectos son, segun dicen, mejorar la tierra con el lodo del embalsado, con cuya operación produce mucho trigo al año siguiente".

ZAMORA, Francisco de: Diario de los Viajes hechos en Cataluña. Edicions Curial. Barcelona, 1973.

FABRICACIÓ DE GLAÇ

33

L'emmagatzament de glaç i neu en dipòsits especials fou una pràctica utilitzada per l'home durant molts segles, amb la intenció de servir-se'n per a conservar aliments, per a refrescar begudes, per a practicar determinades cures (estroncar hemorràgies, allegeuir febrades...) o fins i tot com a producte de luxe base de l'elaboració de llaminadures i gelats.

En determinats períodes la "fabricació" de glaç o neu constituí un impressionant negoci que deixava grans

beneficis. Sembla que entre els segles XVI i XVIII es produí el moment més important d'aquesta activitat, coincidint amb una climatologia especialment favorable a l'efecte. Actualment encara és fàcil descobrir les restes d'alguns grans dipòsits artificials on es guardaven els blocs de gel o la neu premsada; des d'allí s'anaven extraient entre els mesos de maig i octubre per tal de comercialitzar-lo.

Les vores dels estanys eren un lloc indicat per a aquesta activitat; d'aquí que en els documents antics trobem moltes referències al respecte. De tota manera, només a les vores dels estanys d'Ullastret i de Púdol (Siurana), queden encara restes visibles dels antics pous de glaç, i és precisament amb aquest nom, estany del Pou de Glaç, que en molts textos antics es denomina aquest segon.

Els treballs per a l'obtenció i dipòsit del glaç es feien de la manera següent: es preparava un sector de les vores de l'estany per tal que l'aigua no hi tingués més de mig metre de fondària ("basses del glaç").

Després de les gelades dels mesos de gener i febrer, molt més sovintejades i fortes que les actuals, quan el gel havia

Pou de glaç situat al peu del Puig de Sant Andreu, a la vora occidental de l'estany d'Ullastret.

Lago de PUIGCERDA. — Extracción de hielo en invierno

L'aprofitament del glaç dels estanys fou una pràctica seguida fins als primers anys del nostre segle. A la fotografia veiem els blocs de glaç a punt de ser empouats.

aconseguit un gruix suficient, es serrava formant uns blocs de dimensions i pes regular. Ràpidament es traslladava a l'interior del pou, on es dipositaven fent capes de blocs que s'aïllaven entre elles amb brucs, joncs o bolls de l'era.

Un cop el pou era ple es tancava la petita obertura que servia per entrar-hi; ja no s'obria fins els mesos de maig o juny, moment de començar a portar-lo a vendre a les places

dels pobles o directament a les cases dels compradors.

La feina de fabricar gel era de les que ara anomenaríem de temporada. Quan calia emmagatzemar-lo treballava intensament un bon nombre de persones. Més de 20 foren, per exemple, les que durant el gener de 1714 serraren, picaren, traginaren i empouaren el gel de les basses del pou de l'estany d'Ullastret. Però fets aquests treballs ja

només calia ocupar-se'n arribada l'hora de vendre'l.

Era freqüent que alguna persona fes vida al costat del pou per evitar robatoris o la destrucció del gel.

L'aprofitament d'una matèria tan efímera com el glaç dels estanys és una ocupació més que ens il·lustra el savi i rigorós aprofitament que l'home aconseguia dels recursos naturals.

Aigualleixos: Aigualleixos, aiguadeixos, aiguamoixos o aiguamolls eren les diferents formes amb què s'indicaven les zones amb abundància d'aigua, terrenys lacustres dominats per basses o petits estanyols de poca fondària. Darrerament el terme aiguamoll s'ha generalitzat, mentre que les altres formes pràcticament no s'utilitzen.

Alvèol: Superfície coberta d'aigua. Se li dona un sentit molt similar a llit o a braç dient, per exemple "el nou alvèol del riu".

Anar ras: Si l'aigua omplia l'estany fins al seu nivell superior es deia que "anava ras". També s'aplica parlant d'un riu o fins i tot d'un camí o torrentera quan les pluges l'omplen de banda a banda.

Botir: Per inflar. Es diu del volum d'aigua d'un rec o riu quan sobtadament augmenta, generalment en trobar dificultat d'escòrrec. El rec boteix quan l'aigua ocupa progressivament més i més volum del seu llit.

Cavalló: Sinònim de crestall.

Cenissos: Mata de canyes que de manera molt atapeïda es forma a les vores dels estanys o altres llocs amb notable presència d'aigües.

Concòrdia: Acord, convinença entre diferents persones. Es parla de concòrdia després d'un plet o desavinença, o també a l'hora d'establir les bases contractuals per a portar a terme determinades obres. Trobem així, per exemple, "la concòrdia per eixugar lo estany".

Crestall: Pila de terra de forma allargada i poca alçada, formada per a controlar les aigües quan es vol evitar que ocupin determinada superfície. És derivat de cresta.

Curullas: Tècnica consistent en facilitar

l'ompliment del llit d'un estany deixant-hi precipitar els sediments transportats pels corrents fluvials. En castellà aquest procediment es coneix pel nom de "Colmateo".

Desguassar: Fer que l'aigua s'escoli. Desguassar una llacuna, per exemple, és realitzar els treballs necessaris per a buidar-la.

Drenar: Operació de fer sortir l'excés d'aigua d'un terreny. En sentit estricte fa referència a l'excés d'aigua del sòl, més que no pas a les aigües superficials.

Eixut: A més d'indicar quelcom que s'ha quedat sense líquid, eixut s'emprava també com a sinònim de secada, o sigui, referint-se a una temporada llarga sense plugues.

Escatxades: Munt de terra i de vegetació dipositat per les aigües a l'interior o a la vora d'un estany, riu o riera. Fer desaparèixer les illes i escatxades era una de les feines habituals a l'hora de netejar els llits dels cursos d'aigua.

Escurar: Quan un cop buidat l'estany es vol procedir a enretirar-ne les fustes, pedres o altres materials deixats per l'aigua, es parla aleshores d'escurar l'estany. També es diu de la neteja del llit de les sèquies o dels rius.

Esmolsar: Acció de tallar i recollir les plantes que creixen en determinats llocs. Era paraula habitual en referir-se a la feina de tallar els joncs o les canyes que creixien a les vores dels estanys.

Experts: Els experts, o persones enteses en matèries específiques, eren cridats per a efectuar treballs de valoració econòmica, càlcul de superfícies o partició de terres. Quan hi havia disputes sobre la propietat de determinades zones d'un estany, quan calia establir el preu d'una obra de dessecació o quan convenia

efectuar un repartiment de les terres resultants de l'eixugament d'una llacuna, en aquests i en altres casos era habitual que fossin cridats per les parts interessades en la qüestió.

Goges: Éssers fantàstics que, segons la tradició popular, viuen en coves o en el fons dels estanys. De tant en tant es deixen veure mig confoses amb les boires nocturnes que embolcallen les aigües de les llacunes.

Llaüna: Serveix per a definir les aigües embassades que cobreixen poca superfície, de poc perímetre. De tota manera, algunes vegades el terme llaüna (com també llacuna i llaguna) s'empra com a sinònim de llac i estany.

Miasma: És el baf desagradable, l'aire pernicios que emana dels estanys quan les aigües esdevenen putrefactes. Es deia que el miasma estava format per partícules diminutes, perilloses per a la salut. El miasma era considerat la causa de l'extensió de les infeccions i malures.

Mina: És un pas artificial d'aigües, construït expressament per a dessecar alguns estanys, en especial aquells que es formaven al fons de cubetes o valls molt pronunciades.

Motar: Apilar terres resseguint un curs d'aigua, fent uns munts (motes) per evitar que en temps de crescudes es puguin inundar les superfícies properes.

Pesquera: Pot tenir dos significats. Un primer fa referència a la zona apta o molt indicada per a la captura de peix. En segon lloc, "pesquera" s'empra simplement substituint "pesca", paraula de la qual deriva.

Rec d'escorro: El rec d'escorro o d'escórrer és el lloc per on s'escolen les aigües que omplen un

estany. Molts són recs naturals que permeten la sortida de les aigües que queden per sobre de determinat nivell; també es coneixen per aquest nom les canalitzacions artificials fetes expressament per a buidar un estany. En el mateix sentit s'empra la paraula escórrer,

Soma: És un adjectiu que serveix per indicar la poca fondària de les aigües ("és un estany d'aigües somes").

Sutzura: Lloc ple de brutícia. En temps d'eixut les aigües dels estanys podien baixar fins a formar petits bassiols d'aigües fosques, pudents i d'aspecte desagradable que eren denominats sutzures (paraula derivada de sutze, brut).

Taba: La taba, o "tabba" segons els documents antics, és el plec de condicions que s'establia, per exemple, en el moment de posar a subhasta el dret exclusiu a pescar en determinat estany. L'acceptació del seu contingut permetia, a qui més donava, exercir aquest dret. L'incompliment de la taba podia provocar la resolució del tracte.

Traient: El traient és el rec central de la xarxa que serveix per a drenar el llit d'una antiga llacuna. Travessa de cap a cap la zona, tot rebent les aportacions dels recs menors que van a trobar-lo. El traient, paraula que deriva de traure o treure, condueix les aigües fins al punt on comença el rec d'escórrer, ja a l'exterior de l'estany.

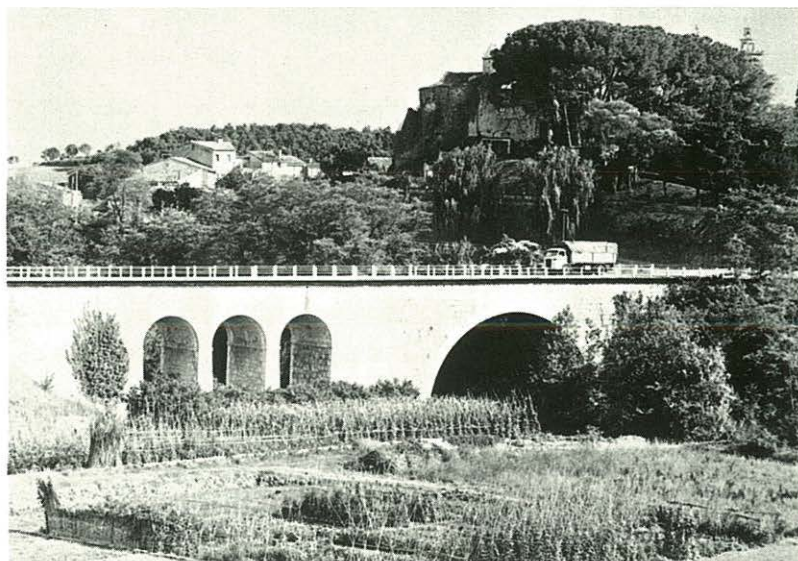
Visura: Té un significat similar al que ara donem a examen, en un sentit molt ampli. Visurar era realitzar una observació detallada, un reconeixement sobre el terreny, fet per part d'expert quan, per exemple, es movien plets per causa de la possessió dels estanys o dels drets.

Índex d'estanys

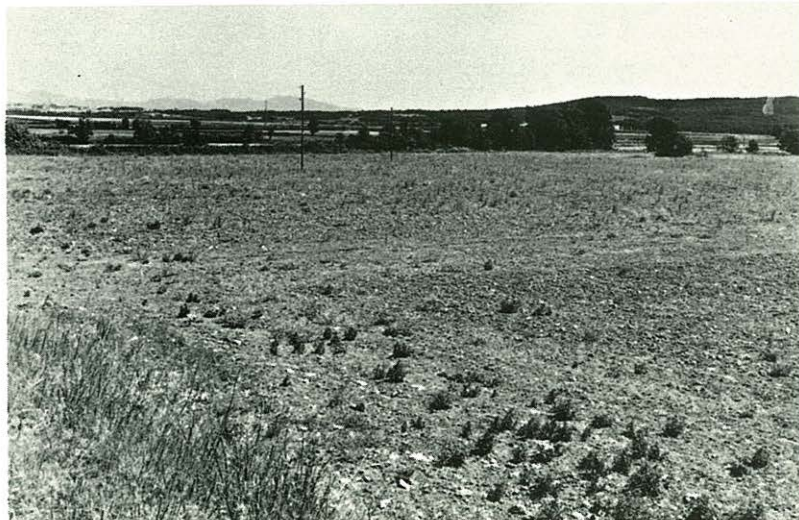
Donem a continuació algunes referències sobre estanys menors encara no esmentats. Al mateix temps relacionem els municipis on es trobaven els estanys descrits en els capítols anteriors.

Belcaire: Vegeu capítol 27.

Besalú: A tocar les antigues muralles de Besalú, les aigües de la riera de Capellada s'entretenien una mica abans de desembocar en el Fluvià i formaven el petit estany de Capellada, esmentat ja en documents del segle XI estudiats per F. Montsalvatge. Actualment, en el lloc on hi havia aquest llac, s'hi alça el pont de la carretera que surt de Besalú amb direcció a Figueres.

A l'espai que ocupava l'estany de Capellada s'alça avui el pont de la carretera de Besalú a Figueres.

La plana entre Sobrestany i l'Escala és l'antic llit de l'estany de Belcaire.

Camallera: A l'est del poble de Camallera havia existit un estany, dessecat definitivament a la segona meitat del segle passat en realitzar-se les obres del traçat del ferrocarril. L'estació del tren s'emplaça pràcticament on quedava l'extrem oest de l'estany. Arran d'una altra vora, al costat sud-oest, s'han localitzat les restes d'uns fons de cabana de la segona edat de ferro; han estat estudiades per l'arqueòloga Enriqueta Pons.

Campmany: Vegeu capítol 26.

Castelló d'Empúries: Vegeu capítols 11, 12, 13 i 14.

L'Estanyol (Bescanó): És molt probable que el nom del poble d'Estanyol, actualment integrat en

Flaçà: Superat el Congost, el Ter entra a la plana dibuixant meandres de formes capritxoses. Antigament, a la vora de Flaçà, en una d'aquestes voltes les aigües formaven un embassament que en alguns documents consta amb el nom d'estany de Flaçà. Fou dessecat i convertit en conreu cap a mitjan segle XVIII.

Fontanilles: Vegeu capítol 15.

Gualta: Vegeu capítol 15.

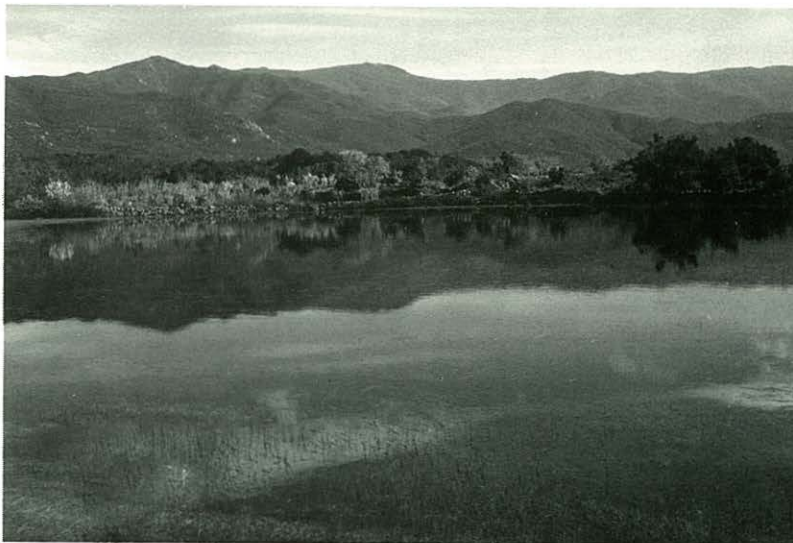
La Jonquera: Vegeu capítol 26.

Llagostera: Llagostera queda situada entre la Serra de Cadiretes (al sud) i les Gavarres (al nord), en plena depressió pre-litoral; hom

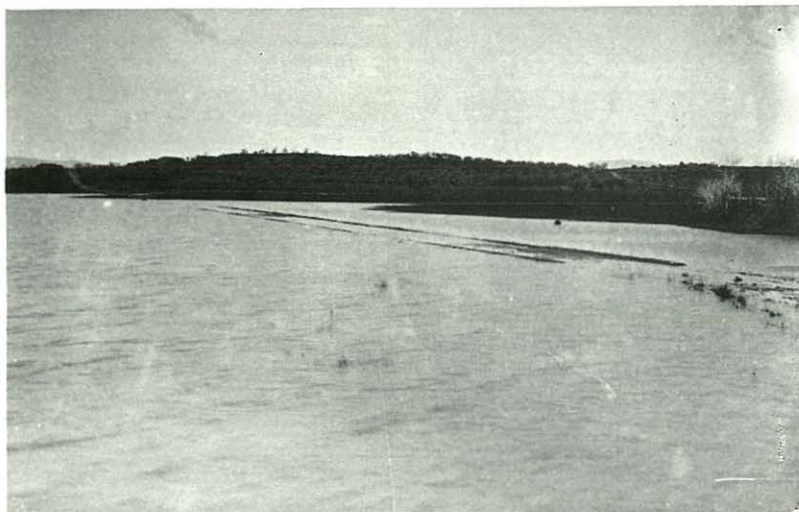
A llevant del poble de Camallera queda el fonsal d'un antic estany.

el terme municipal de Bescanó, guardi relació amb l'embassament d'aigua que antigament existia en el Clot Rosat (també dit Clot d'en Roure o Estanyol). Es tracta d'un antic volcà amb un cràter de més de 10 metres de fondària, avui drenat per un torrent que permet la circulació de les aigües en direcció nord-est.

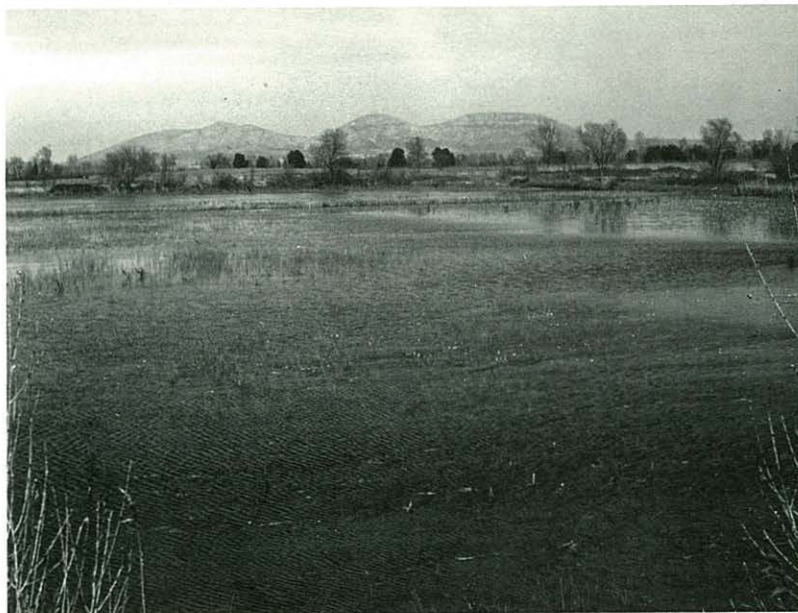
El Far: El poble del Far ocupa un puig molt a la vora del qual havien existit, fins no fa massa, dos estanyols de reduïdes dimensions, que es formen fàcilment quan les pluges superen la normalitat. El més petit quedava situat al sud-oest i es coneix pel nom d'estany de l'Oliva. L'altre era més gran, però no superava les 15 vessanes; es trobava al sud-est de la vila.

Una de les basses del terme de la Jonquera, després d'unes setmanes plujoses.

Pràcticament cada any les aigües tornen a cobrir, almenys algunes setmanes, la cubeta de l'antic estany de Boada. La foto superior correspon aproximadament a l'any vint i la inferior al 1986.

diria que les aigües del terme dubten sobre si decantar-se cap a la vall del Ridaura o cap a l'Onyar. El nom de la població, segons molts autors derivats del llatí "lacus" (llac o llacuna), ens dóna referència del passat pantanós de part del terme, passat també recordat pel nom d'"els estanys" que identifica un dels veïnats del municipi, també conegut pel nom d'"el vilar".

Llers: Dins l'actual terme de Llers (Alt Empordà), però en una zona històricament vinculada als dominis del Senyor del Castell de Palau Surroca, havia existit un estany de considerables dimensions. Avui és una depressió totalment ocupada per camps de conreu i travessada per la carretera que va de Llers a Terrades, drenada per un sistema de recs que condueixen les aigües cap el riu Sec (afluent del Manol).

Millars (Madremanya): Vegeu capítol 25.

Monells: Vegeu capítol 25.

Palau Sator: Vegeu capítol 21.

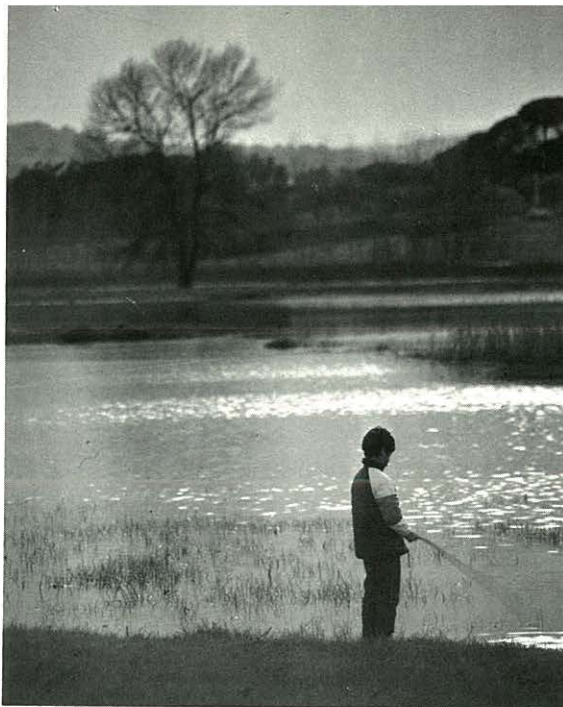
Pals: Vegeu capítol 21.

Pedret: En la seva "Historia del Ampurdán" Pella i Forgas dóna notícia d'un estany situat a la vora d'aquesta vila de l'Alt Empordà, referint-se, amb tota seguretat, a algun estanyol dels que es formaven al voltant del de Castelló quan aquest reculava deixant bosses d'aigua separades de la principal.

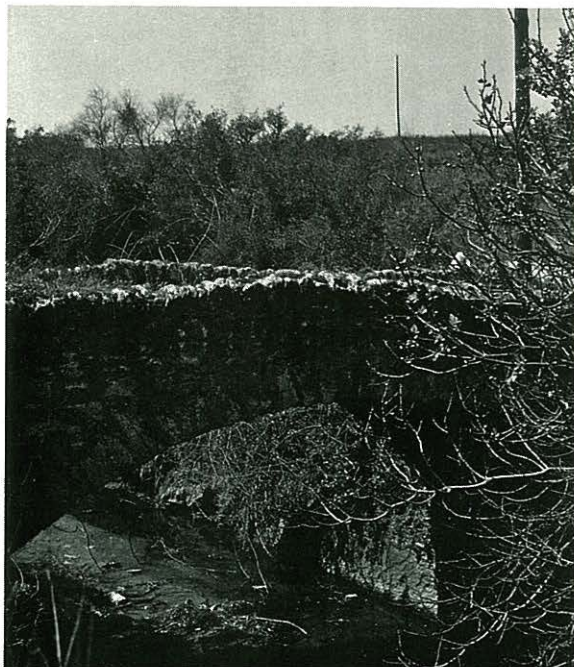
Riudarenes: Un petit estanyol existia antigament al sud del poble de Riudarenes i a l'oest del veïnat de les Mallorquines. És una zona en la qual conflueixen les aigües de diverses rieres, que segueixen després fins a trobar la Riera de Santa Coloma.

Riumors: Vegeu capítol 24.

La Sala (Foixà): Pel nom d'"els estanys" els pagesos del veïnat de la Sala identifiquen un sector de camps de conreu, predominantment dedicat al blat de moro, situat al nord d'aquest petit llogarret i a una mica més d'un quilòmetre de la riba dreta del Ter. És el lloc de trobada de la riera de Ruplà i les dues que baixen del sector de Foixà. És una zona que antigament quedava amb molta facilitat coberta per les aigües,

Imatge de la zona de l'estany de Sils després d'unes inundacions.

Pont sobre el rec de sortida, excavat a la roca, de l'estany de Pals.

especialment quan el Ter trencava les motes. Ara és fàcil veure-hi aigua almenys algunes setmanes a l'any.

Sant Climent Sescebes: Vegeu capítol 26.

Sant Dalmai (Vilobí d'Onyar): Al nord del poble de Sant Dalmai, a l'interior del volcà de la Crosa que fa de partió entre els termes de Vilobí i Bescanó, existia antigament un estanyol format per la impermeabilitat de part del subsòl del con volcànic. Al segle passat es va construir una mina subterrània que va permetre el seu buidatge i la conversió en camps de conreu. Aquesta conducció té gairebé 800 metres de llargària; surt a la vora de l'Onyar després de passar, en alguns punts, a més de trenta metres sota la superfície.

Sant Joan les Fonts: Dins el terme municipal d'aquesta població garrotxina, a la vora del veïnat de Begudà, existeix el Puig de l'Estany. Es tracta d'un volcà que té un cràter d'uns 100 metres de llarg per 30 d'ample, a l'interior del qual quedaven estancades les aigües pluvials. Actualment s'escolen cap al Fluvià per una canal practicada en el costat nord.

Sant Pere Pescador: Vegeu capítol 24.

Sant Tomàs de Fluvià: Vegeu capítol 22.

Sils: Vegeu capítols 8, 9 i 10.

Siurana: Vegeu capítols 22 i 23.

Ullastret: Vegeu capítols 15 a 20.

Vidreres: Dins el terme municipal de Vidreres, en una zona planera al peu de les primeres estribacions del petit massís del Montbarbat, es formava antigament un embassament d'aigües conegut per estany de la Folguera, nom que avui identifica un veïnat de masos.

Vilacolum: Vegeu capítol 22.

Vilamalla: El traçat de la via del ferrocarril de Barcelona a Portbou passa molt arran d'una antiga zona pantanosa del terme de Vilamalla, prolongació, pel nord-oest, dels estanys de Siurana. El Rec del Regatim drena avui aquell sector.

Vilamacolum: Vegeu capítol 24.

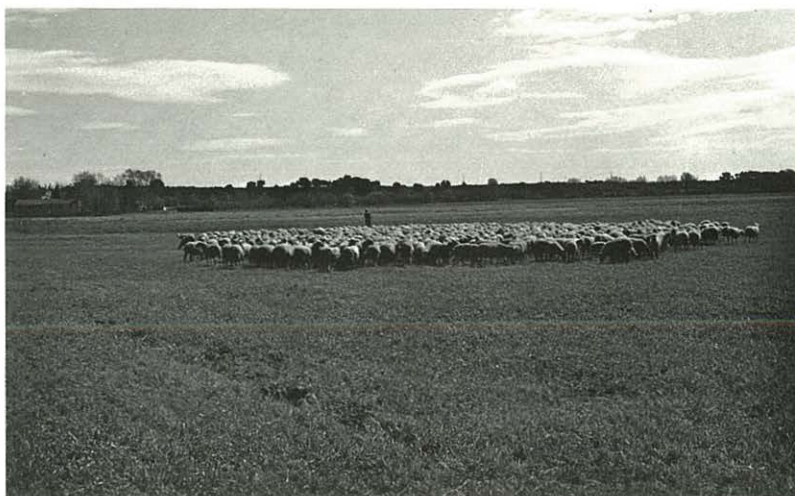
Vilanova de la Muga: A principis del nostre segle Joaquim Botet i Sisó escrivia: "Prop de Vilanova i a

Quan les aigües tornen a senyorejar la zona de Sils es formen paisatges de gran singularitat i bellesa.

Part de l'antiga cubeta de l'estany de Siurana és avui un dipòsit d'aigües artificial.

Un ramat pastura en el llit de l'antic gran estany de Vilacolum.

El llac d'Ullastret, amb el Puig de Sant Andreu al fons, després d'una de les crescudes periòdiques del riu Daró.

sol ixent del poble hi ha un petit estany, i seguint la mateixa direcció fins a trobar l'estany de Castelló lo terror està ple d'aiguamolls, relíquies de la major extensió que en antics temps havia ocupat el predit estany".

Vilasacra: *A mà esquerra de la carretera que uneix Castelló d'Empúries amb Vilasacra, al sud-est d'aquesta segona població, havia existit una considerable extensió de terres que eren ocupades amb facilitat per les aigües després d'una temporada de pluges intenses. Avui un sistema de recs condueix les aigües cap al Rec del Molí.*

Vilatenim: *Un altre estanyol es formava amb facilitat, fins fa poques dècades, entre els poblets de Vilatenim i Palol (terme de Vilabertran), sobre la riba esquerra del riu Manol.*

Bibliografia

L'estudi de l'evolució històrica del paisatge és encara un tema amb prou feines encetat, aquí i arreu del país. Són pocs els autors que s'han referit als estanys que en el passat havien existit a les nostres comarques. El present treball ha estat elaborat bàsicament a partir de la documentació de l'Arxiu Històric de Girona, Arxiu de la Corona d'Aragó i també la dels petits arxius municipals d'un gran nombre de poblacions en el terme de les quals havien existit estanys. D'entre els treballs d'altres autors ens han estat especialment útils els següents:

CASAS, Josep M.: **Dietari de Jeroni Pujades**. Fundació S. Vives Casajuana. Barcelona, 1975 - 1976 (4 vols.).
COMPTE, Albert: **El Alto Ampurdán**. Revista Pirineos. Zaragoza, 1963 - 1964.
FIGUERES, Narcís i PUIGVERT, Joaquim M.: **Aproximació històrica als estanys de Sils (la Selva)**. Vilobí d'Onyar - Sils, 1986 (inèdit).
MARQUÈS, Jaume: **Documentos sobre Castelló d'Empúries**. Separata dels Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos. Figueres, 1976.
MARQUÈS, Jaume: **Maçanet de la Selva**. Ajuntament de Maçanet. Girona, 1983.
MARTÍN, M. Aurora: **Ullastret. Poblament ibèric**. Diputació de Girona - Generalitat de Catalunya. Barcelona, 1985.

PUJOL, C. i ALSIUS, P.: **Nomenclátor geográfico-histórico de la provincia de Gerona, desde la mas remota antigüedad hasta el siglo XV**. Imp. Torres. Girona, 1883.
SURROCA, Joan: **El conreu de l'arròs a l'Empordà**. Universitat de Barcelona. Tesi de Llicenciatura. 1981 (inèdit).
ZAMORA, Francisco de: **Diario de los viajes hechos en Cataluña**. Edicions Curial. Barcelona, 1973.

Agraïments

La realització d'aquest treball no hauria estat possible sense la bona predisposició d'un gran nombre de persones que ens han acompanyat a recórrer els llocs que han estat objecte del nostre estudi. Hem d'agrair especialment la col·laboració de Miquel Pujol de Castelló d'Empúries, Lluís Motjé de Riudellots de la Selva, Julià Untangues de Pals, Lluís Mercader d'Ullastret, Francesc Carbonell de Millars, Vicens Noguera de Siurana i Joan Morales de Figueres. Volem també deixar constància del nostre agraïment a la Direcció de l'Hotel "La Gavina" de s'Agaró, que ha facilitat la reproducció de mapes i plànols de la col·lecció privada de l'establiment. Finalment donem les gràcies a Ramon Alberch per la seva amable col·laboració en diferents moments de la preparació del treball.

Procedència de les fotos i il·lustracions

Són de Carles Mitjà les fotografies de les planes 10, 11 (esquerra), 13, 17, 19, 22, 23, 27, 28, 30, 34, 39, 40, 41, 43, 46, 50, 52, 53, 64, 66, 70, 84, 88, 89 (dalt) i 92 (sota). Les de les planes 8, 11 (dreta), 68, 69, 71, 79, 83, 89 (sota), 90 (sota) 91 (sota) i 93 (dalt), són de Josep Matas; les de les planes 91 (dalt) i 92 (dalt) són de Lluís Ribas; la de la plana 42, de Carles Carboneras. La fotografia de la plana 82 és reproduïda del llibre "Eines i oficis", (Ed. Ajuntament d'Olot, 1982); la de la plana 49 ha estat cedida per l'Institut Cartogràfic de la Generalitat de Catalunya; les de les planes 47, 48, 56, 77 i 93 (sota) pel Servei Tècnic d'Investigacions Arqueològiques de la Diputació de Girona; les de les planes 59, 79, 80, 81 i 90 (dalt) per l'Arxiu Històric Comarcal de la Bisbal i són d'Emili Casas i L. Ribera; les de les planes 31 i 51 per l'Arxiu d'imatges de l'Ajuntament de Girona i són de Valentí Fargnoli, i la de la plana 85 per l'Arxiu Històric Comarcal de Puigcerdà. Els plànols de les pàgines 45, 55, 58, 61, 62 i 67 han estat realitzats per Christian Barcelona i Sendra, i el de la plana 4 per Enric Marquès. El de la plana 65 és reproduït de la "Historia del Ampurdán" de Josep Pella i Forgas, i els de les planes 24, 25, 35 i 75 de la col·lecció particular de l'hotel "La Gavina" de s'Agaró. Les il·lustracions de les planes 7 i 15 han estat reproduïdes del llibre "Drenaje i saneamiento de las tierras" (Salvat editores, 1931), la de la plana 12, del número 4 de la "Gaceta agrícola del ministerio de Fomento" (juny 1885), la de la plana 20 del llibre "Hadas" (Ediciones Montena 1985), les de la plana 37 del llibre "Fauna y flora de Europa" (Editorial Blume, 1983), la de la plana 9 del llibre "Riegos" (Ruiz Hermanos, editores, 1921). Són de la col·lecció Amades les de les planes 18, 21, 29, 60, 61, 72 i 73.

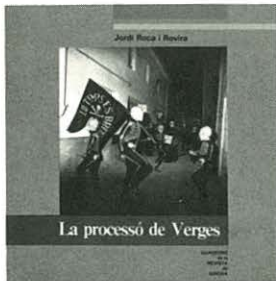
Títols publicats

1 - Els jueus a les terres gironines

Per Ramon Alberch i Narcís-Jordi Aragó
(Sèrie Guies, núm. 1)

Exhaurida la primera edició.

Durant sis segles, els jueus van deixar una petja profunda al nostre país. Aquest llibre és el primer estudi conjunt sobre la seva estada al territori que són avui les comarques gironines.

4 - La processó de Verges

Per Jordi Roca
(Sèrie Monografies, núm. 2)

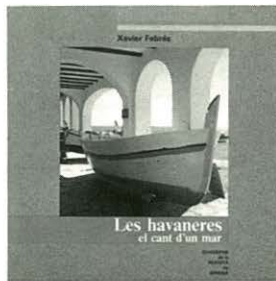
Estudi que vol donar a conèixer a un públic ampli els orígens, la descripció i el significat dels personatges i els elements que componen la dansa de la mort de Verges.

2 - Cornellà de Terri

Per Jaume Portella
(Sèrie Monografies, núm. 1)

Exhaurida la primera edició.

La història, els homes, les tradicions –amb el cèlebre ball del cornut– i el patrimoni artístic –amb una gran riquesa de capelles romàniques– són els protagonistes d'aquest llibre.

5 - Les havaneres, el cant d'un mar

Per Xavier Febrés
(Sèrie Guies, núm. 3)

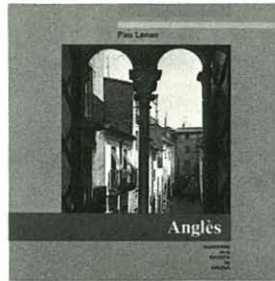
Malgrat la popularitat massiva que ha aconseguit l'havanera, la bibliografia sobre el tema era reduïda. Aquest quadern, fruit d'un laboriós treball de camp, ve a cobrir un buit.

3 - Rutes d'art sacre (1939 - 1985)

Per Josep Maria Marquès
(Sèrie Guies, núm. 2)

Exhaurida la primera edició.

Catàleg de l'arquitectura, pintura, escultura, vitralls i orfebreria aplicada des del 1939 a la construcció i decoració de temples i a l'elaboració d'objectes litúrgics.

6 - Anglès

Per Pau Lanao
(Sèrie Monografies, núm. 3)

Exhaurida la primera edició.

Recull dels més importants episodis polítics, socials i vivencials que han configurat la història del poble d'Anglès des de l'època medieval fins als nostres dies.

Quaderns de la Revista de Girona

Quaderns de la Revista de Girona és una col·lecció de llibres d'abast popular dedicada exclusivament a temes de les comarques gironines. S'estructura en dues sèries, que es distingeixen pel color de la portada i de les planes interiors: Guies, en vermell, i Monografies locals, en verd. La primera és dedicada al tractament de qüestions d'abast general relatives a la història, la cultura i les tradicions de les nostres terres. La segona vol oferir una panoràmica sobre el passat i el present dels pobles gironins. Se'n publiquen sis títols a l'any.

Propers títols de la col·lecció

Sant Feliu de Guíxols
Per Àngel Jiménez

El món del suro
Per Santiago Hernández i Bagué.

Rectificacions

A la pàgina 58

s'aplica erròniament el nom *estany*

Marisc, tant en el text com en el mapa.

El nom correcte és *estany de Pals*.

Estany Marisc correspon a una zona de llacunes situada més a prop del litoral, dins el mateix terme de Pals.

A l'actual territori de les comarques gironines havia existit un gran nombre d'estanys, molts dels quals van ser dessecats principalment durant els segles XVIII i XIX. En aquest llibre se'n vol recuperar la memòria i al mateix temps descriure la singular relació que l'home hi mantenia: l'aprofitament dels seus recursos, la lluita per la propietat de les aigües, les creences populars, les tècniques d'assecatge...

J osep Matas i Balaguer, nascut a la Bisbal el 1957, és director de l'Arxiu Històric Comarcal de la Bisbal. Llicenciat en Dret i en Geografia i Història, s'ha especialitzat en història agrària de les comarques gironines, fent atenció especial a la transformació del medi natural per l'acció de l'home. Ha publicat els llibres "Història del futbol a la Bisbal" (1984) i "Emili Cases, fotògraf" (1985).

GUIES

DIPUTACIÓ
de
GIRONA

CAIXA D'ESTALVIS
PROVINCIAL
DE GIRONA